

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
ეთნოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტი
ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის
ინსტიტუტი

როლანდ თოფჩიშვილი

Роланд Топчишвили

„ოსური ეთნოგრაფიული ენციკლოპედია“ ქართულ-ოსური ურთიერთობის კონტექსტში

**«Осетинская этнографическая энциклопедия»
в контексте грузино-осетинских отношений**

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2016

UDC(უაკ) 38(=221.18)(231)+94(479.22:479.225)

თ – 778

2013 წელს ვლადიკავკაზში დაიბეჭდა „ოსური ეთნოგრაფიული ენციკლოპედია“, რომელშიც ქართულ-ოსური ეთნოკულტურული ურთიერთობები მკვეთრად ტენდენციურად და მიკერძოებულადაა ასახული. წინამდებარე წიგნში „ენციკლოპედიაში“ წარმოდგენილი მასალა და დასკვნები კრიტიკულად და რეალურადაა განხილული.

Во Владикавказе в 2013 году была опубликована «Осетинская этнографическая энциклопедия», в которой грузино-осетинские этнокультурные отношения представлены тенденциозно и предвзято. В представленной нами книге грузино-осетинские отношения рассмотрены реально и дается критический анализ «Энциклопедии».

რედაქტორი გივი წულაია

Редактор Гиви Цулая

რეცენზენტი აპოლონ თაბუაშვილი

Рецензент Аполон Табуашвили

© რ. თოფჩიშვილი, 2016

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“, 2016

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის ბაზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-22-708-0

„ოსური ეთნოგრაფიული ენციკლოპედია“ ქართულ-ოსური ურთიერთობის კონტექსტში

2013 წელს ქალაქ ვლადიკავკაზში დაიბეჭდა «Осетинская этнографическая энциклопедия», რომლის მთავარი რედაქტორია ეთნოლოგი *ლუდვიგ ჩიბიროვი*. ენციკლოპედიის სიტყვანი 4 ათასზე მეტი ერთეულისაგან შედგება და მოიცავს ოსთა ეთნოლოგიის ყველა სფეროს და ისეთ საკითხებსაც, რომლებსაც ეთნოლოგიასთან საერთო არაფერი აქვთ. ენციკლოპედიაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია პერსონალიას. ეთნოლოგიურ მეცნიერებაში ასეთი გამოცემები იშვიათია. ამიტომაც იქცევს ის ყურადღებას. ჩვენი ინტერესი კიდევ უფრო გამძაფრებულია იმ თვალსაზრისითაც, რომ ოს ხალხს განსაკუთრებული კულტურული ურთიერთობა გააჩნდა ქართველ ხალხთან, რომლის მიწაზე გვიანი შუა საუკუნეებიდან ოსთა ინტენსიური მიგრაციული პროცესები მიმდინარეობდა და რის შემდეგაც ქართულ-ოსური ურთიერთობები უფრო მეტად განმტკიცდა.

ოსური ეთნოგრაფიული ენციკლოპედია ფართო და სერიოზულ განხილვას იმსახურებს, მაგრამ ამჯერად მას მხოლოდ ქართულ-ოსური ურთიერთობების კონტექსტში ვეხებით. პირდაპირ უნდა ითქვას, რომ აღნიშნული გამოცემის მიმართ ჩვენი დამოკიდებულება ნეგატიურია. სხვაგვარად წარმოუდგენელიც იყო, რადგან ბოლო რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში ოსური საისტორიო და ეთნოლოგიური ლიტერატურა ქართულ-ოსურ ეთნოკულტურულ ურთიერიერთობას მკვეთრად ტენდენციურად წარმოადგენდა. ტენდენციურადაა განხილული საქართველოში ოსთა მიგრაციის საკითხი, დვალთა ეთნიკური ვინაობა, კავკასიაში ალანების ბინადრობის საკითხი, ისე, რომ საერთოდ ანგარიში არ ეწევა პრობლემების შესახებ არსებულ სამეცნიერო ლიტერატურას. უფრო მეტიც, ასეთი სამეცნიერო ლიტერატურა ფაქტობრივად იგნორირებულია, ვითომც ის საერთოდ არ არსებობს. ენციკლოპედიას ახასიათებს გამოკვეთილი ტენდენცია საქართველოსი და სამხრეთ ოსეთის დაპირისპირებისა, არა ხოლოდ XX საუკუნეში, როდესაც ეს ტერმინი და ამ ტერმინით აღ-

ნიშნული ადმინისტრაციული ერთეული შეიქმნა, არამედ „უძველესი დროიდან“, მაგალითად, ვახტანგ გორგასლის დროს.

ცნობილია, რომ ოსები ანტიკურ და სხვა წყაროებში მოხსენიებული ალანების შთამომავალი არიან. ბუნებრივია ტერმინს/ეთნონიმს **ალანებს** ენციკლოპედიაში ფართო ადგილი დაეთმო. პირველივე წინადადება ასეთია: «Аланы – предки осетин, ведущие свое происхождение от ираноязычных скифов и сарматов. Они сыграли известную роль в этногенезе и формировании культур других коренных народов Кавказа». არავინ არ დაგობს ოსების ალანებისაგან წარმომავლობას, მაგრამ მათი ამავდროულად სკვითებისა და სარმატებისაგან წარმომავლობა კი არის მითი. თანაც, თურმე, სკვითებისა და სარმატების მემკვიდრეებად ალანებს თავად მიაჩნდათ თავიანთი თავი. მართალია, სკვითები, სარმატები და ალანები ირანულენოვანი ეთნოსები იყვნენ, მაგრამ ისინი ხომ სრულიად განსხვავებულ ისტორიულ ეპოქებში მომთაბარეობდნენ ევრაზიის სტეპებში? შესაბამისად სხვადასხვა დროს იყვნენ გამოსული შუა აზიიდან და შესაბამისადაც განსხვავებული ირანულენოვანი ეთნოსები იყვნენ. როდესაც ხაზი ესმის იმ გარემოებას, რომ ოსთა წინაპარმა ე. წ. სამეულმა კავკასიის სხვა ადგილობრივი ხალხების ეთნოგენეზისა და კულტურის შექმნაში მიიღეს მონაწილეობა, ამ დებულების ორიოდე მაგალითის მოყვანით მაინც უნდა დაგკმაყოფილდეთ. რომელი ხალხების? რომელი ხალხების კულტურის? ფაქტი კი ისაა, რომ მომთაბარე ალანებმა მას შემდეგ კი რაც ისინი კავკასიელები გახდნენ (IV საუკუნის 70-იანი წლებიდან), პირიქით, ადგილობრივი ხალხების კულტურა შეითვისეს. ამ კულტურული ტრანსფორმაციისაკენ მათ გეოგრაფიული გარემო და ლანდშაფტი უბიძგებდათ.

ავტორებს ისე წარმოუდგენიათ, რომ ჩრდილოეთ კავკასიიდან საქართველოში შემომავალ კარს – **დარიალს** – იმიტომ ეწოდა ეს სახელი, რომ აქ ალანები ცხოვრობდნენ. ადრე შუა საუკუნეების არაბული წყაროების მიხედვით ალანების განსახლების არეალამდე დარიალის გასასვლელის შემდეგ ათი დღის ფეხით სავალი იყო. ირანე-

ლებმა იმიტომ შეარქვეს **დარიალი**, რომ კავკასიის მთის სხვა ხალხები, რომლებიც გასასვლელის ირგვლივ ცხოვრობდნენ, მათთვის უცნობი იყვნენ. ამ გზას კი ისინი ალანთა ქვეყანაში მიყავდა. მკითხველის შეცდომაში შეყვანა ამით არ მთავრდება. განსახილველ სტატიასთან განთავსებულია სქემატური რუკა, რომლის სახელწოდებებია «Территория алан по Пр. Кесарийскому (VI в.) и Армянской географии (VII в.)». ამ რუკის მიხედვით ალანებს საქართველოში უცხოვრიათ. აღმოსავლეთ საქართველოს დვალეთის სამხრეთით «Аланы» აწერია. თანაც დვალეები დატანილი არიან არა კავკასიის წყალგამყოფი ქედის ჩრდილოეთით, სადაც ისინი იმ დროს რეალურად ცხოვრობდნენ, არამედ შიდა ქართლის მთიანეთში. ესაა ისტორიის ფაქტობრივობა. ბუნებრივია, კითხვა გაჩნდება: ქართველები სადღა იყვნენ იმ დროს? სადღასაც და ეს „სადღაც“ მის შემდგენლებს არ აინტერესებთ.

ოს ავტორთა ნაშრომებში, როდესაც ისინი ადრე შუა საუკუნეების ალანიის შესახებ საუბრობენ, მას ორ ნაწილად წარმოიდგენენ/ყოფენ: დასავლეთ ალანიად და აღმოსავლეთ ალანიად. აღმოსავლეთ ალანიად მათ თანამედროვე ჩრდილოეთ ოსეთი მიაჩნიათ, ხოლო დასავლეთ ალანიად – ცენტრალური და ჩრდილო-დასავლეთი კავკასია, სადაც რეალურად ისინი მართლაც ცხოვრობდნენ. ადრე შუა საუკუნეების ალანიის ორ ნაწილად წარმოდგენა არის ბლევფი. ესაა ხელოვნურად, მეცნიერთა მიერ შექმნილი დაყოფა, რითაც უნდათ დაასაფუძვლონ, რომ გვიანდელი ოსეთის ტერიტორიაზე ისინი თავდაპირველადვე მოსახლეობდნენ. ჭეშმარიტება კი ისაა, რომ ეს ე. წ. აღმოსავლეთი ალანია მათ მხოლოდ მონღოლთა შემოსევების შემდეგ დაიკავეს, როდესაც იმავე პერიოდში ე. წ. დასავლეთი ალანია დაკარგეს. სად რომელ წყაროშია საუბარი აღმოსავლეთ და დასავლეთ ალანიის შესახებ? – არცერთ წყაროში! ისტორიული ალანიის ასეთი გეოგრაფიული დაყოფა მეცნიერთა მიერაა შეთხზული.

აღმოსავლეთ ალანიის „ზუსტ“ საზღვარსაც გვთავაზობენ. ესაა ტერიტორია კავკასიის მინერალური წყლებიდან ჩანეთის მთისწინეთამდე. ასე რომ, ოსი მეცნიერები

ვაინახებსაც ართმევენ ისტორიული განსახლების არეალს. უფრო მეტი: მონღოლ-თათართა შემოსევების შემდეგ აღმოსავლეთ ალანიის-ოსეთის მთიანი ხეობები გადამეტსახლებულა და ალანების ნაწილს კავკასიის ქედის სამხრეთით გადმოუნაცვლია, **სადაც უკვე დიდი ხნის განმავლობაში მათი თანამემამულეები ცხოვრობდნენ** [«После татаро-монгольского нашествия тесные горные ущелья Восточной Алании-Осетии были перенаселены: часть А. переместилась на Южной склон Кавказского хребта, где уже давно проживали их соплеменники»]. მეცნიერება ფაქტებს ეყრდნობა. ოსი მეცნიერებისათვის კი ფაქტები საჭიროებას არ წარმოადგენს. სასურველს რეალობად აცხადებენ. არც ერთი წყაროთი არ დასტურდება, რომ ე. წ. „აღმოსავლეთ ალანიის“ მთიანეთში ალან-ოსები მონღოლთა შემოსევებმადე ცხოვრობდნენ, მით უმეტეს საქართველოში, რომლის სახელს მკითხველს დაჟინებით უმაღავენ და მხოლოდ კავკასიონის მთავარი წყალგამყოფი ქედის სამხრეთზე ლაპარაკობენ. საქართველოში „დიდი ხნის წინ“ ალან-ოსების მკვიდრობა როდიდან დასტურდება, ამაზე დუმან, თუმცა, ზემოთ მოხსენიებული რუკის მიხედვით, VI-VII საუკუნეებში ისინი მთელი ქართლის მკვიდრები იყვნენ. გამოდის, რომ ოსი ავტორებისათვის არავითარ წყაროს მნიშვნელობა არა აქვს. ქართული წყაროები შუა საუკუნეებში თუ ფაქტებს ამახინჯებდნენ, იქნებ ა. ალემანის წიგნში მაინც ჩაიხედონ ამ ავტორებმა, რომელშიც თავმოყრილია თითქმის ათზე მეტენოვანი საისტორიო წყაროები, რომლებშიც ალანები/ოსები არიან მოხსენიებული და არცერთ მათგანში ისინი საქართველოს მკვიდრებად არ იხსენიებიან. ადრე შუა საუკუნეებში საქართველოს მხოლოდ აფხაზეთისა და სვანეთის მონაკვეთზე ემეზობლებოდნენ, ე. ი. იქ, სადაც ისინი რელურად ჰუნების შემოსევების შემდეგ ცხოვრობდნენ და სადაც ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ დიდი ზეღენჩუკის ხეობაში ალანიის ეპარქიაც ჰქონდა შექმნილი ბიზანტიის იმპერიას. ამიტომაცაა, რომ ალანური ქრისტიანული კულტურის ძეგლები (ქრისტიანული საფლავები, ქვაჯვრები, ბერძნული წარწერები და დიდი და პატარა ტაძრები) შემორჩენილია მდინარე ყუბანისა და ორივე ზე-

ლენჩუკის ხეობებში. ყარაჩაისა და ბალყარეთის ტერიტორიაზე დამოწმებული ოსური ტოპონიმები, ხოლო ჩრდილოეთ ოსეთის ტოპონიმებს შორის ბევრია არაოსური, აუხსნელი ტოპონიმი¹.

იმავე სტატიით მკითხველს არწმუნებენ, რომ ჰუნების შემოსევების დროს (IV საუკუნის 70-იანი წლები) ალანები განსახლდნენ თანამედროვე ჩრდილოეთ და სამხრეთ ოსეთის ყველა ხეობაში და რაც, თურმე, არქეოლოგიური და გათხრებითა და წერილობითი წყაროებით დასტურდება. თანამედროვე კავკასიელი მეცნიერები არქეოლოგიურ მასალას ნებისმიერ ინტერპრეტაციას აძლევენ (მაგალითად, ვერ გაუყვიათ ყობანური კულტურა). წერილობითი წყაროები ალან-ოსების თანამედროვე ჩრდილოეთ ოსეთისა და „სამხრეთ ოსეთის“ ტერიტორიაზე განსახლების შესახებ IV საუკუნეში კი არ არსებობს. ჩრდილოეთ ოსეთში იმ დროს მხოლოდ ის ტერიტორია დაიკავეს, რომელზედაც მონღოლების შემოსევების დროს ყაბარდოელები დასახლდნენ. საქართველოში კი ერთ სტატიაში ოსთა განსახლება VI-VII საუკუნეებიდან IV საუკუნით დააძველეს. სიყალბეთა კასკადს საფუძველი ჯერ კიდევ ადრე ზ. ვანეევა ჩაუყარა, შემდეგ ი. გაგლოითმა განავითარა. ზ. ვანეევის მიხედვით ათასწლეულების განმავლობაში ალან-ოსები არაერთხელ გადმოსახლდნენ ჩრდილოეთ საქართველოში და მათი ეს მიგრაცია ჯერ კიდევ ძვ. წ. I ათასწლეულში დაწყებულია. მისი ნაშრომების პათოსი ისაა, რომ ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ტერიტორიაზე ძველი ქართული მოსახლეობა არ ყოფილა.

ენციკლოპედიაში ბუნებრივია დიდი ადგილი აქვს დათმობილი სტატიას – „ირატა“ – ოსები. დავიწყოთ პირველი ტყუილით. გაცხადებულია, რომ XVIII საუკუნის ბოლოსა და XIX საუკუნის დასაწყისში ოსთა განსახლების არეალი მოიცავდა სამხრეთ ოსეთის მთელ ტერიტორიას და საქართველოს თითქმის ყველა რაიონს, თანაც, თურმე, აღნიშნული პერიოდის ოსთა განსახლების არეალის დად-

¹Л. И. Лавров. Избранные труды по культуре абазин, адыгов, кара-чаевцев, балкарцев. Нальчик, 2009, ст. 368-369, 376.

გენა ხერხდება თბილისის გუბერნიის 1830-1831 წლების კამერალური აღწერით [По данным камеральных описаний жителей Тифлисской губернии, произведенных в 1830-1831 гг., к концу XVIII – нач. XIX в. ареал проживания осетин в Закавказье охватывает всю территорию Южной Осетии и почти все районы Грузии]. საკითხავია, 1830-1831 წლების კამერალური აღწერის მონაცემები როგორ უნდა ასახვდეს XVIII საუკუნის ბოლოს და XIX საუკუნის დასაწყისში ოსთა დემოგრაფიულ ვითარებას? აღწერა მხოლოდ აღწერის დროინდელ ვითარებას ასახავს. საბჭოთა პერიოდის სამხრეთ ოსეთის ტერიტორია მთლიანად ნამდვილად არ იყო ოსთა განსახლების არეალი. XVIII საუკუნის ბოლოს ოსები ჯერ კიდევ დვალეთსა და შიდა ქართლის მთიანეთში იყვნენ განსახლებული. ქსნის ხეობაში ოსები უმცირესობას შეადგენდნენ და აღნიშნულ დროს ისინი აქ მხოლოდ უამურსა და ჭურთის ხეობის ზემო ნაწილში ცხოვრობდნენ. ფრონეების ხეობაში (საბჭოთა პერიოდის ზნაურის რაიონში) ოსები ფაქტობრივად არსად არ ცხოვრობდნენ. აქ მათი დასახლკარება 1830-იან წლებიდან დაიწყო. როგორც ჩანს, დიდი და პატარა ლიახვის ხეობების ქართულ მოსახლეობას ღ. ჩიბიროვი ქართველებად არ მიიჩნევს. ჩვენ ზუსტი საარქივო მონაცემები გაგვანჩნია XIX საუკუნეში ოსთა შიდა ქართლის მთებიდან მთისწინეთსა და ბარში გადასახლებისა, სად, რომელ სოფელში მთის რომელი სოფლიდან რომელი გვარები და რა რაოდენობით მიგრირდნენ. გაურკვეველია „საქართველოს თითქმის ყველა“ რომელ რაიონებში ცხოვრობდნენ XVIII საუკუნის ბოლოს ოსები. ე. წ. სამხრეთ ოსეთის გარეთ, დანარჩენი საქართველოს ტერიტორიაზე ოსების მიგრაცია ძირითადად XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან იწყება. საბედნიეროდ გაგვანჩნია, XVIII საუკუნის II ნახევრის ქალაქ ცხინვალისა და მისი მიმდებარე სოფლების (დიდი ლიახვის, პატარა ლიახვის, ფრონეების ხეობების) აღწერის დავთრები, რომლიდანაც ნათლად ჩანს, რომ აღნიშნულ პერიოდში დასახლებულ გეოგრაფიულ რეგიონში ოსური მოსახლეობა საერთოდ არ ცხოვრობდა².

² აპოლონ თაბუაშვილი. ქალაქ ცხინვალისა და მისი მიმდებარე

მეორე ტყუილი, რომელიც ოსური ეთნოსის კავკასიაში ფორმირებას ეხება ძვ. წ. I ათასწლეულის ბოლოთი და ახ. წ. I ათასწლეულის დასაწყისითაა დათარიღებული. ამ ფორმირებაში თურმე ყველა ირანულენოვანი ეთნიკური ერთობა (კიმირიელები, სკვითები, სარმატები, ალანები) მონაწილეობდა, რომლებიც კი ევრაზიის სივრცეში მომთაბარეობდნენ. უმჯობესია ციტატა მოვიხმოთ: «Начиная с I тыс. до н. э., через перевалы Центрального Кавказа (Дарьяльский и Мамисонский) систематически проникали с севера на юг и обратнo ираноязычные племена кимeрийцев и скифов, вступавшие в контакт с местными племенами. Массовое расселение на Северном Кавказе новой волны иранских племен – сарматов и алан в конце I тыс. до н. э. – нач. I тыс. н. э. имело следствием завершение процесса асимилации местных племен в ираноязычной среде и формирование на Центральном Кавказе качественно новой народности – алан-осетин». ოსი „მეცნიერების“ გარდა ამ მითის არავის სჯერა. თურმე ოსური ეთნოსის ფორმირებისათვის კიმირიელებსა და სკვითებს მიუციათ დასაბამი, რომლებიც ცენტრალური კავკასიიდან სამხრეთით გადადიოდნენ და გადმოდიოდნენ. ეს „ორიგინალური“ კონცეფცია ოსთა ეთნოგენეზის შესახებ ი. გაგლოითის შექმნილია, რომლის მიხედვითაც, მართალია, ოსი ხალხის ეთნიკურ საფუძველს ირანულენოვანი მომთაბარეები წარმოადგენდნენ, რომლებმაც ადგილობრივი კავკასიელების ასიმილაცია მოახდინეს, მაგრამ ამასთანავე სწრაფი ასიმილაცია იმით ყოფილა განპირობებული, რომ კავკასიის ავტოქტონურ ტომებს შორის ჩრდილოირანული ენების მატარებელი ყოფილან. საინტერესოა, რომ ოსთა ამ და სხვა ანალოგიურ ასირებებს ვ. შნირელმანმა „სკვითომანია“ უწოდა.³ კავკასიელთა ასიმილაციის პროცესი სხვადასხვა

სოფლების აღწერის დავთრები (XVIII საუკუნის II ნახევარი), თბ., 2013. *Apolon Tabuashvili. THE CENSUS BOOKS FOR THE TOWN OF TSKINVALI AND ITS ADJACENT VILLAGES. 2 nd HALF OF THE 18 th CENTURS*, Tbilisi, 2013.

³В. А. Шнирельман. Войны памяти: мифы, идентичность и политика в Закавказье. – М., 2003, С. 471-503.

ირანული ტომების მიერ თითქმის ერთი ათასწლეული გაგრძელებულა და ძველი და ახალი წელთაღრიცხვების მიჯნაზე სარმატებსა და ალანებს დაუმთავრებიათ. არცერთი სერიოზული მეცნიერი ასეთ ნონსენსს ყურადღების ღირსადაც არ მიიჩნევს. თუ *ლ. გუმილიოვის* ნაშრომებში მაინც ჩავიხედავთ შუა აზიიდან მოსული ალანები ახ. წ. I ათასწლეულის დასაწყისიდან მხოლოდ ევრაზიის სივრცეში – ვოლგასა და აზოვის ზღვას შორის ტერიტორიაზე მომთაბარებდნენ. მთებში კი მხოლოდ მონღოლთა შემოსევების შემდეგ შემოვიდნენ (აქ მხედველობაში არა გვაქვს დიგორი, სადაც ოსები VI საუკუნეში ავარების შემოჭრის შემდეგ დასახლდნენ). საყოველთაოდ ცნობილია, რომ სამხრეთით ლაშქრობებისას სკვითებს არასდროს არ უსარგებლიათ ჩრდილოეთ კავკასიიდან საქართველოში არსებული რთული გადმოსასვლელით; საამისოდ ისინი კასპიის ზღვის დასავლეთ საანაპიროს მიუყვებოდნენ და დარუბანდით გადიოდნენ წინა აზიაში. მაგალითად, დარიალიდან მოტრიალებულმა სკვითებმა ეს გზა გაიარეს ასირიის მეფის სარგონის მეფობისას (ძვ. წ. 722-705 წწ.), რომლებიც ურმიის ტბის ნაპირებზე აღმოჩნდნენ. ადგილზე დარჩენილები კი სამხრეთ რუსეთის სტეპებში დამკვიდრდნენ. არქეოლოგების მიერ სკვითთა სამარხები სად აღარაა აღმოჩენილი. სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოყოფენ ასეთი სამარხების ყუბანურ, ტამანურ, ყირიმულ, დნეპრისპირეთის, დონის, კიევის, პოლტავის, ვოლგის, ურალის, ალტაის, ჩრდილოეთ მონღოლეთის, გერმანიის, უნგრეთისა და რუმინეთის ჯგუფებს, მაგრამ არსად მიუთითებენ მთის და მთისწინეთის კავკასიური ჯგუფის შესახებ⁴.

მესამე ტყუილი ის გახლავთ, რომ ცენტრალური კავკასიის სამხრეთ ფერდობებზე ოსების შორეული წინაპრები თურმე ცხოვრობენ ძვ. წ. I ათასწლეულის დასაწყისიდან. **«Многочисленные исторические источники свидетельствуют о пребыванию далеких предков осетин на южных склонах Центрального Кавказа, начиная с I тыс. до н. э., со скифо-сарматских времен. В последующие эпохи новую волну**

⁴Тамара Талбот Райс. Скифы. М., 2004, С.38, 212-215

массового переселения алан на юг *Б. Скитский, З. Ванеев, Е. Пчелина* связывают с нашествием гунов (V-VI вв.). О систематическом пребывании алан в Закавказье в I тыс. н. э. свидетельствуют как исторические анналы, так и обнаруженные здесь аланские погребения (VII-IX вв.). Новые процессы миграции и оседания алан-осетин на юге Центрального Кавказа был вызван разгромом татари-монголами Аланского государства на Северном Кавказе».

რა უნდა ითქვას ამ სიყალბეზე? პირველ რიგში იმას უნდა გაესვას ხაზი, რომ ოსი მეცნიერები მიზანმიმართულად უკვე დიდი ხანია არ ახსენებენ საქართველოს, მათთვის ეს ქვეყანა და ქართველი ხალხი არ არსებობს და ის ჩაანაცვლეს უფრო ზოგადი ცნებით „კავკასიის მთავარი ქედის სამხრეთით“, „სამხრეთ კავკასიით“ და ა. შ. არავითარი მრავალრიცხოვანი საისტორიო წყაროები ოსებისა და მათი წინაპრების საქართველოს ტერიტორიაზე ცხოვრების შესახებ არ არსებობს არც ძვ. წ. I ათასწლეულის დასაწყისიდან და არც თითქმის მთელი შუა საუკუნეების განმავლობაში ვიდრე XVI-XVII საუკუნეებამდე. კატალონიელმა ავტორმა *აუგუსტ ალემანმა* მსოფლიოში არსებული ყველაენოვანი წყარო მოიძია, თარგმნა და სათანადო კომენტარებით გამოსცა, რომელიც მალევე რუსულ ენაზეც გამოიცა⁵. დიახ, ამ შესანიშნავ წიგნს თუ გულისყურით წავიკითხავთ, აღმოვაჩნებთ, რომ არცერთ ანტიკურსა და შუა საუკუნეების მემატრიანესთან საქართველოს სიახლოვეს არსად აღან-ოსები მოხსენიებული/დაფიქსირებული არ არიან. ასე რომ, ყველა ვინც სამხრეთ კავკასიაში ანუ საქართველოში ოსების და მათი წინაპრების მკვიდრობაზე საუბრობს, არის ისტორიის გამყალბებელი და მითოლოგიების შემქმნელი, რომლებსაც მხოლოდ და მხოლოდ პოლიტიკური მიზნები ამოძრავებთ. არც ჰუნების შემოსევების დროს მომხდარა მათი მიგრაცია სამხრეთით, რასაც, თურმე, *სკიტსკი, ვანევი* და *ჩელინა* ადასტურებენ. სხვათა შორის, სტატიის ბოლოს მითითებულ ლიტერატურის ჩამონათვალში არც ერთი ამ ავტორის ნაშრომი დასახე-

⁵Аугуст Алеман. Аланы в древних и средневековых письменных источниках. – М.: Издательство «Менеджер», 2003.

ლებული არაა. დადასტურებულია, რომ არც მონღოლ-თათართა შემოსევების დროს მომხდარა ოსების საქართველოში მიგრაცია, თუმცა საამისო მცდელობა კი ჰქონდათ. ყველასათვის ცნობილია, რომ ამის მსურველი მოთარეშე ოსები მეფემ *გიორგი ბრწყინვალემ* ჩრდილოეთ კავკასიაში გადაყარა და საქართველოში შემოსასვლელი *კასრის კარი* საიმედოდ ჩაკეტა. მკითხველის საყურადღებოდ ხაზი უნდა გაეუსვას, რომ საქართველოში ოსთა ოდითგანვე მკვიდრობის მითს 1930-იან წლებში *ზ. ვანგეშ* ჩაუყარა საფუძველი. მისი აკვიატება ოსთა ისტორიის „გალრმავება“ იყო. ის ქადაგებდა, რომ პოსტმონღოლურ პერიოდში სამხრეთით ოსების გადასახლება არ იყო მათი მიგრაციის საწყისი ეტაპი და რომ ეს იყო მხოლოდ ერთი-ერთი ტალღა, რომელსაც წინ მრავალრიცხოვანი წინამორბედი მიგრაციები უძღოდა. აკვიატებულ მოსახრებებს წყაროები არ ჭირდებოდა. ასეა ენციკლოპედიის ავტორებისათვის.

ენციკლოპედიის ავტორები და მისი მთავარი რედაქტორი მკითხველს უმაღავენ ალან-ოსების ეთნიკური ერთობის კავკასიის მიღმა ჩამოყალიბების არგუმენტირებულ შეხედულებებს. ჩვენს ნაშრომს რომ თავი დავანებოთ, შეიძლება დავასახელოთ კეფეროვი, რაევი, სკრიპკინი, იაცენკო, გაბუევი, ცუციევი და სხვები, რომლის მიხედვითაც ისინი მოსული არიან ცენტრალური აზიიდან (და სამხრეთ ციმბირიდანაც კი). სხვათა შორის, 2012 წელს მოსკოვში გამოცემულ შემაჯამებელ ეთნოგრაფიულ წიგნში⁶ ხაზგასმულია, რომ „მიგრაციონისტების“ სამეცნიერო პოზიციები“ არსებითად განმტკიცდა XX საუკუნის 80-90-იან წლებში, მას შედეგ, რაც აღმოჩნდა და მეცნიერულად შესწავლილი იქნა მრავალრიცხოვანი მომთაბარული ძეგლები, რომლებიც ახ. წ. I-II საუკუნეებით თარიღდება (მათ შორის, ბელადების განსაკუთრებულად მდიდრულად დაკრძალვის ფაქტები ქვემო დონზე). ამას გარდა, არსებობს ალან-ოსების ფორმირების ე. წ. „სასაზღვრო“ („пограничный“) ვერსიაც, რომელიც *ლ. მაღულაევი*ს ეკუთვნის, რომლის მიხედვითაც ალანების ფორმირება ორ რაიონში მოხდა: ა)

⁶ Осетины, 2012, М., С. 60.

სარმატების სამხედრო-დემოკრატიული გაერთიანება ცენტრით დუნაისპირეთ-ყუბანისპირეთში და ბ) „ხორეზმისა და სირ-დარიის სარმატიზირებული დაკო-მასაგეტური, საკური გარემო“. არსებობს აგრეთვე ჰიპოთეზა, რომ თავდაპირველად ტერმინით „ალანი“ იყო არა ეთნიკური, არამედ სოციალური, რომელიც აღნიშნავდა სხვადასხვა სარმატული ტომების სამხედრო ფენას.

სტატიას თან ახლავს ბ. კალოვეის წიგნიდან გადმობეჭდილი რუკა – „ოსური საზოგადოებები XV-XVIII საუკუნის დასაწყისში.“ რუკა რეალური ფაქტების ამსახველი არაა. XVIII საუკუნის დასაწყისში ოსებს მხოლოდ შიდა ქართლის მთიანი მონაკვეთი, დვალეთი და თრუსო ჰქონდათ დაკავებული. არა და, რუკის მიხედვით საბჭოთა პერიოდის „სამხრეთ ოსეთის“ ყველა პუნქტში ისინი ცხოვრობდნენ. უფრო მეტი, ხევი მთლიანად (ყაზბეგის რაიონი) თროსოდაა სახელდებული და მათი განსახლების არეალად გამოცხადებული. რუკაზე საქართველოსა და ოსეთს შორის საზღვარი თერგის ხეობაში ლარსის სამხრეთითაა ნაჩვენები. რახან სიტყვამ მოიტანა უნდა ითქვას, რომ საქართველოს ჩრდილოეთი საზღვარი არა ლარსზე, არამედ უფრო ჩრდილოეთით სოფელ ჩიმზე გადიოდა: **„და ამ გზაზედ ჩიმი არის, რომელიც საზღვარი არის...“**⁷. არც თეთრი (მთიულეთის) არავის სათავე – *ღუდა* – დაივიწყეს, რომელსაც, ისევე როგორც სხვა ტოპონიმებს, სახელი შეუცვალეს და *კუდის* საზოგადოება უწოდეს. იმავე რუკაზე, ბუნებრივია, ცალკეა წარმოდგენილი *მდრან-დვალეთი* ანუ როგორც მას ოსები უწოდებენ – *„ურს-თუალთა“*. ეს რეგიონი დიდი ღიახვის ხეობის სათავეში სულ ცხრა სოფლის ერთობლიობას მოიცავდა. რუკაზე ოსური საზოგადოება – *ურს-თუალთა* – უფრო ფართოდაა მოხაზული და მასშია შეყვანილი სოფლები *სბა, როკა* (ოსურად – „რუკ“) და სხვ. ენციკლოპედიის 273-გვერდზე დაბეჭდილია ყალბის-მქმნელი ბ. კალოვეის სხვა რუკაც, რომელიც მისი წიგნი-

⁷ვ. მაჭარაძე. მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან, III/1, თბ., 1988, გვ. 361.

დანაა⁸ გადმობეჭდილი, რომელსაც ჰქვია „ოსური ტომების განსახლება მონღოლ-თათართა შემოსევების შემდეგ.“ ამ რუკაზე ოსები სამ ჯგუფად/ტომად არიან წარმოდგენილი: *დიგორელები*, *ირონელები* და *თუალელები* ანუ *დვალები*. რუკის შემდგენელი ტყუილს არა მხოლოდ სამხრეთის მიმართულებით ასახვს, არამედ ჩრდილოეთის მიმართულებითაც. ცნობილია, რომ ოსებმა ჩრდილოეთ კავკასიის ხეობებიდან (*ალაგირი*, *ქურთაული*, *თაგაური* და *დიგორი*) გადასახლება XVIII საუკუნის ბოლოს დაიწყეს, რუსეთის ჩრდილოეთ კავკასიაში შემოსვლის შემდეგ. მაგრამ რუკის მიხედვით ჩრდილოეთ კავკასიის დაბლობში XVII საუკუნიდან გადასახლებულან და მხოლოდ XVIII საუკუნის 50-იანი წლებიდან დაუწყიათ აღნიშნული სამი ტომის წარმომადგენლებს მოზდოკის მხარეში ჩასახლება. აქაც ფაქტის გაყალბებასთან გვაქვს საქმე. მოზდოკის მხარეში ოსების მთიდან მიგრაცია XIX საუკუნით თარიღდება. ახლა გასაგებია რატომაა *ბეროზოვის* მონოგრაფია იგნორირებული. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ოსებს ინგუშეთის ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილი, ე. წ. *პრიგოროდნი* რაიონი მეორე მსოფლიო ომის ბოლოს მიაკუთვნეს. მაგრამ რუკა გვაუწყებს, რომ აქ ისინი უკვე XVII საუკუნიდან ცხოვრობდნენ. ახლა რაც შეეხება სამხრეთის მიმართულებას, ანუ საქართველოს ტერიტორიას. თურმე XIII საუკუნემდე *თუალეები/დვალები* (რომლებიც მათ ოსები ჰგონიან), *დვალეთს* გარდა, საბჭოთა პერიოდის სამხრეთ ოსეთის მთებსა და მთისწინეთში ყველგან ცხოვრობდნენ, მათ შორის, *კუდაროშიც*, *ზემო იმერეთშიც* (ყვირილას ხეობის სათავეებში), *თროსოსა* და *ხევშიც*, თეთრი არაგვის ხეობის სათავეშიც. როდის იკავებენ „ოსი თუალელები/დვალები“ ე. წ. სამხრეთ ოსეთის ბარის ნაწილს? – XIII საუკუნიდან. ამ ტერიტორიებზე ქართველთა ნასახი არ ყოფილა. აქ ერთ დიდ მამაბაღლობას აქვს ადგილი. ყველა სამეცნიერო ლიტერატურაში ოსების მხოლოდ ორ ჯგუფზე/ტომზეა ღაპარაკი – *ირონელებსა* და *დიგორელებზე*. ახლა სპეციალუ-

⁸ Б. Калоев. Осетины», Изд. 2-е. М., 1971.

რად, ხელოვნურად გამოყოფენ ე. წ. მესამე – *თუაღელ-თა/დვალთა* – ტომს/ჯგუფს და მათ ოსობას „ამტკიცებენ“, რათა მკითხველი დააჯერონ XIII საუკუნემდე კავკასიის ქედის სამხრეთით კომპაქტური ოსური დასახლებების არსებობის შესახებ.

ცნობილია რომ, ოსურ გადმოცემებში განსაკუთრებული ადგილი უკავია *ოს-ბაყათარს*. ბუნებრივია, ოს-ბაყათარი ენციკლოპედიაში სათანადოდაა წარმოდგენილი. ჩვენც ეს მითიური, თუ რეალური პერსონაჟი ქართულ-ოსური ურთიერთობების კონტექსტში გვაინტერესებს. ისიც ცნობილია, რომ ქართველი მემატიანის *ჯუანშერის* თხზულებაში მოთხრობილია *ვახტანგ გორგასლის* ჩრდილოეთ კავკასიაში გადასვლა და *ბაყათართან* (არა ოს-ბაყათართან!) შებრძოლება. მიზეზი ოსთა მიერ მეფის დის გატაცება იყო. საისტორიო წყაროს ეს თხრობა ენციკლოპედიის შესაბამისი სტატიის ავტორს შებრუნებული აქვს და საერთოდ არ ახსენებს ქართველ მემატიანეს და როგორც ლეგენდას ისე წარმოგვიდგენს, თითქოს ოს ხალხს ვახტანგ მეფისა და ოს-ბაყათარის შებრძოლების კოლექტიური მახსოვრობა საუკუნეების განმავლობაში შემორჩა. ამავე დროს, ვახტანგი ფიცის გამტეხ მეფედაცაა წარმოდგენილი და, რაც მთავარია, თურმე, ეს ბრძოლა ჩრდილოეთ კავკასიის ველებში კი არა, საქართველოში – მდინარე მტკვარზე მოხდა. ე. ი. მდინარე მტკვრის ხეობა V საუკუნეში ოსთა განსახლების არეალი იყო. აი, ამონარიდი ენციკლოპედიიდან: «Согласно другой легенде, в оторчестве царевича Вахтанга Горгасала (V в.) в Картли вторгся О.-Б., похитил сестру царевича и взял ее наложницы. Когда Вахтанг возмужал, он собрался в поход против О.-Б., поведав об этом своей сестре. Сестра умоляла отказаться от своего замысла, т.к. знала, что О.-Б., – великан, лишивший жизни многих прославленных героев. Вместе с тем, она поведала брату, что убить его можно лишь, нанеся ему удар в подмышку. Вахтанг нарушив клятву, начал стрелять в О.-Б. при переходе им Куры; стрела попала в подмышку О.-Б. и был убит. Вахтанг вторгся в Осетию и освободил свою сестру». მოყვანილ ციტატაში არცერთი წინადადება სიმართლეს არ შეეფერება. ესაა ლეგენდა ოსი ავტორების მიერ შექმნილი. წყაროში არსადაა მითითებული,

რომ თავისი ლაშქრობის შესახებ ვახტანგმა თავის დას აუწყა, რომ და ევედრებოდა უარი ეთქვა თავის განზრახვაზე. მითუმეტეს, არც ისაა ნათქვამი, რომ თითქოს დამ აუწყა ვახტანგს, როგორ შეიძლებოდა ბაყათარის მოკვლა. ვახტანგი ფიცის გამტეხივ ყოფილა და ბაყათარს სროლა დაუწყეო მდინარე მტკვრის გადალახვისას (წყარო კი გვაუწყებს, რომ ვახტანგმა „განვლო კარნი დარიალანისანი“) და ასე მოკლა ოსთა გოლიათი და უძლეველი ადამიანი. სტატიაში ვახტანგ გორგასალი არა მეფედ, არამედ უფლისწულადაა გამოცხადებული. ესაც დიდი ტყუილი. მართალია იმ დროს ის თექვსმეტი წლის გახლდათ, მაგრამ მეფე იყო და ლაშქრობაში წასვლისას ტახტის მემკვიდრეუდაც ზრუნავდა. „ქართლის ცხოვრებაში“ იმაზე კი არის საუბარი, რომ ვახტანგს მხარში სხვა კავკასიელებიც ედგნენ, კერძოდ, რანის ერისთავი და „ყოველნი მეფენი კავკასიისანი“. ამ ინფორმაციის მიწოდება ენციკლოპედიის შემდგენლების ინტერესებში ნამდვილად არ შედიოდა.

ენციკლოპედიაში ცალკე სტატია აქვს დათმობილი ოსთა მთიდან ბარში გადასახლებას. ისევე როგორც სხვა მონაკვეთებში, აქაც ოსების საქართველოს მთიდან ბარში გადასახლების პროცესი არარეალობას ასახვს. მაგალითად ხაზი ესმის, რომ თანამედროვე *გორის*, *ხაშურის*, *ქარელის* რაიონებში ცალკეული ოსური დასახლებები შეინიშნება XIII-XIV საუკუნეებში. მოყვანილია რეალური ფაქტი XIV საუკუნის შუა ხანებში ოსთა ასი ოჯახის *დმანისში* დასახლების შესახებ. მაგრამ აღნიშნულია, რომ მასობრივი მიგრაცია საქართველოს დაბლობში მონღოლ-თათართა შემოსევების შემდეგ მიმდინარებდაო. ქართველ მეცნიერთა მიერ ოსების საქართველოს როგორც მთაში, ისე ბარში მიგრაცია სათანადოდაა შესწავლილია. ამ ნაშრომებს ოსი მეცნიერები საერთოდ გვერდს უვლიან, ყურადღების ღირსადაც არ მიიჩნევენ, თითქოს ისინი არც არსებობს და უხეშად რომ ვთქვად, „თავის გაქირხე არიან“. მთელი სერიოზულობით უნდა ვთქვათ, რომ საქართველოს არც მთასა და არც ბარში გვიან შუა საუკუნეებამდე ოსური დასახლებები არ ყოფილა (დვალებში – XVI საუკუნიდან, შიდა ქართლის მთიანეთში – XVII საუ-

კუნის შუა ხანებიდან). დმანისში მართლაც მოხდა ოსთა დასახლება, მაგრამ მომდევნო პერიოდებში ისინი აქ აღარ ჩანან. ეს არცაა გასაკვირი, რადგან ქვემო ქართლში თვით ადგილობრივი ქართული მოსახლეობა, საგარეო ფაქტორის გამო, რამდენჯერმე შეიცვალა და, ბუნებრივია, არც ოსები იყვნენ გამონაკლისი. ვერც ლ. ჩიბიროვი და ვერც სხვა ოსი მეცნიერი ვერ მოიყვანს წყაროს ქართლის დაბლობში XIII-XIV საუკუნეებში ოსური დასახლებების არსებობის შესახებ. ბუნებრივია, მონღოლთა შემოსევების შემდეგ საქართველოს ბარში არავითარი ოსთა მასობრივი მიგრაცია არ ყოფილა, მასობრივი კი არა და ინდივიდუალური მიგრაციის ფაქტებიც არ ყოფილა. მაშინ ოსები მხოლოდ ჩრდილოეთ კავკასიის ალაგირის, ქურთაულისა და თაგაურის ხეობებში შევიდნენ. კი ჰქონდათ მცდელობა დარუბანდიდან შემოსულ ოსებს ქართლის ბარში დასახლებაზელი ადგილები მოეპოვებინათ, მაგრამ მათ ამ მცდელობას მათივე ქმედებებმა – მოსახლეობის ძარცვა-დარბევამ – შეუშალა ხელი. გიორგი ბრწყინვალემ ისინი დვალეთის გზით ანუ კასრის კარით გადარეკა ჩრდილოეთ კავკასიაში და აღნიშნული კარი ისე ჩაკეტა, რომ საქართველოში ვეღარ მოეხერხებინათ გადმოსვლა. კიდევ ვიმეორებთ: ოსი მეცნიერები წყაროებთან და ფაქტებთან მწყრალად არიან, სასურველს რეალურად აცხადებენ. ეს კი მეცნიერება არაა. ამ სტატიის ბოლოს ისეთი ნაშრომებია მითითებული, რომლებიც მითითებული არ უნდა იყოს და რეალური მიგრაციის ამსახველი სტატიები თუ მონოგრაფიები უგულვებელყოფილია.

ცალკე სტატია ეთმობა *პატარა ლიახვის* ხეობას (ГЫЩЦЫЛ ЛЕУАХИГОМ). დასაწყისიშივე ხაზგასმულია, რომ ხეობაში ქართული ტოპონიმები და არქიტექტორული ნაგებობები არ არსებობს, რაც თურმე იმაზე მიანიშნებს, რომ ხეობა თავიდანვე ოსებით იყო დასახლებული [«Отсутствие грузинской топонимики и архитектурных сооружений свидетельствует о том, что ущелье было изначально заселено осетинами»]. სასაცილოა, სატირალი რომ არ იყოს! უეცილობასა და ფაქტების შეგნებულ გაყალბებას საზღვარი არა აქვს. არადა ხეობის ტოპონიმები მთლიანად ქართულია, თუ არ

ჩავთვლით გვიან ოსთა მიგრაციის შედეგად წარმოქმნილ ტოპონიმებს და იმ ტოპონიმებს, რომლებსაც ქართული ქლერადობა შეგნებულად ოსური ქლერადობით შეუცვალეს. მადლობა ღმერთს, ამ ქართული ტოპონიმების უმრავლესობა ქართულ დოკუმენტებში დაფიქსირებულია და მათი დათარიღებაც თავისუფლად ხერხდება. ამ სოფლებს ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონებიც ჩამოგვითვლიან. რომელი ერთი დავასახელოთ: **საცხენისი, ედემქალაქი, ბელოთი, აწერისხევი, ზონკარი, შუაცხვირი/შუაცხვერი** (1662 წელს ეს სოფელი ქსნის ერისთავს იკორთის ტაძრისათვის შეუწირავს⁹), **სიათა, განასური, ინაური** (ამ სახელწოდებით ორი სოფელი იყო პატარა ღიახვის ხეობაში. ოიკონიმი „ინაური“ იმაზე მიუთითებს, რომ ეს სოფლები ქართველი ინაურების გვარით იყო დასახლებული. იგივე ითქმის სოფლების – ლაცაურისა და ხადურების – შესახებ), **ჩაბარუხეთი, წიფორი, შამბიანი, ვანათი, შურიული, ყლარცივი, მეფარეთი, გერი...** საინტერესოა, რომელი არაა გამჭვირვალე ქართული ტოპონიმი? იქნებ -ურ, -ხევი და -კარი სუფიქსებიც არაა ქართული? აქვე იყო სოფლები: **ლაცაური, ხადურები, დმენისი, ქსუისი, ჭვარები, საბოლოკე, ციხიათა, ფაჩური** (ამ სოფელში ფაჩურის გვარისანი ცხოვრობდნენ, რომლებიც სოფელ ტყვიავში გადასახლდნენ და ადგილობრივი ქარელების გვარი მიიღეს)... როგორც არ გინდა ამ ტოპონიმებს ოსური ქლერადობა მისცენ, ფონეტიკურად შეცვალონ, სახელობითი ბრუნვის ნიშანი ჩამოაცილონ, მაინც მათ ქართულობას ვერაფერს დააკლებენ. ასე აქციეს შუაცხვირი სიაცხურად, შურიულს „შულაურ“ დაარქვეს, მეფარეთს – „ნეპარეტ“, ჭვრიას – „გვრია“, გერს – „ჯერი“. გერი კი თავისი წმიდა გიორგის სალოცავით „ჯერის ძუარად“ აქციეს და ოსების ცენტრალურ სალოცავად გამოაცხადეს. ეს ის გერია, სადაც შიდა ქართლის მთელი მოსახლეობა დაიარებოდა სალოცავად. მას ქართლის მოსახლეობისათვის იმდენად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რომ ისინი, ვინც თავგერში ვერ მიდიოდნენ, სოფლებში არსებულ გერის წმიდა გიორგის ნიშთან ასრულებდნენ

⁹ ქრონიკები, II, გვ. 25.

სათანადო რიტუალს. ენციკლოპედიის სტატიის ავტორი კი იმას აღნიშნავს, რომ ჯერი/გერი აგრეთვე ცნობილი იყო საქართველოს მეზობელი რაიონების მცხოვრებთათვისაც. გერი და გერისთავი 1617 წლის დოკუმენტშია (ბუნებრივია, ქართულ დოკუმენტში!) მოხსენიებული: „ესე წიგნი მოგახსენე სუეტსა ცხოველსა მე ერისთავმან პატრონმან ნუგზარ... ასრე რომ ჩენი სამკვიდრო გერი და გერისთავი სუეტიცხოველისათვის შეეწირა მეფეთა (ბუნებრივია, ქართველ მეფეებს!), კიდევ არბო, სეგნასმანი სუეტისა ცხოველისა იყო...“¹⁰

XIX საუკუნის დასაწყისში პატარა ლიახვის ხეობაში ქართული მოსახლეობა ჯერ კიდევ მნიშვნელოვანი რაოდენობით იყო (იოანე ბაგრატიონი: „პატარა ლიახვის ხეობაზედ მცხოვრებნი ოსნი და შიგ ნახევრად ქართველნიცა“¹¹).

პატარა ლიახვის ხეობის დარად ცალკე სტატიაა მიძღვნა დიდი ლიახვის ხეობას. თუმცა მისი მთის მონაკვეთი აქ ДЗАУЫ КОМ-ის სახელითაა წარმოდგენილი. ეს „ძაუი კომი“ კი არც მეტი არც ნაკლები ჯავის ხეობაა, რომელსაც ასევე ოსურ ყაიდაზე გარდაუქმნეს სახელი და ტოპონიმის ტრადიციული ქართული ფორმაც დაამახინჯეს. ბუნებრივია, თუ პატარა ლიახვის ხეობა გამოაცხადეს ოსთათავდაპირველი განსახლების არეალად, იგივე გაიმეორეს ჯავის ხეობის მიმართაც. ჯავის „ქვეყანაში“ გარდა დიდი ლიახვის ზემო და შუა დინებისა, მისი შენაკადი ფაცა-ქეშელთის (ოსურად – „ჩესელთდონ“) ხეობაც არის შეტანილი. როგორც სხვაგან (კუდაროში და ქეშელთის ხეობებში), ჯავის ხეობის დასახლებაც (რა თქმა უნდა, ოსების!) შორეულ ეპოქას ეკუთვნის, რასაც ადასტურებს, თურმე არქეოლოგიური და ეთნოგრაფიული მონაცემები, და აგრეთვე მისი მცხოვრებლების მეტყველების განსაკუთრებული კილო (чокающий). **«Относясь к иронскому диалекту, дзауское наречие имеет существенные фонетические различия с североосетинским иронским диалектом, что объясняется дли-**

¹⁰ ქრონიკები, II, გვ. 441.

¹¹ ი. ბაგრატიონი, ქართლ-კახეთის აღწერა, თბ., 1986, გვ. 38

ტელნიმ სამოსთაყელნიმ რავნიტნიმ ვ ოტრივე ოტ ოსნოვიი ჩატი ეტნოსა.» უფრო მეტიც, *ო. გავლოთი* „სამხრეთ ოსთა“ „ჯავურ დიალექტს“ სკეითებისაგან დანატოვრად მიიხნევედა. მაგრამ მას ის ავიწყდება, რომ ლინგვისტები ჯავურ დიალექტზე არსად არ საუბრობენ და, რომ ე. წ. სამხრეთელი ოსებიც ირონულ დიალექტზე საუბრობენ, ისე როგორც ჩრდილო ოსეთის მოსახლეობის უმეტესობა. ასე რომ, ყველანაირად ცდილობენ, რაც შეიძლება დააძველონ საქართველოს ტერიტორიაზე თავიანთი ცხოვრების ფაქტი. და, რა თქმა უნდა, ამ სტრიქონების ავტორმა *ლუდვიგ ჩიბიროვმა* კარგად იცის, რომ სიყალბეს წერს, მაგრამ მთავარია ეს შეთხზული მითი ვიდაცას დააჯერო. აქ ერთი კითხვა ჩნდება: ბატონო ჩიბიროვო, თქვენი თანამემამულეები უკანასკნელი წლების განმავლობაში ვერ უარყოფენ რა ოსების საქართველოს ტერიტორიაზე 10-12 თაობის წინ გადმოსახლების ფაქტს (გაიხსენე *ზ. ვანეევისა* და *გ. მამითის* ნაშრომები), შექმნეს „უწინდელი ოსების“ ცნება. მართალია, ჩვენ აქ მოსული ვართ XV საუკუნეში (სინამდვილეში კი XVII საუკუნის შუა ხანებიდან), მაგრამ აქ, ამ ტერიტორიაზე უფრო ადრე უწინდელი ოსები ცხოვრობდნენ, რომლებიც აგრესორმა ქართველებმა გააქართვევესო. ეს ორი კონცეფცია როგორ ესადაგება ერთმანეთს? თუ გაქართველდნენ უწინდელი ოსები და შემდეგ აქ ახალი ტალღა მოვიდა, ეს უწყვეტი ენობრივი ტრადიცია, განსაკუთრებული კილო-კავი როგორღა შეინარჩუნეს? ჯავის ხეობაში ფორმირებულან ხუბულოვების, გაგლოევეების ძველი საგვარეულო ჯგუფები. როგორც ჩანს, *ზ. ვანეევის* წიგნი ამ ავტორისათვის არ არსებობს, სადაც მოხმობილია აურაცხელი ეთნოგრაფიული მასალა თითოეული ოსური გვარის ალაგირიდან გადმოსახლების შესახებ 10-12 თაობის წინ.

თურმე *ხარებოვების* გვარი „ძველი ერისთავთაშია“ მოხსენიებული. ძველში ხარებოვისა კი არა და *ხარებაშვილის* ქართული გვარია მოხსენიებული. ხარებაშვილის გვარის (ისევე როგორც ცხოვრებაშვილ-ცხოვრებოვებისა) ფუძე გამჭვირვალე ქართული სიტყვაა. ეს ქართული ანთროპონიმი შუა საუკუნეების საქართველოში ფრიად პოპულა-

რული იყო, მათ შორის, შიდა ქართლშიც. ეს ქნოლოგი ხარებაშილები შემდეგ საუკუნეებში მეჯუდას ხეობის სოფელ *ზახორში* ცხოვრობდნენ. XVII საუკუნის II ნახევრის საბუთით ხარებაშილები *ღაზნელების* ყმები იყვნენ. ამავე დოკუმენტით *ხარება ხარებაშილი* სოფელ იგოეთში ცხოვრობდა. ყველაზე ადრინდელი საბუთი, რომელშიც ხარებაშილის გვარია მოხსენიებული 1537 წლით თარიღდება. ისინი ქვემო ქართლის სოფელ ავაზანში ცხოვრობდნენ და ბარათაშილების ყმები იყვნენ. 1582 წლის საბუთში კახეთის სოფელ იფიანში (ხოდაშენის მახლობლად) დასახელებულია *ხარება ვაშაყბაშილი*. 1696 წლის საბუთში კი მოხსენიებულია *ხარება ვარამაშილი*. შიდა ქართლში, სოფელ ხვითში *ხარებაძეებიც* მკვიდრობდნენ. აქ ისინი 1527 წლის დოკუმენტში არია ნახსენები. ამავე პერიოდში ხარებაძეები იმერეთში, სოფელ როკითშიც მკვიდრობდნენ. ზემოთ ვნახეთ, რომ ერთ-ერთ ხარებაშილს სახელი „**ხარება**“ ერქვა. ქართული ანთროპონიმი *ხარება* არაერთხელაა მოხსენიებული საბუთებში¹². საბას განმარტებით, „ხარება – სასიხარულოს თქმაა“. არცერთი ფაქტი არ დასტურდება ამ ანთროპონიმის ოსურ ეთნიკურ სამყაროში გავრცელების შესახებ. ხარებოვების გვარი სწორედ გაოსებულ ქართულ გვართა რიცხვს მიეკუთვნება. ამ სტატიაში რეალურ ფაქტს ავტორი მაინც გვერდს ვერ უვლის და აღნიშნავს, რომ ქეშელთის (ჩესელთის) საზოგადოების ყველა მცხოვრები ალაგირის ხეობიდან და დვალეთიდან (თუალგომიდან) იყო გადმოსახლებული. ჯავის ხეობაშიც ყველა ძველი ქართული ტოპონიმი მიზანმიმართულად დამახინჯებულია, მაგრამ მაინც დარჩა ისეთები, რომელთა ქართულობა არავის ეჭვს არ აღუძრავს: *გუფთა, ფაცა, მსხლები, ბუზალა, მუგუთი, თხელი, წიფრანი, ლიცი* (სვანურად წყალია. შეადარე ქართული – ლიცლიცი), *თხელი, ტონტობეთი, ხიხათა* (ასეთი ტოპონიმი მთიან აჭარაშიცაა), *აბანო, მასხარა* (მაშხარად აქციეს)...

დიდი ღიახვის ხეობაში ოსების მიგრაცია XVII საუკუნის შუა ხანებში რომ დაიწყო, ამის შესახებ ჩვენ სათანა-

¹² პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, V, გვ. 363-364.

დო საისტორიო მონაცემები და ეთნოგრაფიული მასალა ოსთა საქართველოში ჩამოსახლებისადმი მიძღვნილ მონოგრაფიაში გვაქვს წარმოდგენილი. აქ კიდევ ერთ დოკუმენტს დავუმატებთ. გაგვაჩნია 1633-1658 წლებით დათარიღებული *როსტომ მეფის* მიერ გაცემული უვნებლობის ბრძანება, რომლის მიხედვითაც *თომეშვილი ხონთქარა* და მისი შვილი *ხაჩი* ოსეთიდან გადმოსახლებულან და დიდი ღიახვის ხეობის სათავეში – *როკას* დასახლებულან. *როსტომ მეფემ ოსი მოახალშენეების უვნებლობის ბრძანება გასცა*¹³. აშკარაა, რომ დასახლებულ პერიოდში დაიწყო და მიმდინარეობდა ოსეთიდან საქართველოს მთიანეთში ოსთა მიგრაციის პროცესი. XVIII საუკუნის ბოლოს მიუხედავად მცხოვრებ ოსებს უკვე დაბლობში გადასახლების ტენდენცია გაუჩნდათ, თუმცა, უნდა ითქვას, რომ ეს გადასახლებები მხოლოდ ინდივიდუალური იყო; მათი ჯგუფური მიგრაცია ამ მიმართულებით XIX საუკუნის 30-იანი წლებიდან დაიწყო. XVIII საუკუნის ბოლოსაც გადმოსახლების მსურველ ოსებს ქართლ-კახეთის მეფე ხელს უწყობდა. თქმულის დამადასტურებელია 1779 წლის დოკუმენტი, რომლითაც დვალეთის ზრამაგას ხეობიდან ჩამოსული მეფეს მიმართავს: „ღმერთმან... ხელმწიფის ჭირი მისცეს... ელყანაშვილს ივანეს ზრამაგელს... შემოდგომაზე რომ თქვენ გორს ბრძანდებოდით, მიბძანეთ, ჩამოდი და მამულს მოგცემო. თქვენის ბძანებით ავიყარე და ჩამოველ; ცოლით შვილით ცხინვალს გახლავართ. თუ ჩემთვის წყალობა გინდათ, აჩაბეთს სამი საღალო მამული გაქვსთ, ერთი მე მიბოძეთ; იმ ორის საკვამლოსთინაც კაცს ვიშოვნო, ზედ დავდგებით. ამას გარდა, ორი თვე აქ ცხინვალს გახლავართ, არც ერთი კვირის სარჩო არ ჩამომყოლია... ცოტა სულადის წყალობა მიყავით... [მეფის ოქმი]: ...რომელიც ცხინვალის მამასახლისი იყოთ, აჩაბეთს სამი საღალო მიწა არის ჩვენი, ერთი ამ ელყანაშვილს მიეც და იმ ორის-

¹³ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, III, თბ., 1993, გვ. 315.

თვისაც, როცა დასასახლებლად კაცი ჩამოიყვანოს, იმაზედ დააყენებინე“¹⁴.

ენციკლოპედიის მიხედვით ცამადი ალაგირის (მდ. ურსდონზე) ერთ-ერთ ძველი სოფელია. მნიშვნელოვანია, რომ გადმოცემით ჯიკავევბმა, კალოვევბმა, ქელესავევბმა და სხვ. ცამადი დატოვეს XV-XVI საუკუნეებში და გადასახლდნენ დიდი ლიახვისა და არდონის ზემო წელში. ისიც მნიშვნელოვანია, რომ ასეთი სახელწოდებით სოფელი – ცამადი – არსებობს ჩესელთგომში ანუ ქეშელთაში, რაც ასევე გადმოსახლებაზე მიუთითებს. ჯგუფური გადასახლების დროს ხშირად ტოპონიმიც გადაჰქონდათ.

ენციკლოპედია გვაუწყებს, რომ *ჩესელთგომი (ქეშელთა)* – ფაცას ხეობის სათავეა. აქედან *ზიკარის* უღელტეხილით გადასასვლელია ცენტრალურ ოსეთში (თუალგომში/დვალეთში). გადასასვლელის ქართული სახელწოდებაა არა *ზიკარი*, არამედ *ზეკარი* (იქვე მეორე გადასასვლელსაც ქართული სახელწოდება – „კედელა“ ერქვა). ძველქართულში „კარი“ გადასავლელს, შესასვლელს (არა მხოლოდ სახლში შესასვლელს), ნიშნავდა. მთელი რიგი ქართული სოფლის სახელებიც -კარი-ით ბოლოვდება. აღნიშნულია, რომ სწორედ ამ გადმოსასვლელით ხდებოდა დვალეთიდან სხვადასხვა გვარების მიგრაცია სამხრეთით. დასავლეთით ქეშელთას მაშხარას პატრა ხეობა აკრავს. აქაა სოფელი თლი. ქეშელთის მთელი მოსახლეობა ალაგირიდან და დვალეთიდან გამოსული ყოფილა. ათინავის/ათენგენობის დღეობა აქაც იცოდნენ.

ახლა მხოლოდ ორიოდე სიტყვით შევეხები სტატიას ДЗИМЫРГОМ. მკითხველს შევახსენებ, რომ საუბარია ქსნის ხეობის ზემო წელზე – *კამურის* ხეობაზე. აქაც ოსებამდელი მოსახლეობის ნაკვაღევი თურმე არსად არაა: «Судия по памятникам материальной культуры, следов доосетинского населения в Дз. нет. Осетины, пришедшие первым (в основном из Куртатинского ущелья), освоили территорию, разби-

¹⁴Межкавказские политические и торговые связи Восточной Грузии. Документы и материалы. Материал подобрал и подготовил к печати В. Н. Гамрекели, I, 1980, с. 44-45.

ლი პაშნი и основали села». ლ. ჩიბიროვს არ შეიძლება არ ახსოვდეს ვ. აბაყვის სიტყვები იმის შესახებ, რომ უამურში ოსები სულ ორასი წლის მისული არიანო. ოსებამდელი მოსახლეობის ნაკვაღევი უამურში ნამდვილად ჩანს. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, მდინარე ქსნის სათავეებთან, მჟავე წყლების თავზე კლდოვან სერზე „ბერციხის“ ანსამბლი მდებარეობს. ციხეში მეორე სართულის დონეზე დარბაზული ეკლესიაა. უამურშივე სოფელ ჩიგოიანების სიახლოვეს ქვაში გამოკვეთილ ჯვარზე ქართული (მხედრული) წარწერაა¹⁵. აქვე დადასტურებულია არაერთი ზურგიანი კოშკი, რომლებიც, როგორც ცნობილია, შიდა ქართლის მთიანეთისათვის იყო დამახასიათებელი. ანალოგიური ტიპის კოშკები ოსთა განსახლების თავდაპირველ და ძირითად არეალში – ჩრდილოეთ კავკასიის მთებში დადასტურებული არაა. კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი: უამურში ბევრია ნაეკლესიარი. თითქმის ყველგან ადგილობრივ ოსურ მოსახლეობას ნაეკლესიარებზე ოსური წარმართული სალოცავების ნიშები აქვთ აგებული. როგორც თვით ამ ენციკლოპედიაშია მითითებული, განსაკუთრებით ბევრია ასეთი შემთხვევები დვალეთში. ესეც ერთ-ერთი დამადასტურებელი ფაქტი იმის, რომ ოსებამდე უამურში მოსახლეობა იყო და ეს მოსახლეობა ქართული იყო. მიგრირებულებისათვის ფაქტობრივად ადგილობრივი ქრისტიანული სალოცავები/ეკლესიები უცნობი და მიუღებელი იყო და მათზე თავდაპირველი საცხოვრისიდან მოტანილ ნიშს აღმართავდნენ.

დვალეთის ზახახ ხეობასაც ცალკე სტატია ეთმობა. დასაწყისიდანვე ნათქვამია, რომ ჯინათის, ძომალის, როკის, სბის, ურსთუალთას (მალრან-დვალეთის) და თრუსოს გადასასვლელებით ზახადან შეიძლება მოხვედრა სამხრეთ ოსეთში. ე. ი. ავტორი არ კმაყოფილდება სამხრეთ ოსეთის არსებული ტერიტორიით და თრუსოსაც მის შემადგენელ ნაწილად მიიჩნევს. ტერმინი/ტოპონიმი **ზახა** თანახმიერი ყოფილა შუა აზიელი „საკებისა (სკვითებისა)“. ეს „გენია-

¹⁵ შიდა ქართლი. ახალგორის რაიონის არქიტექტურული მემკვიდრეობა. თბ., 2008, გვ. 209, 211-212.

ლური“ აზრი აბაევს ეკუთვნის. თურმე ძვ. წ. VII საუკუნეში სკვითებმა თავიანთი პირველი ლაშქრობა რომ მოაწყვეს წინა აზიაში, გაიარეს მთავარი კავკასიონის ქედის მრავალრიცხოვანი გადასასვლელები. სავარაუდოდ, მათ უნდა ესარგებლად სტირსოხის უღელტეხილით, რომელიც უმოკლესი გზაა ჩრდილოეთ ოსეთიდან სამხრეთ ოსეთში. სკვითების/საკების აქ დამკვიდრების ირიბი დამადასტურებელი ყოფილა ზახადან არც თუ დაშორებული სოფელი თლის არქეოლოგიური განათხარი მასალა. რაზეც ახლავისაუბრეთ მეცნიერებასთან არავითარი კავშირი არა აქვს დაწვებული აბაევის ეტიმოლოგიური ძიებებით და დამთავრებული თლის არქეოლოგიური მასალით. ზახაში, როგორც აღნიშნულია, ალანების ეპოქის ეკლესია ყოფილა სოფელ კესათიყაუში. გარდა ამ ნაეკლესიარისა (რომლის მხოლოდ ფუნდამენტია შემორჩენილი) ცარციათების ციხესიმაგრეთა და საცხოვრებელი ნაგებობების ნაშთებიცაა, და, რაც მთავარია, ტოპონიმიური სახელწოდებები: ბაიკომი, სანატიკომი და სხვ. რაც ითქვა კომენტარის ღირსიც არაა. ესაა თანამედროვე ოსი ეთნოლოგების მეცნიერება. ჩამოთვლილი ორი ოსური ტოპონიმი ნებისმიერ დროს შეიძლება წარმოქმნილიყო. და ისინი სწორედ იმ დროს წარმოიქმნა, როდესაც ზახას ხეობაში და, საერთოდ დედალეთში, ოსები მიგრირდნენ. მათი აქ მიგრაცია კი ზუსტად XVI საუკუნეში განხორციელდა. XVI საუკუნეში რომ განხორციელდა ოსების დედალეთში დასახლება, ამას ვერც სტატიის ავტორი უარყოფს: «По преданию, первые поселенцы появились в З. не ранее XVI в. после последней массовой волны миграции алан-осетины в горы Центрального Кавказа». საინტერესოა, წინა მასობრივი მიგრაციები ალან-ოსებისა დედალეთში როდის იყო? რომელი წყაროები მოგვითხრობენ ამის შესახებ? პირველნი, როგორც აღინიშნა, საკები იყვნენ ქრისტეს შობამდე VII საუკუნეში. მეზღაპრეობას საზღვარი არა აქვს. აქ მხოლოდ ერთს აღვნიშნავ – რა ვუყოთ იმ ტოპონიმებს, განსაკუთრებით მიკროტოპონიმებს,

რომლებს ზახას ხეობაში (და, საერთოდ, დვალეთში) დასტურდება და რომლებიც ქართული ენით იხსენება?¹⁶

ზახელი ოსების შესახებ კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი გარემოების შესახებ უნდა ითქვას. ცნობილია, რომ XIX საუკუნეში ზახელები ორენოვანი იყვნენ. ისინი თანაბრად ფლობდნენ ოსურ და ქართულ ენებს. ამას ენციკლოპედიის ავტორებიც ვერ მაღავენ. თავის დროზე კალოევი ამ ფაქტს ქართველი მღვდლების მოღვაწეობით ხსნიდა. საენციკლოპედიო სტატიაში კი ეს გარემოება საქართველოსთან ეკონომიკური და ეთნოკულტურული კავშირებითაა ახსნილი. სინამდვილეში ოსთა მიგრაციის შემდეგ, ადგილზე დარჩენილი ქართველი მთიელი დვალეების ნაწილი გაოსდა და ამ ხეობამ ხანგრძლივად შემოინახა ორენოვნება. ამას, ბუნებრივია, ის ეკონომიკური და ეთნოკულტურული ურთიერთობებიც უწყობდა ხელს, რომელიც ზახას ხეობის მოსახლეობას დანარჩენ საქართველოსთან გააჩნდა. ზახას ხეობაში მკვიდრობდნენ გვარები, რომლებსაც არ ჰქონდათ გადმოცემა მოსულობის შესახებ. ასეთთა შორის დასახელებულია *ქესაეების* გვარი, რომლებიც ზახას ადრინდელი ალანური მოსახლეობის შთამომავლებად არიან გამოცხადებული. სინამდვილეში ქესაეები ქართველი მთიელი დვალეების – *ქესაურების* მემკვიდრეები არიან, რომელთა ნაწილი ქსნის ხეობაში იყო გადმოსახლებული და სოფელ ყანჩავეთში მკვიდრობდა. [1921 წელს ასი წლის მოხუცისაგან ჩაწერილი გადმოცემის თანახმად, ქესაურები/ქესაეები დვალეთის ზახას ხეობის უძველესი მკვიდრები იყვნენ. ადგილობრივი მოსახლეობა ეპიდემიას გაუნადგურებია. მხოლოდ ერთი ფეხმძიმე ქალი, რომელიც იმ დროს წისკვილში ყოფილა, გადარჩენილა. ასე გადაურჩნენ ადგილობრივი ქესაურები ეპიდემიას, რომლებმაც შემდეგ ოსი მიგრანტები მიიღეს. მთაში არსებული ტრადიციის თანახმად, სხვადასხვა ხეობიდან მოსული მესისხლე ოსების ნაწილი ადგილობრივთა – ქესაურთა გვარზედაც გადასულა. ქესაურების საფუძველჩამყრელი ვინმე „ქესა“ ყო-

¹⁶ P. Топчишвили. Об этнической принадлежности двалов. – сб.: Осетины в Грузии. Тб, 2015, С. 162-205.

ვილა, რომლის უფროსი ვაჟის – *ხერხასგან* მომდინარეობენ ქართველი თავადი *ხერხეულიძეები*. კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი გარემოების შესახებ: ქესაურებს/ქესაევებს მეორე გვარიც ჰქონდათ – გენცა-ურ-ოვი, რომელთა თავდაპირველი გვარსახელი, რა თქმა უნდა, **გენცაური** იყო. შემთხვევით ატარებდნენ ქართველ მთიელთა გვარებისათვის დამახასიათებელ -ურ სუფიქსიან გვარსახელს? სხვათა შორის, დვალეთის ზახას ხეობაში მოსულ ოსებს თუ ადგილობრივი ქესაურ-გენცაურები დახვდნენ, დვალეთისავე ნარას ხეობაში ყაბარდოდან მიგრირებული ხეთაგ-ურების გვარის საფუძველჩამყრელ ხეთაგს, აქ ხვდებიან ასევე ქართულ სუფიქსიანი გვარის მატარებელი ბიგ-ულ-ები (მდრ.: დასავლეთქართული გვასახელი ბიგ-ვა/ბიგ-ვავა), რომლებიც შემდეგ რუსულის გავლენით ბიგ-ულ-ავე-ად იქცნენ. დვალეები, რომ ქართველები იყვნენ, ამას ისიც ადასტურებს, რომ ხეთაგის შთამომავლები ასევე ქართულ-სუფიქსიან გვარს ხეთაგ-ურ-ს იღებენ.

1770 წლის დოკუმენტით, დვალეთი სახასო საკუთრებას წარმოადგენდა. მხოლოდ ზახას ხეობა (თრუსოსთან ერთად) შედიოდა არაგვის საერისთავოში („არს არაგვის ოსი ზახას, თრუსოს...“¹⁷ ზემოთ მოყვანილი მასალა ქესაურების გვარის შესახებ, ყურადღებას იმითაც იმსახურებს, რომ დვალეთის ადგილობრივი ოსებამდელი მოსახლეობის შემცირება, ოსთა თარეშებთან ერთად, ეპიდემიამაც განაპირობა. ამ ფაქტმა კი, თავის მხრივ, საქართველოს ამ უძველეს ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეში ჩრდილოეთ კავკასიის მთებიდან ოსთა მიგრაციას ხელი შეუწყო.

დვალეთის ზახას ხეობის შესახებ ბ. კალოევს მრავალი საყურედღებო ეთნოგრაფიული მასალა აქვს დაფიქსირებული, მათ შორის, ასეთიც, რომელიც სამწუხაროდ, ეთნოგრაფიულ ენციკლოპედიაში არ აისახა: ზახელებს ტრადიცია ჰქონდათ საქართველოს ბარიდან, საჭაპანო ტრანსპორტის გამოყენებით, ტიკებით ღვინის შეტანისა: «Закки-нцы с давних времен хорошо били знакомы и с виноградным вы-ном, доставляя его сами или покупая у купцов, привозивших его

¹⁷საქართველოს ისტორია ტოპონიმებში, ტ. II, თბ., 2010, გვ. 201.

в ущелье выюками в бурдюках из предгорных сел Юго-Осетии и Грузии до начала зимы и закрытия перевалов».¹⁸ დავსძენთ, რომ ეს ტრადიცია არა მხოლოდ ზახელების, არამედ დვალეთის ყველა ხეობაში მცხოვრებთათვის იყო დამახასიათებელი. და არა მხოლოდ მათთვის – საქართველოს მთიანეთის ყველა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარე ასეთ მჭიდრო სამეურნეო-ეკონომიკურ კავშირუბრთობაში იყო საქართველოს ბართან. მთიელები ბარში დადიოდნენ გარე სამუშაოზე, ბარიდან კი საჭირო პროდუქტები მოჰქონდათ, ღვინო კი ძირითადად ქრისტიანული რიტუალების შესასრულებლად ჭირდებოდათ. დასკვნა: დვალეთი მხოლოდ პოლიტიკურად არ იყო საქართველოს შემადგენელი ნაწილი, ის საქართველოს ერთიანი სამეურნეო-ეკონომიკური სისტემაში იყო ჩართული. XVI საუკუნიდან დვალეთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეში, მოსახლეობის ეთნიკური ცვლილების მიუხედავად, ისტორიულად ჩამოყალიბებული მთელი რიგი ტრადიციები არ შეწყვეტილა; ახალმა ეთნიკურმა ერთობამ ის მემკვიდრეობით მიიღო.

დვალეთი, ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით, ექვსი ხეობის/საზოგადოების/ტერიტორიული თემის ერთობლიობას წარმოადგენდა. ესენი იყო: **ზახა, კასრის ხევი, ჟღელის ხევი, ზრამავა, ნარა** და **ზროვო**. ენციკლოპედია კი ზრამავას კასრის ხევის/„კასარას“ დასახლებულ პუნქტად მიიჩნევს. განგვიმარტავენ, რომ „კასარა“ ითარგმნება და ნიშნავს „ციხე-სიმაგრე-ხეობას“. რომელ ენაზე ეს მითითებული არაა. კასრი ქართული ტოპონიმია. **სულხან-საბა** კასრის ორ განმარტებას იძლევა: 1. „სახლი მომცრო“, 2. „ჭურჭელი არს ხისა სამწყემსო“. მისივე განმარტებით „ქასრი კი არის „ქვა ცის-ნატყხა“. ასევე ცალკე სტატია ეძღვნება კასრის ხეობას. დვალეთის ამ რეგიონიდან გასასვლელია ალაგირში. კასრის კარით გასვლა მხოლოდ ზაფხულობით, სამიოდე თვის განმავლობაში შეიძლებოდა. ასე რომ, გეოგრაფიული თვალსაზრისითაც დვალეთი დანარჩენ საქართველოსთან იყო დაკავშირებული. სტატიის ავტორი

¹⁸Калоев Б. Осетинские историко-этнографические этюды. – М., 1999, с. 276.

ხაზს უსვამს იმას, რომ კასრის კარის ძნელად გასაღე-
 ლობის გამო, „თუალაგომი“ (დვალეთი) 1859 წლამდე თბი-
 ლისისა და ქუთაისის გუბერნიაში შედიოდა. დიას, მას
 შემდეგ, რაც რუსეთმა ოსეთის სამხედრო გზა გაიყვანა,
 საქართველოს უძველესი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხა-
 რე – დვალეთი თერგის ოლქს გადასცა. დვალეთი საქარ-
 თველოს ჩამოაჭრეს და წაართვეს. 1859 წლამდე დვალე-
 თის საქართველოს შემადგენლობაში ყოფნა იმით იყო
 განპირობებული, რომ როგორც ქართული პროვინცია, რუ-
 სეთმა ის ქართლ-კახეთან ერთად შეიერთა. ხაზგასმულია,
 რომ ვახუშტი ზარამაგს თუალაგომის ანუ დვალეთის მო-
 სახლეობის ფორმირების ერთ-ერთ ცენტრად მიიჩნევდა.
 ვახუშტის ასეთი რამ არ უწერია. ვახუშტი ბაგრატიონის
 შემდეგ დამოწმებულია და ასახელებენ „სომხურ გეოგრა-
 ფიას“ და X საუკუნის წყაროებს: «Согласно Армянской гео-
 графии» (VII в.), туалцы входили в сферу влияния Восточно-
 аланского протогосударства. Источники X в. уже говорят о
 «туальцах-асах», т. е. к этому времени туалцы составной частью
 алан.» პირველ შემთხვევაში წყარო მაინცაა დასახელებული,
 მეორე შემთხვევაში – არა. თუმცა ამას მნიშვნელობა არა-
 ცა აქვს, რადგან „სომხურ გეოგრაფიას“ არაფერი უწერია
 იმის შესახებ, რომ დვალეები აღმოსავლურ-აღანური პრო-
 ტოსახელმწიფოს შემადგენლობაში შედიოდნენ (საერთოდ
 არცერთ წყაროში არაა საუბარი აღმოსავლურ-ოსური სა-
 ხელმწიფოს შესახებ) და არცერთ წყაროში არაა საუბარი
 დვალეებისა და ასეების იგივეობის შესახებ. და, ბუნებრივია,
 დვალეები აღანების ნაწილსაც არ წარმოადგენდნენ.

როგორც ითქვა, *ზროვო* დვალეთის ერთ-ერთი ხეობა
 იყო. ზროვოს შესახებ სტატიაში პირდაპირ ნათქვამია,
 რომ მისი მკვიდრი ყველა გვარი ალაგირის ხეობიდან იყო
 მოსული. აქედან მოსახლეობის ინტენსიური გადასახლება
 XIX საუკუნის შუა ხანებში დაწყებულია, რის მიზეზიც მი-
 წის უკმარისობა იყო. მაგრამ მიგრაციის მიზეზი ქართველ
 ფეოდალთაგან ჩაგვრა-შევიწროვებაც და ეპიდემიაც ყოფი-
 ლა. საბჭოთა პერიოდში ოს მეცნიერთა ნაშრომებში მოდა-
 ში იყო ქართველ ფეოდალთა ლანძღვა. განსახილველ ენ-
 ციკლოპედიასაც ეს წითელ ზოლად გასდევს. XIX საუკუ-

ნის შუა ხანებიდან ქართველ თავად-აზნაურებს დვალეთში აღარავითარი საკუთრება და უფლებები აღარ გააჩნდათ. ასე თუ ისე, ეს ირიბი აღიარება მაინცაა იმის დასადასტურებლად, რომ დვალეთი საქართველოს შემადგენელი ნაწილი იყო. ამასთანავე, იმასაც უნდა გაეხვას ხაზი, რომ საქართველოს ეს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული პროვინცია სახასო/სახელმწიფო ტერიტორია იყო და შესაბამისად ქართველ ფეოდალებს იქ მამულებისა და ყმა-გლეხების საკუთრება არ გააჩნდათ. პროვინციას მეფის მიერ დანიშნული მოურავი განაგებდა. ზროგო იმითაცაა ცნობილი, რომ აქ შემორჩენილია ქართული ქრისტიანული არქიტექტურის ნიმუში – ზროგოს ტაძარი, რომელიც მარიამ ღვთისმშობლის სახელს ატარებდა. როგორც *გ. დოლიძეს* აქვს გარკვეული, ეს ძეგლი ანალოგიურია საქართველოში X-XI საუკუნეებში აგებული ტაძრებისა. თუმცა ლ. ჩიბიროვი აღანური კულტურის ძეგლად აცხადებს და მხოლოდ იმას აღნიშნავს, რომ ძეგლი აღანიის მეზობელ საქართველოსთან კულტურული კავშირების დამადასტურებელია. სტატიაში ერთი მნიშვნელოვანი მომენტი მაინცაა დაფიქსირებული, რომ **ტაძარში სალოცავად მოდიოდნენ საქართველოდან**. ასეთი ეთნოგრაფიული მასალა დადასტურებული აქვს ა. ცაგავასაც [«Азилан» - Развалины башни и церкви в окрестностях с. Зарамаг. Местные старожилы утверждают, что в эту церковь приходили молиться грузины»¹⁹]. რა შემთხვევაში მიდიოდნენ ტაძრის მოსალოცად ქართველები? რა საქართველოს ბარში მარიამ ღვთისმშობლის ეკლესიები არ იყო? თანაც ბარიდან მთაში ამ მლოცველს რთული და რამდენიმე დღიანი გზა უნდა გაეველო. **სალოცავად ასეთ შორ მანძილზე ქართველები იმ შემთხვევაში დადიოდნენ, როცა მათი წინაპრები მიგრირებულები იყვნენ. მიგრირებულთა შთამომავლები წინაპართა სალოცავებს არ ივიწყებდნენ**. ეს მასალა კიდევ ერთხელ მიუთითებს იმ ფაქტზე, რომ დვალეთი ეთნიკური ქართველების

¹⁹ А. Дз. Цагаева. Топонимия Северной Осетии, часть II, Орджоникидзе, 1975, С. 278.

განსახლების არეალი იყო, მანამ, სანამ აქ XVI საუკუნეში ალაგირიდან ოსები გადმოსახლდებოდნენ.

დვალეთი რომ ქართველთა განსახლების არეალი იყო, ამას მისი ერთ-ერთი ხეობის – *მამისონის* – შესახებ განთავსებული სტატიაც ადასტურებს. მამისონი ქართული წყაროების *ქდელეს* ხეობაა. ამას ხეობის ერთ-ერთი ცენტრალური სოფლის ოსური სახელწოდება – *Зил*-იც ადასტურებს. „ზგილი“ ქართული ქდელეს ოსური ფონეტიკური ვარიანტია. სტატიაში ხაზგასმულია, რომ მამისონის ათვისება მიმდინარეობდა შიდა მიგრაციული პროცესებს გზით. ეს გადასახლება კი ალაგირის ხეობიდან მიმდინარეობდა. თუმცა მიგრანტთა დვალეთის მამისონის/ქდელეს ხეობაში დასახლებას XIII-XIV საუკუნეებით ათარიღებენ, ე. ი. ოსთა მიგრაციას აძველებენ. სინამდვილეში დვალეთში ოსების დასახლება XVI საუკუნეში დაიწყო, მას შემდეგ, რაც ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანეთის ოსური ხეობები გადამეტსახლებული იქნა. ენციკლოპედია ჩამოგვითვლის მამისონის/ქდელეს ხეობის გვარებს, რომელთა შორის ძნელი არაა წარმომავლობით ქართული გვარები გამოვიცნოთ: *თუავეი (თვაური-თავაური), ბაგავეი (ბაგაური), მოურაგოვი...* ქდელეს ხეობიდან დიგორში გადასახლებულ გვარებს შორის *გამახაროვები* ყოფილან.

დვალეების შესახებ სტატიაში (ТУАЛ, ДВАЛ) პირდაპირ ნათქვამია, რომ «По своему происхождению принадлежат к числу древнейших ветвей осетинского этноса. Согласно *Б. Вахушти*, территория Центрального Кавказа к востоку от верховьев Терека была названа Двалетией легендарным патроном осетин Урбаносом (Уособ Леонтия Мровели) на своем, т.е. осетинском, языке. Это сообщение свидетельствует о том, что средневековая грузинская историография уже знала об этническое основе данного термира.» მთელი სერიოზულობით ვაცხადებთ, რომ საქმე გვაქვს წყაროების შეგნებულ გაყალბებასთან, მემბტინეებისათვის ისეთი რამის მიწერასთან, რაც მათ არ დაუწერიათ. **კავკასიის მთიანეთი, ვახუშტის მიხედვით, მხოლოდ ლეკანისა და კავკასოსის შთამომავლებით იყო დასახლებული. ხოლო ოსთა წინაპარის – ურბანოსის სამკვიდრებელი არ ყოფილა. ურბანოსი ხაზართა მეფის ძე**

იყო, რომელმაც „მისცა ქვეყანა კავკასოსი ძესა თვისსა ურბანოს და ტყვენი ქართლ-სომხეთისანი. ამან მოსწყვიტა ნათესავი კავკასოსი და დაეშენა აქა თვისითა და ტყვიითა მით, და უწოდა ოვსეთი“²⁰. ეს არის და ეს. ვახუშტის ურბანოსი სხვა, ოსი ავტორებისათვის სასურველ კონექტში არა ყავს მოხსენიებული. **ვახუშტი სწორედ იმაზე საუბრობს, რომ ურბანოსი ველების მკვიდრი იყო, რომელმაც ადგილობრივი კავკასიელები გაწყვიტა და ისე დამკვიდრდა „თვისითა“.** ასე რომ, ცენტრალური კავკასიონის ერთი ნაწილისათვის სახელწოდება – დვალეთი – ურბანოსს (ოსთა ლეგენდარულ პატრონს) არ უწოდებია ოსურ ენაზე. ლოგიკურად აბსურდია იმის მტკიცებაც, რომ შუა საუკუნეების ქართულმა ისტორიოგრაფიამ იცოდა ტერმინ „დვალეთის“ ოსური ეთნიკური საფუძვლის შესახებ. იქვე კიდევ ერთი დიდი ტყუილი, რომლის ავტორი ლ. ჩიბიროვი ასეთ ფალსიფიკაციაში ყველაზე დიდადაა დახელოვნებული. თურმე *ლეონტი მროველი* დვალების შესახებ საუბრობს ოსებისადმი მიძღვნილ სპეციალურ მონაკვეთში. ლეონტი არც დვალების შესახებ საუბრობს და არც ოსებისადმი მიუძღვნია სპეციალური მონაკვეთი. მემატიანე მხოლოდ იმას აღნიშნავს, რომ ოსები საქართველოში დვალეთის გზით გადმოდიოდნენ. „ქართლის ცხოვრების“ ავტორების მიხედვით, ჩრდილოეთ კავკასიაში ერთ-ერთი ცენტრალური გადასასვლელი „გზა დვალეთისა“ იყო. ავტორი იქვე კიდევ ერთ ტყუილს გვთავაზობს: «Двалы-осетины (туал-ос) известны ранним аравским авторам». რეალობა ასეთია: ა. *ალემანმა* ყველა არაბულ წყაროს მოუყარა თავი, თარგმნა (სხვა წყაროებთან ერთად) და კომენტარებით გამოსცა. განაცხადი იმის შესახებ, რომ ადრეული არაბი ავტორებისათვის *დვალი-ოსები (თუალ-ოსები)* ცნობილი არიან, ასევე არ შეესაბამება სინამდვილეს. მხოლოდ ერთი არაბი ავტორი – *იბნ-რუსტა* (დაწერილია 903-913 წლებში) მოიხსენიებს „ტულას“, რასაც ა. ალემანი აღადგენს „Tu-

²⁰ ვახუშტი ბაგრატიონი. საქართველოს გეოგრაფია, თბ., 1997, გვ. 107.

wal-As“-ად. მეცნიერი ინტერპრეტაციას იძლევა და ვარაუდობს, რომ „Tuwal-As – должно быть, Twalta или южные осетины, возможно еще одно из аланских племен»²¹. ვარაუდებს აქსიომად და ჭეშმარიტებად არ აცხადებენ. ასე რომ, არაბ ავტორებს არსად თუალ-ოსები (დვალი-ოსები) მოხსენიებული არა ჰყავთ. ამავე სტატიაში აღნიშნულია, რომ დვალეთს სამხრეთიდან ესაზღვრება „ურსთუალთა“ (თეთრი დვალეთი). ესაა ქართული წყაროების მაღრან-დვალეთი, რომელიც მხოლოდ დიდი ღიახვის უკიდურეს სათავეს მოიცავდა და ცხრა მთური სოფლის ერთობლიობას წარმოადგენდა. ავტორი კი ურსთუალთის შემადგენელ ნაწილებად ქეშელთისა (ჩესელთისა) და კუდაროს ხეობებსაც აცხადებს. დვალეთთან დაკავშირებით აუცილებლად უნდა ვთქვა კიდევ ერთი გარემოების შესახებ, თუმცა ქვემოთ თქმული ენციკლოპედიას არ ეხება. ისტორიკოსს ზ. ვანევეს არ შეეძლო რა დაედასტურებინა დვალეების ოსური წარმომავლობა, ის წერდა, რომ „დვალეები“ გეოგრაფიული ცნებაა და სრულადაც არაა დაკავშირებული რაიმე კულტურულ მიკუთვნებულობასთან.

საქართველოში ოსები საბჭოთა პერიოდის სამხრეთ ოსეთის გარეთაც ცხოვრობდნენ. ერთ-ერთი ასეთი რეგიონი ისტორიული თორის გუჯარეთის ხეობა იყო (ბორჯომის რაიონი). ენციკლოპედიაში „გუჯარეთის ოსებს“ ცალკე სტატია აქვს დათმობილი. სტატიის თანახმად, როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს სხვადასხვა რაიონებში (აქ. ბუნებრივია, „სამხრეთ ოსეთი“ არ იგულისხმება), ისე გუჯარეთში ოსების მიგრაცია XVIII საუკუნის ბოლოს დაწყებულია სამხრეთ ოსეთიდან. XVIII საუკუნის ბოლოს ოსებს ე. წ. სამხრეთ ოსეთის ტერიტორიაც კი არ ჰქონდათ ათვისებული. ოსების დვალეთიდან და შიდა ქართლის მთიანეთიდან მიგრაცია აღმოსავლეთ საქართველოს სხვადასხვა რაიონებში ძირითადად XIX საუკუნის 80-იან წლებში დაიწყო. ამავე დროს დასახლდნენ ისინი ისტორიული *თორის*

²¹Аугуст Алеман. Аланы в древних и средневековых письменных источниках. – М.: 2003, С. 344.

ტერიტორიაზეც. იოანე ბაგრატიონის აღწერილობით გუჯარეთის ხეობა XIX საუკუნის დასაწყისში მხოლოდ ნასოფლარებით იყო მოფენილი. აქ ის 18 სოფელს ჩამოთვლის და არცერთ მათგანს „მოსახლენი“ არა აქვს მიწერილი, რაც იმას ნიშნავს, რომ არც ერთ მათგანში მოსახლეობა არ ცხოვრობდა. ანალოგიური ვითარება იყო მთელ ბორჯომის რაიონში. ისტორიული თორის დასახლება დასაველეთ საქართველოს მოსახლეობამ XIX საუკუნის 30-იან წლებში დაიწყო და პროცესი იმავე საუკუნის 80-ან წლებში დასრულდა. ამ რეგიონში მიგრაციული პროცესების შესახებ საკმარისი საარქივო მასალა არსებობს. ასე რომ, ფაქტობრივად, გუჯარეთში ოსების მიგრაცია ენციკლოპედიაში 80 წლითაა დაძველებული.

დვალეთის ჟღელეს/მამისონის ხეობის ერთ-ერთი დიდი სოფელი იყო თებე (ოსურად – ТИБ). აქაა შესანიშნავი არქიტექტურული ანსამბლი – თავდაცვითი, საკულტო, სამეურნეო ნაგებობები. თებე რამდენიმე უბნისაგან შედგება. ერთ-ერთი მათგანი – ტიმწინა – ქართული ტოპონიმია. ის ორი კომპონენტისაგან შედგება: „ტიმ“ („ტიბ“)+„წინა“. ის აღნიშნავს წინა ტიბს, ტიბის წინა უბანს. თავდაპირველი ქართული ფორმა კი იყო თებწინა²². ხაზი აქვს გასმული, რომ, «Вначале XVIII в. царевич Вахушти справедливо писал о Тибе как о «селе большом, башенном». ანალოგიური რამ ვახუშტის თებეს შესახებ არა აქვს ნათქვამი. ის საერთოდ არც ახსენებს ამ სოფელს.

თრუსოს ხეობის (ТЫРСЫГОМ) შესახებ შენიშნულია, რომ ის ახლა საქართველოს შემადგენლობაში შედის. ჩვენის მხრივ კი შევნიშნავთ, რომ თრუსო (თერგის ხეობის სათავე) არც არასოდეს ყოფილა საქართველოს სახელმწიფოს ფარგლებს გარეთ. გვიან შუა საუკუნეებში ის არაგვის ერისთავების საგამგეოში შედიოდა. XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე, იოანე ბაგრატიონის მონაცემებით, თრუსოში რვა ოსური სოფელი იყო. ენციკლოპედიის ავტორი

²²რ. თოფჩიშვილი. ონომასტიკური მონაცემები დვალთა ეთნიკური კუთვნილების შესახებ. – თსუ საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, III, თბ., 2011, გვ. 67-68.

ცამეტ სოფელს უთითებს. ეს რვა სოფელი ცამეტ სოფლად XIX საუკუნეში იქცა. ბუნებრივია, როგორც სხვაგან აქაც ოსები, ალანების სახით, ხეობის უძველეს მკვიდრებად არიან გამოცხადებული, რასაც, თურმე ისტორიულ-არქიტექტორული ძეგლები, მიტოვებული დასახლებები და ეპიგრაფიკულ ძეგლები ადასტურებენ. თუმცა იმას ვერ უარყოფენ, რომ თანამედროვე მოსახლეობა XVI-XVIII საუკუნეებში გადმოსახლებულების შთამომავლები არიან. რა წყაროს ეყრდნობიან, როდესაც 1770-იან წლებში თრუსოში 400 კომლის მკვიდრობაზე საუბრობენ, გაუგებარია. რეალურად 1776 წელს თრუსოში 71 კომლი ოსი ცხოვრობდა, 1780 წელს – 73 კომლი. 1886 წლისთვის აქ ოსების რაოდენობამ 240 კომლს მიაღწია.

ენციკლოპედიაში არის სტატია საფლავის ქვების შესახებ. პირველივე წინადადებით ხაზი აქვს გასმული, რომ საფლავის ძეგლები შორეული წარსულიდან მომდინარეობს და როგორც ყველა სხვა ტრადიცია ისიც სკვითებთანაა დაკავშირებული და რომ ცნობილია სკვითური ქვის ქანდაკებები, ყორღანული დაკრძალვა. რა კავშირშია სკვითური ქვის ქანდაკებები საფლავის ქვებთან/ძეგლებთან? ცნობილია, რომ ოსები კავკასიის მთებში შემოსვლის შემდეგ მიწისზედა და ნახევრად მიწისზედა, მოგვიანებით კი მიწისქვეშა აკლდამებში იკრძალებოდნენ. აკლდამები ადგილობრივ კავკასიელთა კუთვნილებას წარმოადგენდა. როდესაც სამეცნიერო ლიტერატურაში ოსების მიერ კავკასიური კულტურის გათავისებაზე საუბრობენ, მასში აკლდამებიც იგულისხმება. ის ადგილობრივთა კულტურა იყო, იმიტომ რომ ავტოქტონ მთიელ კავკასიელს დაკრძალვის ასეთ წესს ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემო, ლაღშაფტი, მიწის სიმცირე კარნახობდა. ჩრდილოეთ კავკასიაში დადასტურებული საფლავის ქვები გვიანდელია, მას შემდეგ, რაც ოსებმა XIX საუკუნის დასაწყისიდან აკლდამებში დაკრძალვის ტრადიცია გაწყვიტეს. ჩვენი ყურადღება აღნიშნულმა სტატიამ იმით მიიქცია, რომ იქვე დაბეჭდილია ილუსტრაცია თრუსოში ნაპოვნი საფლავის ქვისა, რომელიც XIV საუკუნითაა „დათარიღებული“. ეს ძეგლი დიდი ხნის წინ დაბეჭდა თავის წიგნში *ბ. კალოევა* და ის ალანური კულტურის ძეგ-

ლად მონათლა. ინტერნეტსაიტიდან ირკვევა, რომ თურმე წარწერა ოსურ ენაზეა შესრულებული სირიულ-ნესტორიანული დამწერლობით. ილუსტრაცია, მართალია, მცირე მასშტაბისაა, მაგრამ მასზე აშკარად ჩანს ქართული მხედრული დამწერლობა უფრო კარგად შეიმჩნევა ბ. კალოევის წიგნის («Осетины», 1971) 59-ე გვერდზე განთავსებულ ილუსტრაციაზე. მას საერთო არაფერი აქვს სირიულ-ნესტორიანულ დამწერლობასთან. ამ საფლავის ქვის შესახებ არავითარი გამოკვლევა არ არსებობს და, როგორც ირკვევა, ახლა მისი „განსასვენებელი“ ადგილია ვლადიკავკაზი. ის საბჭოთა პერიოდშია გატანილი საქართველოდან. სხვათა შორის, საიტზე დადებულ ფოტოზე საერთოდ არავითარი წარწერა არ ჩანს, ენციკლოპედიაში და სხვა გამოცემაში ფოტო მცირე მასშტაბისაა. ამ შემთხვევაშიც აშკარა ქურდობასთან გვაქვს საქმე. კალოევის მითითებით ის თრუსოს სოფელ *შუატისიდანაა* წაღებული. მისი დათარიღება 1326 წლით საეჭვოა. კიდევ ერი გარემოების შესახებ. სტატიაში ვკითხულობთ, რომ თრუსოს ხეობის საფლავის ქვების შთამომავლობითი ოსტატები/ხელოსნები სოფელ *ოქროყანაში* მცხოვრები *გუდიევები* იყვნენ. გუდიევები წარმომავლობით ოსები ნამდვილად არ ყოფილან. ისინი ადგილობრივი ქართველი *გუდია-ურები* იყვნენ, რომელთა ნაწილი საკმაოდ გვიან ოსურ ენობრივ-ეთნიკურ გარემოში გაოსდა. გაგვაჩნია 1774 წლის თრუსოს სოფელ *მნის* აღწერა (ოქროყანის მახლობლად მდებარეობდა). ამ აღწერაში სხვა ქართულ გვარებთან ერთად (*ბაბეური*²³, *არჯინაური*, *ბადაძე*, *ნოქარაული*, *შუშლიაური*, *აღსუაძე*, *ნასყიდაური*, *ბადილაური*, *ვარზოური*, *თადიაური*) გუდიაურების გვარიცაა შეტანილი. დიას, ხევ-თრუსოში საფლავის ქვების კეთების ტარდიცია, რომელ გვარსაც კჰონდა, ის ეთნიკურად ქართველი იყო.

ოსმა მეცნიერებმა მთელ რიგ ქართულ ტოპონიმებს, აგრეთვე რეგიონებს სახელები რომ შეუცვალეს საყოველთაოდ ცნობილია, განსაკუთრებით გასაკვირია, რომ ასე უდიერად წერილობით ძეგლებში დადასტურებულ ტოპონი-

²³ ბაბეურები დვალეთიდან, სოფელ ნარადან წარმომავლობდნენ.

მებს ექცევიან, იმ ტოპონიმებს, რომელთა დაწერილობა რუსებმა XIX საუკუნის დასაწყისიდან ოფიციალურად დაადასტურეს. თეთრი არაგვის ხეობის სათავეს – *ღუდას*, რომელიც მთიულეთის შემადგენელი ნაწილი იყო და სადაც მათ მოსვლამდე მთიული *ბუთხუზები* მკვიდრობდნენ და სადაც აქედან მღვთაში გასახლებულმა ამ გვარის წარმომადგენელმა *ჯაბან ბუთხუზმა* მისცა მალრან-დვალეთიდან გადმოსულ ოს *რუბაევს* დასახლების უფლება, სახელი შეუცვალეს და *„კუდი კომ“* დაარქვეს. ღუდას დვალეთთან (თუალაგომ) და თრუსოსთან (თირსიგომ) ერთად ენციკლოპედიაში ცენტრალურ ოსეთად მოიხსენიებენ. ამ „ცენტრალური ოსეთის“ ცნება კი საბჭოთა პერიოდში ბ. კალოევმა დააკანონა. ასეთი სახელწოდება დასახლებული გეოგრაფიული ერთეულებისა არც სადმე დოკუმენტშია დასახელებული და არც ხალხის მეტყველებაში არსებობდა. ამის შესახებ რუსი მკვლევარი ვ. ა. კუზნეცოვიც შენიშნავს: «Историко-географическое районирование Северной Осетии, к сожалению, детально не разработано, но вряд ли есть смысл заменять исторически сложившиеся названия на современно-искусственные типа «Центральная Осетия»²⁴. ღუდის შესახებ ენციკლოპედია გვამცნობს, რომ **«Издrevле в 11 селениях ущелья проживали осетины, находившиеся под гнетом Арагвских эриставов.»** ღუდის ეს 11 სოფელი საიდან მოიტანეს, ვერაფერს ვიტყვი. რეალურად აქ მხოლოდ ხუთი პატარა/მთური სოფელი არსებობდა. ესენი იყო *განისი*, *მიქეთი*, *ურმის სოფელი* (*გამოდლა სოფელი*), *ხატის სოფელი* და *ერეთო*. იქნებ XIX საუკუნის სტატისტიკურ მონაცემებში ჩაეხედათ სტატიის ავტორებს. დავსძენთ, რომ ამ ხუთ სოფელში 1873 წელს 49 კომლი ოსი ცხოვრობდა, ხოლო 1886 წლის საოჯახო სიებით – 65 ოსური კომლი. ვახუშტი ბაგრატიონის დროს ღუდაში ოსები ცხოვრობდნენ. აქ ისინი XVIII საუკუნის დასაწყისში დასახლდნენ, და არა უძველესი დროიდან. *მიხეილ კედელაძის* ეთნოგრაფიული მასალით, პირველი ოსი მიგრანტი ღუდაში დაუკითხავად დასახლებულა. ის ოსი

²⁴В. А. Кузнецов. Христианство на Северном Кавказе. <http://www.-kmvline.ru/lib/xrist/index.php>.

მიგრანტი მადრან-დვალეთიდან მესისხლეობის გამო გამოქცეულა. როდესაც *მღეთელებმა* და *გაგასძენის* მკვიდრებმა ღუდაში ფიხის ქოხიდან ამომავალი კვამლი შეამჩნიეს, მის გასასახლებლად მივიდნენ. ოსს ამანათად მიღება უთხოვია და მთური ტრადიციიდან გამომდინარე, მისთვის უარი ვედარ უთქვამთ. ამავე დროს ოსმა ამანათმა პირობა მისცა, რომ თქვენს საქონელს ოსებს არ მოვაპარინებო. გარკვეული ხნის შემდეგ კი პირველ მიგრანტს ღუდაში *გადიევი*, *ყორაევი* და სხვა გვარის ოსები მოუყვანია. ოსები იმ სათიბ-სადოვარზე დასახლებულან ღუდაში, რომელიც ბუთხუზებს და გაგაძეებს ეკუთვნოდათ. მომძლავრებულმა ოსებმა ბუთხუზებსა და გაგაძეებს უარი უთხრეს დამორჩილებაზე და მათ რომ საშვილიშვილოდ არ დაეკარგათ თავისი მამული, ის ღვთისმშობლისათვის შეუწირავთ და ოსებისათვის ამით კულუხი დაუდიათ. ეთნოგრაფიული მასალებით ისიც ირკვევა, რომ ღუდის მკვიდრნი დასახელებულ გვარებთან ერთად, *სისეველაურებიც* ყოფილან, რომლებიც აქედან XVII საუკუნის ბოლოს აყრილან და ჟინვალში გადასახლებულან. ეთნოლოგთათვის საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ღუდის ღვთისმშობელი მთელი მთიულეთის საერთო სალოცავი იყო და მას უშვილონი შვილიერებას შესთხოვდნენ.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ საქართველოს ისტორიულ პროვინციაში – შიდა ქართლში, სადაც სამხრეთ ოსეთის ადმინისტრაციული ოლქი შეიქმნა, ქართველთა ცხოვრების დამადასტურებელი არა მხოლოდ წერილობითი წყაროები და დოკუმენტები არსებობს, არამედ კულტურისა და ხელოვნების ძეგლები, რომლებიც ენციკლოპედიაში ოსურ ძეგლებადაა გამოცხადებული, მაგალითად, *წუნარის* (საბჭოთა პერიოდის – *ხეთავუროვოს*) ღვთისმშობლის გუმბათოვანი ტაძარი შეიძლება დასახელდეს. ამავე სოფელში ოსთა მიგრაციის ფაქტი ტენდენციურადაა წარმოდგენილი და ტოპონიმი წუნარიც ოსურ ტოპონიმადაა გამოცხადებული. თითქოსდა დვალეთის ნარას ხეობიდან გადმოსახლებულმა ოსებმა XVIII საუკუნის ბოლოს მისცეს მას ეს სახელწოდება. მაგრამ რა ვუყოთ იმ ფაქტს, რომ ეს ქართული სოფელი XVIII საუკუნის დასაწყისში იხსენიება და ის გამჭვირვალე ქართული ტოპონიმია. იგ-

ნორირებულია მეცნიერთა მიერ დვალეთში დადატურებული რამდენიმე ქრისტიანული არქიტექტორული ძეგლის ქართლისა და კახეთის X-XI საუკუნეების ანალოგიურ ძეგლებთან სრული იდენტურობა.

ენციკლოპედიაში საკმაოდ დიდი ადგილი აქვს დათმობილი აკლდამებს – მიწისზედა, ნახევრადმიწისზედა და მიწისქვეშა დასაკრძალავ ნაგებობებს, რაც უდავოდ მნიშვნელოვანი წყაროა საქართველოში ოსთა მიგრაციის დროის განსახდურისათვის და, პირდაპირ უნდა ვთქვათ, ის მიგრაციის დაძველების მსურველების, ოსთა ოდითგანვე საქართველოს ტერიტორიაზე გასახლების მტკიცებულების წისკვილზე არ ასხამს წყალს. და, აი, რატომ. ირკვევა, რომ ე. წ. სამხრეთ ოსეთის ტერიტორიაზე აკლდამები უმნიშვნელო რაოდენობითაა. თავაურის საზოგადოებაში 272 აკლდამაა აღრიცხული, ქურთათის ხეობაში – 116, ალაგირის ხეობაში – 136, დიგორში – 275, სამხრეთ ოსეთის ტერიტორიაზე მხოლოდ – 52. კალოევის თანახმად დვალეთსა და თრუსოში, რომელიც 1859 წლამდე საქართველოს განუყოფელი ნაწილი იყო, არცერთი მიწისზედა აკლდამა არაა დადასტურებული. დვალეთსა და შიდა ქართლის მთიანეთში მხოლოდ ნახევრადმიწისზედა და მიწისქვეშა აკლდამებია. აქაც მხოლოდ უკიდურესი მთის სოფლებშია დადასტურებული. ამ შემთხვევაში ენციკლოპედიაში პირდაპირ ნათქვამია, რომ აკლდამების მცირე რაოდენობა და მათი იდენტურობა ჩრდილოოსურთან ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ ისინი „გადმოტანილია ჩრდილოეთიდან სამხრეთში [Малое количество 3. и их идентичность с североосетинскими свидетельствами об их «перенесении» с Севера на Юг.]”. მოყვანილი ფაქტები პირდაპირ ადასტურებს იმას, რომ ჩრდილოეთ კავკასიიდან დვალეთსა და შიდა ქართლის მთიანეთში ოსური ეთნოსის წარმომადგენლები გვიან არიან გადმოსახლებული და მიგრაციის შედეგად აკლდამებში დაკრძალვა მხოლოდ თავდაპირველ ეტაპზე ნაწილობრივ შეინარჩუნეს. ქრისტიანული გარემო მათ ამისაკენ უბიძგებდა – ადამიანი მიწაში უნდა დაკრძალულიყო. თუ კავკასიის ჩრდილოეთსა და სამხრეთში ოსური ეთნოსის წარმომადგენლები ერთდროულად დასახლდნენ, მაშინ საუკუ-

ნების განმავლობაში რატომ ჰქონდათ განსხვავებული დაკრძალვის წესი? ფაქტი პირდაპირ მიუთითებს იმის შესახებ, რომ XVI-XVII საუკუნეებში დვალეთსა და შიდა ქართლის მთაში მოსულმა ოსებმა თავდაპირველად მოიტანეს დაკრძალვის წესი და ამიტომაც დაიწვეს შედარებით ადვილად ასაგები მიწისქვეშა და ნახევრადმიწისზედა ძეგლების აგება, რომელთა აგებასაც იმდენი რესურსი არ ჭირდებოდა, როგორც მიწისზედა აკლდამას. ამრიგად, სამხრეთ კავკასია ოსთა განსახლების არეალი ოდიდგანვე არ ყოფილა. ენციკლოპედიაში ხაზი აქვს გასმული იმას, რომ თურმე მიწისქვეშა აკლდამები აკლდამური ნაგებობების საწყისი სტადია იყო, რასაც ძნელია დაეთანხმო. პირიქით, ის არის გვიანდელი სტადია. მიგრირებული, რომელსაც ეკონომიკრი შესაძლებლობა არა აქვს და ახალი დასახლებულია, უფრო შედარებით ადვილად ასაგებ ნაგებობას აშენებს. ისე როგორც ოსების სხვა ყველა კულტურული ელემენტი, აკლდამებიც და მისი აღმნიშვნელი ოსური სიტყვა („ზაპაზდ“) ირანულ სამყაროსთან არის დაკავშირებული. თურმე აკლდამების პირველი განხეა ცენტრალურ კავკასიაში სკვითურ დროს უკავშირდება და მისი ირანულ კულტურულ სამყაროსთან კავშირი აშკარაა. კი მაგრამ, აკლდამაში დაკრძალვის ტრადიცია უფრო მეტად დამახასიათებელი იყო ინგუშებისათვის, ჩანებისათვის, ბალყარელებისა და ყარაჩაელებისათვის. კითხვა ისმის ადგილობრივი კავკასიური და თურქული მოდგმის ეთნოსებიც ირანულ სამყაროსთან, სკვითებთან იყვნენ დაკავშირებული? ჭეშმარიტება კი ის გახლავთ, რომ ამ შემთხვევაში აკლდამა სრულიად კავკასიის მთისათვის დამახასიათებელი მოვლენაა, რასაც ლანდშაფტური ფაქტორები განაპირობებდა – ვარგისი მიწის სიმცირე აქ მაცხოვრებლებს აიძულებდა, რაც შეიძლება ეკონომიკურად გამოეყენებინათ მიცვალებულთათვის მიწა. მცირემიწიანობის შედეგად ხდებოდა მიცვალებულთა მღვიმეებშიც დაკრძალვა: «...крайнее малоземелье в горах Осетии вынуждало жителей в ряде мест использовать и естественные пещеры для захоронения

своих покойников. Такие погребальные пещеры обычно располагались высоко в горах вдали от населенных пунктов»²⁵. დიას, ადამიანთა და ადამიანთა ჯგუფების, მათ შორის, ეთნოსების ქმედებებს ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემო, ლანდშაფტი განაპირობებდა. ბუნებასთან ჰარმონიული თანაარსებობით ყალიბდებოდა სამეურნეო ყოფა და მატერიალური კულტურა. ასე გაითავისეს ოსებმა ბარიდან მთაში შესახლების შემდეგ ძველი მკვიდრების – ადგილობრივი კავკასიელების კომპური კულტურაც. ამის დამადასტურებელ ეთნოგრაფიული მასალის დამალვას ხშირად კი ვერ ახერხებენ: «Такие башни, разбросанные по всей нагорной Осетии, местные жители считают принадлежностью прежнего населения, т. е. алан»²⁶. ბოლო სიტყვა (т. е. алан) მოყვანილი ეთნოგრაფიულ ფაქტს არ ეკუთვნის – ის ავტორის ბ. კალოევის დანამატია. ეთნიკურ ოსებს ეთნონიმის „ალანის“ არსებობის შესახებ საერთოდ წარმოდგენა არ ჰქონდათ. ასეთი ყალბი ინტერპრეტაციებით მკითხველს არწმუნებენ, რომ მთების ადრინდელი/უწინდელი მოსახლეობაც ოსები/ალანები იყვნენ. რადგან კომპებზე ჩამოვარდა საუბარი, ენციკლოპედიის კიდევ ერთი სიყალბის შესახებაც უნდა აღინიშნოს: იქვე (გვ. 355) გვაუწყებენ, რომ კომპური ნაგებობანი ცნობილი იყო ალანებისათვის და ამ ნაგებობებს ისინი მონღოლებთან ბრძოლაში იყენებდნენ [«Башенные сооружения были известны аланам; их использовали в борьбе против монголо-татар»]. ოსთა წინაპარი ალანები კავკასიის სტეპებში ცხოვრების დროსაც მტრებთან ბრძოლაში კომპებს იყენებდნენ? ისინი ხომ თათარ-მონღოლებისაგან თავს სტეპებში იცავდნენ. კომპები კი კავკასიის მთიანეთისათვის დამახასიათებელი ტიპური თავდასაცავი ნაგებობებია. უფრო მეტი: სამხრეთში მცხოვრებ ოსებს უფრო ადრე (XIV-XVI საუკუნეები) დაუწყიათ კომპების მშენებლობა, ვიდრე ჩრდილოეთში მცხოვრებთ (XVI-XVIII საუკუნეები).

²⁵ Калоев Б. Осетинские историко-этнографические этюды. – М., 1999, с. 209.

²⁶ Калоев Б. Осетинские историко-этнографические этюды. – М., 1999, с. 21.

სამხრეთში კოშკების მშენებლობა თურმე ოსების ჩრდილოეთიდან სამხრეთით ახალ მასობრივ კომპაქტურ ჩამოსახლებასთან იყო დაკავშირებული [«Однако сохранившиеся в горах Осетии М. (масыг) были построены в самые мрачные и тревожные для осетин времена – борьбы против набегов кабардинцев и леков (дагестанцев) на Осетию в XVI-XVIII вв. Об этом свидетельствуют сохранившиеся на М. (масыг) следы использования огнестрельного оружия. У южных осетин интенсивное строительство М. (масыг) происходило в XIV-XVI вв., в период нового массового перехода алан-осетин с севера на юг и оседания компактными массами в верховьях р. Б. и М. Лиавхи, Ксани, Джеджора»]. კი, მაგრამ დიდი ლიახვის, პატარა ლიახვის, ქსნისა და ჯეჯორას ხეობების ზემო წელში მცხოვრებ უწინდელ ოსებს არ ჭირდებოდათ კოშკები? ენციკლოპედიის შემქმნელის ლოგიკა პრიმიტიულია: ალან-ოსები ყველანაირი კულტურის მატარებელი იყვნენ, მათ შორის, კოშკური კულტურისაც. კი მაგრამ, ოსებს კავკასიაში ადგილობრივი კულტურის არცერთი ელემენტი არ მიუღიათ ადგილობრივთაგან? არა, კავკასიის მთისათვის დამახასიათებელ კოშკურ კულტურას მათი წინაპრები სტებებშიც ფლობდნენ. მეცნიერებაში ესეც სიცრუის, საკუთარი ყალბი ეთნიკური კულტურისა და განდიდების ტიპური მაგალითია. ერთი ხალხი რატომ ქმნიდა განსხვავებული ტიპის კოშკებს ჩრდილოეთსა და სამხრეთში? შიდა ქართლის მთის ზურგიანი კოშკები ოსების აშენებულია, მათ შორის იქაც, სადაც ოსური ეთნოსისანი არ ცხოვრობდნენ?

ენციკლოპედიაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია წმიდა მთას „ბურსამძელს“, რომელიც შიდა ქართლსა და დვალეთს შორის აღმართული მთის – **ბრუტსაბძელის** – ოსური ფონეტიკური ვარიანტია. როგორც აღნიშნავენ ის მფარველი ყოფილა ქემელთის (ოსურად – ჩესელთის) და ძომადის ხეობების ოსური მოსახლეობისა. ეს ფაქტი შეიძლება ყურადღების ღირსი არც გამხდარიყო, რომ არა ერთი გარემოება: ერთხელ *ბურსამძელი* იმერეთში გამგზავრებულა, სადაც მის ცხენებს აძოვებდნენ. **სტატიის ავტორი შ. ჯიკავეი კი იმერეთს საქართველოს მეზობელ რაიონად აცხადებს.** რა უნდა დაერქვას ავტორისა და ენციკ-

ლოპედის მთავარი რედაქტორის ლ. ჩიბიროვის ქმედებას? დღეს ისინი ძველი რუსული იმპერიული პოლიტიკის გამტარებლები არიან, რომელიც მიზნად საქრთველოს დაშლასა და ერთიანი ქართული ეთნოსის დანაწევრებას ითვალისწინებდა. ისევ ბრუტსაბჰელის შესახებ თქმულებას თუ დავუბრუნდებით, აშკარაა, რომ შიდა ქართლის მთაში მიგრირებულმა ოსებმა ის ქრთველებისაგან შეითვისეს, რასაც თქმულებაში თამარ მეფის ხშირი ხსენებაც ადასტურებს და ვერც ავტორი უარყოფს იმას, რომ მისი ქართული გადმოცემაც ყოფილა.

ენციკლოპედიაში მოხვდა «ГОМАРТЫ ДЗУАР, ГОМАР-ТОБА». დიახ, გომართის ჯვარი, სადაც გომართობა აღინიშნება, ოსური სალოცავი ყოფილა. ეს ის გომარეთია, სადაც XVIII საუკუნის მიწურულს ჯერ კიდევ ოსები არ იყვნენ მიგრირებულნი და საიდანაც 1794 წლისათვის ქრთველები ავი მიზეზის გამო აყრილები იყვნენ და რომელიც აზნაურ ხმალაძეების საკუთრებას შეადგენდა. გომარეთის ეკლესია და მისი დეტალების (ვერძის გამოსახულება, მინიატურული გუმბათოვანი ეკლესია) ილუსტრაციები კი ოსური კულტურის საკუთრებადაა გამოცხადებული.

საერთო ოსურ-ქართულ სალოცავადაა გამოცხადებული მთიულეთისა და ქსნისხეველთა ერთობლივი სალოცავი **ლომისა** (ЛОМИСЫ ДЗУАР, ЛОМИСОБА). ქსნის ხეობაში დასახლების შემდეგ, ბუნებრივია, ლომისას ლოცვა ოსებმაც დაიწყეს. თურმე გადმოცემის თანახმად, ტაძრის მშენებლობისას ადგილობრივ მაცხოვრებლებს – ოსებსა და ქრთველებს – ერთმანეთში კამათი მოსვლიათ, ვის უნდა ჰკუთვნებოდა ლომისას ჯვარი. წარმოქმნილი დავის მშვიდობიანად დარეგულირების მიზნით, ტაძრის მშენებლებმა ფასადის კედელი მიმართეს სამხრეთისაკენ (საქართველოსკენ), ხოლო საპარადო კარი ჩრდილოეთის კედელში (ოსეთისაკენ) გაჭრეს. ეს გადასხვაფერებული, ოსურ ყაიდაზე გარდაქმნილი „გადმოცემა“ ოსი მეცნიერების, კერძოდ, ლ. ჩიბიროვის შექმნილია, რათა საზოგადოება დააჯეროს იმაში, რომ ლომისას სალოცავის/ეკლესიის აღმართვისას ქსნის ხეობაში ოსები მკვიდრობდნენ და რომ, თურმე, ქსნის ხეობა ოსეთია. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ მთიულთა მხრივ

„ლომისის“ დეკანოზები *ბურღულთა გვარიდან* იყვნენ, ხოლო ქსნისხეობელთაგან დეკანოზი აუცილებლად *პავლიაშვილების გვარიდან* უნდა ყოფილიყო. თუ ლომისა ქსნის ხეობაში ოსების სალოცავი იყო, რატომ არ ჰყავდათ ამ ეთნოსის წარმომადგენლებს თავიანთი დეკანოზი?

მცირე ინფორმაციის შემცველია სტატია КАЛАЧЫ ДЗУАР, რაც *ქალაქის/ქალაქს ჯვარს* ნიშნავს. ეს სალოცავი დიდი ღიახევის ხეობის სათავეში – მადრან-დვალეთის სოფელ ედისშია დადასტურებული ეკლესიის მახლობლად. ავტორის მტკიცებით, ამ სალოცავს ასეთი სახელი იმიტომ ჰქვია, რომ მახლობლად ცარციატების ქალაქი იყო. არაა ეს ასე. *ქალაქს ჯვარი* იმას ნიშნავს, რომ ის გადმოტანილია დვალეთის სოფელ ქალაქადან მადრან-დვალეთის სოფელ ედისში მოსახლეობის მიგრაციის შემდეგ.

ენციკლოპედიაში შეტანილია ფრონეების ხეობის ქართველთა ერთ-ერთი სალოცავი *„კარასეთის ჯვარი“*, რომელიც სოფელ ყორნისის თავზეა და რელიგიური დღესასწაული *კარასეთობა* (КАРАСЕТЫ ДЗУАР, КАРАСЕТОВА), როგორც ოსთა სალოცავი, რომელსაც, ბუნებრივია, ოსებიც აქ დაპყვიდრების შემდეგ ღოცულობდნენ. ენციკლოპედიაში, როდესაც საუბრობენ ქართულ-ოსურ ეთნოკულტურულ ურთიერთობებზე, სწორედ ასეთი ფაქტები უნდა ყოფილიყო წინ წამოწეული და არა ის, რომ ქართველთა სალოცავი ოსთა სალოცავად გამოეცხადებინათ.

ენციკლოპედიაში არ გამორჩათ *საბა-წმინდის* ეკლესიის შეტანაც, რომლის შესახებაც ასეთი მშრალი განმარტებაა: «САБА-ЦМИНДА – средневековый православный храм в окрестности г. Цхинвала (с. Хейти)». სოფელ ხეითის საბაწმინდის ეკლესია, რომელიც X საუკუნის I ნახევრითაა დათარიღებული, ასე ცხადდება ოსური კულტურის ძეგლად. კითხვა ისმის: წარმოდგენილი ინფორმაციით ოსურ ეთნოგრაფიასთან რა კავშირი აქვს შუა საუკუნეების ქართული სამშენებლო ხელოვნების ნიმუშს?

დვალეთის სოფელებში თლიში, ქალაქსა და ლისრში (ქუდელეს/მამისონის ხეობა) არსებობდა სალოცავი *„სამხითი-სი/სამხითოს ძუარ“*. ეს სალოცავი ოსურ ენციკლოპედიაშიც არის შეტანილი. ნიშანდობლივია, რომ ამ სალო-

ცავთან *ათენგენობას* დღესასწაულობდნენ. სალოცავის სახელწოდება და ათენგენობის დღესასწაული პირდაპირ მიუთითებს იმაზე, რომ ის ქართველი მთიელების – დვალეების სალოცავი იყო (აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში, კერძოდ, ფშავში სათემო სალოცავებს „სერობა“-ს, „სამღრთობა“-ს და ათანგენობას უწოდებდნენ²⁷). არაქართველები, ბუნებრივია, *სამხთოს/სადეთოს* სახელწოდებით სალოცავს ვერ შექმნიდნენ. ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს ის ფაქტი, რომ *სამხთოს* სახელწოდებით ეკლესიები მრავლად იყო ქართლში, მაგალითად, სამხთოს ეკლესია იყო ქსნის ხეობაში, სოფელ ჩიტინში.

დიდი ღიახვის ხეობის სათავეში, სოფელ ქვემო სბაში, მთის თხემზე არის სალოცავი ოქროს ჯვარი (СЫЗГЪАРИН ДЗУАР). «Предание приписывает его основание грузинской царице Тамар.» ეს არის იმის დამადასტურებელი ფაქტი, რომ აქ მიგრირებულმა ოსებმა, როგორც ჩვეულებრივ ხდებოდა, ადგილობრივი ქართველი მთიელების ჯვარ-ხატი გაითავისეს. ენციკლოპედიის მიხედვით, ТАРАНДЖЕ-ЛЮЗ-ი ოსური მითოლოგიის უძველესი ღვთაება ყოფილა. მისი სალოცავებია მხოლოდ საქართველოში: თსუსოს ხეობაში, დვალეთის მამისონის/ჟღელეს ხეობის სოფლებში თიბში და ღისრში, დიდი ღიახვის სათავეში (სოფლები: ედისი და ერმანი). ერთი სიტყვითაც არაა ნათქვამი, რომ ეს იგივე ქართული მთავარანგელოზია. თრუსოს მთავარანგელოზი, რომელიც სოფელ დისში მდებარეობს, ჩვეულებრივი ქართული ბაზილიკაა, რომლის ფოტოც წიგნში წარმოდგენილია.

ენციკლოპედიის 629-ე გვერდზე მოთავსებულია *წუნარის ღვთისმშობლის ტაძრის* ფოტო. ამ სოფელს ხეთაგუროვო დაარქვეს. წუნარი, თურმე XVIII საუკუნის ბოლოს ყოფილა დაარსებული. პირველი გადმოსახლებულები ყოფილან ნარადან მოსული *ბიჭულოვები, გოციელები, ხასიელები, ხეთაგუროვები, მამიელები*. სახელწოდებაც გადმოსახლებულებს მიუციათ. წუნარი მომდინარეობს თურმე ოსუ-

²⁷ ს. მაკალათია. ფშავი, თბ., 1974, გვ. 202.

რი სიტყვებიდან „ცუს ნარ“ და თურმე პატარა ნარას ნიშნავს. წუნარის შექმნის ისტორია, როგორც შენიშნულია, შესანიშნავი ილუსტრაციაა მიგრაციული პროცესებისა, რომელიც უფრო ინტენსიური გახდა XVIII საუკუნის ბოლოდან XX დაუკუნის 30-იან წლებამდე. დიდი ტყუილია ის, რომ თურმე წუნარში XVIII საუკუნის ბოლოს დასახლდნენ ოსები. ი. ბაგრატიონის თანახმად წუნარში XIX საუკუნის დასაწყისში კვლავ ქართული მოსახლეობა იყო²⁸. არც 1818 წელს ცხოვრობდნენ წუნარში ოსები. წუნარში 1830 წელს 9 კომლი ოსი ცხოვრობდა, რომელთა რაოდენობა 1886 წლისათვის 40-მდე გაიზარდა. საარქივო მონაცემებით აქ დვალეთიდან ოსები 1824-1825 წლებში მიგრირდნენ (8 ოჯახი ნარადან მოსულა, 1 – ზრამაგიდან). ეს საარქივო მასალა არქივშია დაცული²⁹. მეორე ტყუილი ისაა, რომ ოსებს არ უწოდებიან სოფლისათვის სახელი. რა ვუყოთ იმ ფაქტს, რომ წუნარი მოხსენიებულია 1712 წლის დოკუმენტში, რომლის მიხედვითაც ირკვევა, რომ ის (აგრეთვე: რუსთავი, ყორნისი და ე. წ. სამხრეთ ოსეთის ტერიტორიაზე მდებარე სხვა სოფლები) ოდითგანვე ურბნისის ეკლესიის საკუთრება იყო³⁰ ამასთანავე, წუნარი ქართული ტოპონიმია და არა ოსური. ის გამჭვირვალე ქართული ტოპონიმია და დაწუნებულ ადგილს ნიშნავს. ხალხური გადმოცემით აქ აშენებული ტაძარი თამარ მეფეს დაუწუნებია და ამის გამო დარქმევია სოფელს აღნიშნული სახელწოდება. ოსების მიგრაციამდე **წუნარში ბედელურები, მამისა შეილები, მჭედლიძეები...** ცხოვრობდნენ. ეს უკანასკნელი გვარი წუნარიდან ზემო ნიქოზში გადასახლებულა.

«ЧЫРЫСТІЙЫ ЦЪУПІ вершина Христа. ამ სტატიაში აღნიშნულია, რომ ოსები ოდითგანვე ყაზბეგის მთას „სონას“ უწოდებდნენ და მის ძირში მდებარე სოფელს კი – „სონაი

²⁸ ი. ბაგრატიონი, ქართლ-კახეთის აღწერა, თბ., 1986, გვ. 42.

²⁹ საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფ. 254, ან. I, საქ. №1244, გვ. 203-204

³⁰ საქართველოს ისტორია ტოპონიმებში, ტომი მეორე, თბ., 2010, გვ. 213-214; ქრონიკები, III, გვ. 44-46.

ყაუს“. ჯერ კიდევ პუშკინის მოგზაურობის დროს საქართველოს სამხედრო გზაზე სოფლების უმეტესობის მკვიდრნი იყვნენ ოსები. სხვა ხალხებიდან ტრასაზე დასახლდნენ ქართველები (ემსახურებოდნენ გზას) და სომეხი ვაჭრები. მართლმადიდებელმა სასულიერო პირებმა გადასახვლელს დაარქვეს ჯვრის უღელტეხილი და მოყვანილია მისი ორი ოსური სახელწოდება. აქ დიდი დომხალია. სად მყინვარწვერი და სად ჯვრის გადასახვლელი. ტყუილია, რომ გზაზე სოფლების მკვიდრთა უმეტესობა ოსები იყვნენ. თურმე აქ ქართველები შემდეგ დასახლებულან. გაურკვეველია, რომელ სოფელს უწოდებდნენ ოსები *სონი ყაუს*. მყინვარწვერის ძირში გერგეტია და, როგორც ჩანს, მას მისეადაგებოდა ეს სახელი. ერთი სიტყვით რომ ვთქვათ, ენციკლოპედიის ავტორებს პრეტენზია ხევზეც აქვთ, როგორც ოსთა თავდაპირველი განსახლების ერთ-ერთ არეალზე. ამიტომ წერენ ამდენ ტყუილს.

«В Восточной Алании преобладало грузинские влияние, протирившееся преимущественно на горные ущелья Северной Осетии. Памятники грузинской церковной архитектуры в Северной Осетии – храм *Зруджы зарен Майрам* в Зругском ущелье, XI в.; храм в с. *Тли* Мамисонского ущелья, XI в.; руины храма в с. *Нар*, возможно XI в.; руины в с. *Регух*, XI- XIII вв.» ეს ამონარიდი იმიტომ მოვიყვანეთ, რომ ენციკლოპედიაში, როგორც იქნა, აღიარებულია, რომ ისტორიული საქართველოს ტერიტორიაზე – დვალეთში, რომელიც ამჯერად ისტორიული აღმოსავლეთ ალანიის ტერიტორიადაა გამოცხადებული, ქართული საეკლესიო არქიტექტურაა წარმოდგენილი. ამასთანავე, თუ დავაკვირდებით, დვალეთს როცა უნდა ცენტრალურ ოსეთად აცხადებენ და როცა უნდათ – ჩრდილოეთ ოსეთად. ამჯერად დვალეთი ჩრდილოეთ ოსეთის ტერიტორიად აქვთ გამოცხადებული. იმავე სტატიასთან („ქრისტიანობა ალანებთან“) მოთავესებულია მადრან-დვალეთის სოფელ ედისისა და პატარა ლიახვის ხეობის გერის (ჯერის) წმიდა გიორგის ეკლესიები. იქვე აგრეთვე წარმოდგენილია სოფელ დონიფარსის „ქრისტიანული ტაძრის“ ფოტო. აი, ამ ტაძარზე კი არაფრის თქმა არ შეგვიძლია. ქართულ ეკლესიებსა და დონიფარსს შორის როგორც ცა და დედამიწა ისეთი გან-

სხვაგვებაა. 652-ე გვერდზე მოთავსებულია დიდი ღიახვის ხეობის სოფელ კასაგჯინის ეკლესიის ბარელიეფი, რომელსაც ასეთი მინაწერი აქვს: «Следы раннего христианства». სარკმლის თავზე ორი ხარის ფიგურაა გამოსახული. ანალოგიური ფიგურები არაერთი და ორია ქართულ საეკლესიო არქიტექტორულ ძეგლებზე“.

გვ. 653: «Данные топонимики подтверждают участие кавказского компонента в этногенезе осетин. Многие из названий горной Осетии является наследием древнего кавказского субстрата». შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნული ნაწილობრივ სინამდვილეს შეესაბამება. ჩრდილოეთ კავკასიაში ბევრია ადგილობრივი კავკასიური ტოპონიმი, განსაკუთრებით ბევრია დვალეთსა და შიდა ქართლის მთიანეთში. მაგრამ რამდენადაა ისინი იმის დამამტკიცებელი, რომ ოსთა ეთნოგენეზში კავკასიურმა ელემენტმა მიიღო მონაწილეობა? დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ოსები როგორც ეთნიკური ერთობა კავკასიის მთებში შემოსვლამდე ჩამოყალიბდნენ. ამდენად მათი ეთნოგენეზი სხვაგან, სტეპურ გარემოში მოხდა. კავკასიური სუბსტრატული ტოპონიმები მხოლოდ იმას ადასტურებს, რომ მათ მთებში ბინადარი სხვა ეთნოსების განსახლების არეალი დაიკავეს. ასე იყო ეს დვალეთსა და შიდა ქართლის მთიანეთში, სადაც ქართველთა მოსახლეობის დამადასტურებელია არა მხოლოდ ოიკონიმები.

ენციკლოპედიაში რამდენიმე სტატია ოსი და სხვადასხვა კავკასიელი ხალხის ურთიერთობას ეხება. ერთ-ერთი მათგანი ოსურ-ვაინახურ ურთიერთობას ეძღვნება. ჩამოთვლილია საერთო გვარები, რომლებიც ინგუშებსა და ოსებს აქვთ. სტატიის მიხედვით, ჯარიახისა და თერგის ხეობებში ინგუშები მისული არიან, რომლებსაც აქ ოსები დასვედრიან: «С переселением ингушей в Джерахское ущелье и долину р. Терек возник целый ряд смешанных осетино-ингушских сел, развивалась родственные связи двух народов». მთელი სერიოზულობით უნდა ითქვას, რომ ჯარიახისა და თერგის ხეობები ინგუშთა განსახლების არეალი იყო. თვით ჩრდილოეთ ოსეთის დედაქალაქი – ვლადიკავკაზი – ინგუშური სოფლის – ზაურეგის ადგილასაა გაშენებული.

ცნობილია, რომ თერგის ხეობის მარცხენა მხარეს მდებარე ოსური სოფლის მცხოვრებნი ინგუშებს გადასახადს უხდიდნენ და ის გადასახადი იმაში გადაიხდებოდა, რომ ოსები თავაურის ხეობიდან ინგუშების კუთვნილ ადგილზე იყვნენ გადმოსახლებული.

ცალკე სტატია ეძღვნება ოსურ-რუსულ ურთიერთობებს. აქ მხოლოდ სტატიის პირველივე ციტატას შემოვთავაზებთ. მხოლოდ იმას აღვნიშნავთ, რომ ასეთ ნონსენსს ლ. ჩიბიროვის გარდა, ალბათ, სხვა ვერაფერს დაწერდა და სერიოზული რუსების გაოცებასაც გამოიწვევს: «осетинско-русские взаимоотношения – восходят к I-тыс. до н. э.»

ოსურ მეცნიერებაში არის ტენდენცია ბოლო პერიოდში მთელი რიგი ქართული გვარების ოსურ გვარებად გამოცხადებისა. ასეთი გვარები ენციკლოპედიაშიც მოხვდა, მაგალითად, ყაზბეგები ეთნიკურ ოსებად არიან გამოცხადებული. იმ დროს, როდესაც საყოველთაოდაა ცნობილი, რომ ეს ქართული გვარსახელი XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში წარმოიქმნა და რომ ის ჩოფიკაშვილების გვარს გამოეყო – ყაზბეგ ჩოფიკაშვილების შთამომავლებმა მამის სახელი გაიგვარეს. ენციკლოპედიაში მოტანილია მხატვარ გ. გაგარინის მიერ შესრულებული მიხეილ ყაზბეგის ნახატი მინაწერთ «Алдар Казбек». „აღლარი“ კი განმარტებულია როგორც სოციალური ტერმინი, რაც აღმოსავლეთ ოსების ფეოდალებს აღნიშნავდა. დასკვნა: ყაზბეგები აღმოსავლეთ ოსეთის ფეოდალები იყვნენ. სად ცხოვრობდნენ ყაზბეგები? – ხევში. კიდევ მეორე დასკვნა – ხევი ოსეთია. აღღარების პრივილეგირებული ფენა კი ადრე შუა საუკუნეებში ჩამოყალიბებულა ფეოდალურ საქართველოსა და ყაბარდოსთან კონტაქტების შედეგად. კი მაგრამ, ყაბარდო როგორც ტერიტორიული ერთეული ადრე შუა საუკუნეებში რომ არ არსებობდა? ყაბარდოელები ხომ მონღოლთა შემოსევების შემდეგ დასავლეთიდან აღიღველებსაგან დივერგენციის გზით წარმოქმნილი ეთნოსი იყო და მათი ეს გადმოსახლება რომ მონღოლთა ბატონობის შემდეგ განხორციელდა?

ამავე დროს ავტორები იმ ფაქტების იგნორირებასაც მიმართავენ, როდესაც ზოგიერთი ეთნოგრაფიული რეალია

ოსებს აშკარად ქართველთაგან აქვთ შეთვისებული. ტენდენცია ისეთია, რომ საქართველო და ქართველები რაც შეიძლება ნაკლებად უნდა იყვნენ ნახსენები. მაგალითად, ენციკლოპედიაში წარმოდგენილია სტატია АГЪУЫӀЗ, რომელიც ფოლკლორული გმირი ყოფილა. გადმოცემით ზოგიერთი ოსური გვარი მისი შთამომავალია. სტატიაში ვკითხულობთ, რომ ეს სახელი ალგუზის ფორმით ფიგურირებს იოანე იალღუზიძის პოემაში „ალღუზიანი“, რომელიც დაწერილია XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე, მაგრამ რომელ ენაზე? ამის შესახებ ენციკლოპედია სდუმს. სდუმს, იმიტომ, რომ აღნიშნული პოემა ქართულ ენაზეა დაწერილი.

ქართველთაგან მატერიალური კულტურის შეთვისების ტიპური ნიმუშია ურემი. ეს ბუნებრივიცაა – შიდა ქართლის დაბლობში ჩამოსახლების შემდეგ ოსებმა ქართული მატერიალური კულტურისა და სამეურნეო ყოფის ბევრი ელემენტი შეითვისეს. მაგრამ ამის შესახებ ენციკლოპედიაში არაფერია ნათქვამი. იმავე ურემის შესახებ ნათქვამია, რომ, «Пявление У. (уардон) в Южной Осетии зафиксировано не ранее кон. XIX - нач. XXв.» (გვ. 517). იქვე მოთავსებულია ილუსტრაცია, რომელსაც აქვს მინაწერი: „სამხრეთ ოსეთის მთების ურემის ტიპი“. ჯერ ერთი, მთებში ურემს არსად არ გამოიყენებდნენ და მეორე, ესაა საქართველოს გარდამავალი ზოლისათვის (მთისწინეთი) დამახასიათებელი ხალხური სარტანსპორტო საშუალება – „აჩაჩა ურემი“. ჩრდილოეთ კავკასიის დაბლობში გადასახლების შემდეგ, ოსთაგან რუსული სარტანსპორტო საშუალებების შეთვისება სირცხვილი არაა, ქართული ურემისა და აჩაჩა ურემის ქართველთაგან შეთვისება კი არაფრით არ უნდა იყოს ცნობილი თანამემამულე ახალგაზრდობისათვის. მაგალითების მოყვანა ბევრი შეიძლება, მაგრამ მხოლოდ ერთიღა დაგვიყოფილდებით. სულიერი კულტურის სფეროში ქართველთაგან ჰქონდათ შეთვისებული ჯვარ-ხატებში ხატის მსახურება და ხატის მსახურის აღმნიშვნელი ტერმინი „დეკანოზი“.

ენციკლოპედიაში ისეთი სიტყვა/ტერმინიც მოხვდა, როგორცაა АХАЛ-КАЛІАК, რომლის განმარტებაც ასეთია: «В

Нартовском эпосе название укрепленного города, взятого *Батраძომი*». ენციკლოპედიის შემდგენელმა ლ. ჩიბიროვმა იმდენი ქართული კი იცის გაერკვია, რას ნიშნავს ახალ-ქალაქი და რომელი ენის კუთვნილებაა და საიდან არის ოსურ ენაში შესული. ოსურ ენაში ქართულიდან არაერთი ლექსიკური ერთეული რომაა შესული ამას ტერმინი „ახო“-ც ადასტურებს, რასაც ოსურში იგივე შინაარსი აქვს, რაც ქართულში (საბა: „ახო – საყანური გაკაფული“). ამას მკითხველს შეგნებულად უმაღავენ, რათა ქართული კულტურის ოსურ კულტურაზე გავლენა მიჩქმალონ. ქართულ-ოსური მჭიდრო ეთნოკულტურული ურთიერთობის დამადასტურებელია აგრეთვე ოსებს შორის საახალწლო რიტუალური კვერების გამოცხობა, რასაც „ბასილთას“ უწოდებენ. საქართველოში ხომ „ბასილას“ სახელწოდებით ადამიანის გამოსახულებით კვერს ყველგან აცხობდნენ. მადლობა უფალს, სტატიის ბოლოს ის მაინც აღინიშნა, რომ ანალოგიური სახელით საახალწლო ფიგურები ცნობილია ქართველებისათვისაც.

ოსურ კულტურადაა მიჩნეული ქართული კვებითი კულტურის ისეთი ელემენტი, როგორცაა სულგუნი. ენციკლოპედიაში საერთოდ არ აისახა ქართულ-ოსური კეთილმეზობლური, სამეურნეო, სოციალური და კულტურული ურთიერთობები (შერეული ოჯახები, ნათელმირონობა, სავაჭრო კონტაქტები, ადგილობრივი ქართული სალოცავების გათავისება...). საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ოსეთის ყველა საზოგადოებაში (დიგორში, ქურთაულში, ალაგირში, „მინდვრის ოსეთში“) XIX საუკუნესა და XX საუკუნის პირველ ორ ათეულ წელს და რევოლუციის შემდეგაც სახლების მშენებელი კალატოზები და დურგლები რაჭველი ხელოსნები იყვნენ („დღესაც ურუხის ხეობის აულებში თვალში გეცემათ იმერულ თუ რაჭულ სტილზე ნაგები კოაწია ოდასახლები, მოქარგული ფასადებითა და ფიგურირიანი ან, როგორც რაჭველები ამბობენ, რიკულებიანი აივნებით დამშვენებული“³¹). ასეთი ეთნოგრაფიული მასა-

³¹ ს. რეხვიაშვილი. ქართველ და ჩრდილოკავკასიელ მთიელთა მეგობრობის ისტორიიდან, თბ., 1977, გვ. 66.

ლის მოხმობა კი უდავოდ დაამშვენებდა სტატიას, რომელსაც ქართულ-ოსური ურთიერთობები ჰქვიათ. ამავე სტატიაში აუცილებლად უნდა თქმულიყო, რომ მებოსტნეობა ოსებს შორის საქართველოდან გავრცელებდა³².

ენციკლოპედიის თანახმად არაყი ოსების ნაციონალურ სასმელადაა გამოცხადებული. ამავე დროს გვაუწყებენ, რომ ეს სასმელი ოსებს შორის მონღოლ-თათართა შემოსევების შემდეგ გაჩნდა. ამას კი, თურმე, მისი არაბულ-თურქული სახელწოდება – „ოფლი“ ადასტურებს. მკითხველს კი უმაღავენ, რომ ანალოგიური სასმელი იმავე სახელწოდებით ქართველებს აქვთ და რომ არაბული სიტყვა *იყი* ანუ არაყი ოსურში ქართულიდან შევიდა და არყის გამოხდაც ქართველთაგან ისწავლეს. არყის გამოსახდელი აპარატიც, რომლის ილუსტრაციაც იქვეა მოთავსებული, იგივე ქართული არყის გამოსახდელი ქვაბია. არაყი ოსების ნაციონალური სასმელი რომ არ იყო, იმავე სტატიიდანაც კარგად ჩანს, როდესაც ვ. პფაფის სიტყვები მოაქვთ, რომელიც წერდა, რომ ოსები არაყს და ლუდს მხოლოდ დღესასწაულების დროს მიირთმევდნენ. ჩვეულებრივ დროს კი მათ მაგარ სასმელებზე მოთხოვნილება არ ჰქონდათ. ნათქვამს მხოლოდ იმ კომენტარს გაუგებებთ, რომ მთის ლანდშაფტი ოსებს უბრალოდ არ აძლევდა იმის შესაძლებლობას, რომ ალკოჰოლური სასმელი არასადღესასწაულო დღეებშიც მიეღოთ. უბრალოდ მთური გარემო არყისათვის საჭირო მარცვლეულის საკმარისი რაოდენობით მოყვანის საშუალებას არ აძლევდა.

მცირე მოცულობის არაა სტატია ГУТОН «пflug». ხაზგასმულია, რომ გუთანი მძიმე სახვნელი იარაღია. სად, ე. წ. სამხრეთ ოსეთის რომელ სოფლებში გამოიყენებდნენ „გუთონს“ სტატიაში აღნიშნული არაა, რასაც არსებითი მნიშვნელობა აქვს. გუთანი ბარის, დაბლობის სახვნელი იყო. მთაში კი მხოლოდ მსუბუქი კონსტრუქციის სახვნელებს გამოიყენებდნენ. ბუნებრივია, გუთანი ბარში ჩამო-

32. В. Миллер. Осетинские этюды, ч. 3, с.14; А. Магомедов. Культура и быт осетинского народа, 1968, с. 100.

სახლებულმა ოსებმა თავისი სახელწოდებით ქართველთაგან შეითვისეს. ავტორი გუთნის წარმოქმნას აღანთა ეპოქით (VIII-IX სს.) ათარიღებს. ქართულ-ოსური ურთიერთობის კონტექსტისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს სხვა ტერმინებსაც, რომლებიც ოსურში ქართულიდანაა შესული. სამაგალითოდ შეიძლება „დეკანოზი“ მოვიყვანოთ. ენციკლოპედიის მიხედვით ე.წ. სამხრეთ ოსეთში „ძუარის“ მსახურს *დეკანოზი* ერქვა. ამ შემთხვევაში სტატიის ავტორს არაობიექტურობასა და მიკერძოებას ვერ დაეწამებთ – აღნიშნულია, რომ სალოცავის მსახურის აღმნიშვნელი ტერმინი ქართველებისაგანაა ნასესხები. ენციკლოპედიაში შეტანილია ისეთი ტერმინიც როგორცაა *ძრა*. ბუნებრივია, მატყლის დასართველი ეს მოწყობილობაც ოსებს ქართველთაგან ჰქონდათ შეთვისებული. აქ შეუძლებელია არ ავღნიშნოთ, რომ ენციკლოპედიის ავტორები თითქმის არსად არ მიჯნავენ ერთმანეთისაგან საქართველოში მცხოვრებ ოსთა კულტურას ჩრდილოეთ კავკასიაში მცხოვრებთაგან. მთელი რიგი კულტურის ელემენტები, რომლებიც საქართველოში მცხოვრებ ოსებს ქართველთაგან ჰქონდათ შეთვისებული საერთო ოსური კულტურის მიღწევადაა გამოცხადებული. რა თქმა უნდა, „ძარა“ გამონაკლისი არაა. ენციკლოპედიაში გვხვდება სტატია „ერდო“. ერდო ცნობილია სახლის ბანში ამავალი ღია ადგილი იყო, საიდანაც შემოდის სინათლე და გადიოდა კვამლი. ერდო თავის ლექსიკონში *ს.-ს. ორბელიანსაც* აქვს შეტანილი. ეს უძველესი ქართული სიტყვაა, რომელიც საქართველოში გადმოსახლებულ ოსებსაც შეუთვისებიათ. მაგრამ სტატიის ავტორი დ. ჩიბიროვი მკითხველს სიტყვის ქართულ წარმომავლობას უმაღლავს. ეთნოგრაფიულ ენციკლოპედიაში ისეთი ქართული სიტყვებც მოხვდა როგორცაა „*ქამარი*“, „*კაბა*“, „*კალათი*“, „*ქისა*“, „*კოდი*“, „*ლამგანი*“, „*ლაუასი/ლაუაში*“, „*მარხო/მარხუა*“ (*მარხვა*), „*მისხალი*“, „*ჩევერი*“ (*კევერი*), „*ფოცხი*“, „*ბურთი*“ (იხ.: სტატია ПУРТИЙА ХЪАЗТ – ბურთით თამაში), „*საპონ*“, „*სასირ*“ (საცერი), „*ცარდახ*“ (ჩარდახი), „*ცუსა*“ (ჩოსა), „*ცაღდი*“ (წაღდი), „*ცაღი*“ (მჭაღდი), „*ცინდა*“, „*ჩუსტი*“, „*ჩეური*“ (კევერი), „*ჩეცი*“ (კეცი), „*ჩირი/კერე*“ (კევერი), „*ჩირ*“ (კირი)...

იმდენად განვითარებული და პრესტიჟული ყოფილა ოსთა შორის მემინდვრეობა/ხორბლის კულტურა და იმდენად დიდი გავლენა ჰქონიათ ქართველებზე, რომ სიტყვა „ხორბალი“ ქართველებს მათგან უსესხიათ [«Престижность культуры пшеницы у алан-осетин способствовала проникновению в грузинский язык номинации «хорбали/хварбали/хуарбали», в основе которой лежит осетинское хор/хуар – хлеб в зерне». с. 259]. ასეა! თურმე მიწათმოქმედ ხალხს მომთაბარეყოფითაგან შეუთვისებია ტერმინი „ხორბალი“ და ხორბლის მოყვანის კულტურაც.

ოსი ავტორებისათვის სამეცნიერო ფაქტებს რომ არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს და რომ მათი ფანტაზიაც უსაზღვროა, ამის შესახებ ერთი ფაქტის გახსენებაც დაგვჭირდება. არცთუ ისე დიდი ხნის წინ მოსკოვში დაისტამბა სქელტანიანი წიგნი ოსების შესახებ, რომელშიც გვაუწყებენ, რომ დასავლეთ ოსეთში (ანუ დიგორელ ოსებში) დიდად განვითარებული იყო მეფუტკრეობა და რომ მათგან მეურნეობის ამ დარგს დასავლეთ საქართველოს მთიელებში – სვანებში შეუღწევია: «Наибольшее развитие пчеловодство получило у западных алан, от них пчеловодство проникло к западно-грузинским племенам – сванам»³³. ასეთი ულოგიკო და დაუსაბუთებელი „მოსაზრებები“ თუ „დასკვნები“ კომენტარის გარეშე უნდა რჩებოდეს, მაგრამ შეუძლებელია არ აღვნიშნოთ, რომ მეფუტკრეობა სვანეთში დიგორის ხეობაში ოსთა დამკვიდრებამდე იყო განვითარებული. ანტიკური ავტორების ცნობების თანახმად, სვანეთში მეფუტკრეობა შინაური მეფუტკრეობის ორგანიზებულ დარგს წარმოადგენდა. სვანებს თავლი და ცვილი გაჰქონდათ არა მარტო საქართველოს ბარში, არამედ ჩრდილოეთ კავკასიაშიც. უფრო მეტიც: სვანური ფუტკარი გრძელი ხორთუმიტ გამოირჩეოდა³⁴. საქართველოს ამ ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეში იმდენად იყო მეფუტკრეობა განვითარე-

³³ Осетины. 2012, М., С. 187.

³⁴რ. გუჯჯიანი. მეფუტკრეობა. – საქართველოს ეთნოგრაფია/ეთნოლოგია. რ. თოფჩიშვილის საერთო რედაქციით, თბ., 2010, გვ. 523.

ბული, რომ ფუტკრის მფარველიც – „ჯგრაგ ლენჩაში“-ც – კი ჰყავდათ. ენციკლოპედიაში თქმულს ქვეტექსტები გააჩნია: ა) სვანები „ტომს“ წარმოადგენდნენ, ბ) სვანეთი მოწყვეტილი იყო ერთიან ქართულ ეთნიკურ სამყაროს, გ) დასავლეთ საქართველოს მთიელებს სამეურნეო-ეკონომიკური კავშირები ჰქონდათ არა დანარჩენ საქართველოსთან, არამედ ჩრდილოეთ კავკასიასთან, დ) ქართველები კულტურული განვითარებით სხვებს (ამ შემთხვევაში, ოსებს) ჩამორჩებოდნენ. ენციკლოპედიის მიხედვით, ალანიაში იმდენად იყო მეფუტკრეობა განვითარებული, რომ მას სამხრეთ კავკასიაში გავრცელებაზე დიდი გავლენა მოუხდენია და რომ, თურმე, როგორც ალ. რობაქიძე წერდა, სლავური სკების ზოგიერთმა ფორმამ საქართველოში ალანების მეშვეობით შეაღწია [«В Алании М. было настолько распространено, что оказало большое влияние на развитие его и в Закавказье. Как писал проф. А. И. Робакидзе, некоторые формы славянских улей проникли в Грузию через посредство алан». - стр. 366]. ისევე როგორც სხვა შემთხვევაში, აქაც ქართველი ავტორის არასწორ ინტერპრეტაციას ახდენენ – ალ. რობაქიძე არსად არ ახსენებს არც ამიერკავკასიას და არც საქართველოს. ის საუბრობს, საქართველოში სასკეების მრავალგვარი ფორმების შესახებ და აღნიშნავს, რომ „მთლიანი ხისაგან გამოთლილი კოდი ... უფრო ოსების სამეურნეო ყოფას ახასიათებს და შესაძლებელია სლავური გეჯის ადრინდელ ფორმას წარმოადგენს, რომელიც კავკასიაში ალანების მეშვეობით შემოვიდა“³⁵. ვფიქრობთ, ცნობილი ქართველი მეცნიერის ნაშრომიდან მოყვანილ ამონარიდს კომენტარი არ ჭირდება. ის კი უნდა გავიმეოროთ, რომ ალ. რობაქიძე არსად არც სამხრეთ კავკასიაზე და არც საქართველოზე არ საუბრობს. კონკრეტულად ის ზოგადად კავკასიას ახსენებს. ქართველი ავტორის წიგნის გულისყურით წაკითხვის შემთხვევაში, დაინტერესებული მკითხველი დარწმუნდება თუ რაოდენ მაღალ დონეზე იყო საქართველოში მეფუტკრეობა გავრცელებული (სხვანაირად წარმოუდგენელიც იყო, რადგან ქრისტიანული ქვეყა-

³⁵ ალ. რობაქიძე. მეფუტკრეობის ისტორიისათვის, თბ., 1960, გვ. 86.

ნა დიდი რაოდენობით სანთელს მოიხმარებდა). სხვათა შორის, ამავე წიგნში აღ. რობაქიძეს ვახუშტის ციტატაც აქვს მოყვანილი, რომლის მიხედვითაც ირკვევა, რომ ოსეთში მეფუტკრეობა კი იყო განვითარებული, მაგრამ არა ისე, რომ თავლით უზრუნველყოფილი ყოფილიყვნენ („არს აქა ფუტკარი და ჰყავთ, და არა ეგოდენ მრავლად, რათამცა კმა ეყოსთ თავლნი“). სამწუხაროდ, აღ. რობაქიძეს, როდესაც ის თავის მონოგრაფიას წერდა, არ ჰქონდა ეთნოგრაფიული მასალები თურქეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში მოქცეული საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეების მეფუტკრეობის შესახებ. დღესაც აქ ფართოდაა გავრცელებული ტრადიციული მთლიანი ხისაგან გამოთლილი ფუტკრის სკები, რომლებსაც ძირითადად ხეებზე ათავსებენ.

ასე რომ, ენციკლოპედიის ოსი ავტორები მკითხველს გაყალბებულ ფაქტებს აწვდიან, რეალურ სამეცნიერო ფაქტებს კი მკითხველს უმაღავენ. მაგალითად, ენციკლოპედიასა და ხსენებულ გამოცემაში არაფერია ნათქვამი ვ. აბაევის მიერ დადგენილი ფაქტის – ოსურ ენაში ზანიზმებისა და სვანიზმების, შესაბამისად, ზანური და სვანური სუბსტრატის – შესახებ.

ზემოთ რადგან დასავლეთ ოსეთის (დიგორიის) შესახებ ვისაუბრეთ, მკითხველისათვის ბარემ ისიც უნდა იყოს ცნობილი, რომ, თურმე ამ პროვინციის ერთ-ერთი თემის – *სტურ დიგორიის* – უმაღლეს წოდება/ფენა – *ცარგასატები* – მთის რაჭის სამი ცნობილი სოფლის (ღები, გლოლა, ჭიორა) მფლობელები ყოფილან: «О высоком социальном статусе царгасат говорит тот факт, что с XVII в. царгасата были союзниками грузинских царей из рода Багратиони. Они были признана грузинскими царями владетелями с правом наследия трех деревень в Имеретии: Геби, Чиори, Глоли»³⁶. ქართულ-ოსური ურთიერთობის თვალსაზრისით, მხოლოდ ისაა ცნობილი, რომ მთის რაჭაში არცთუ იშვიათად თარეშობდნენ დიგორელი ოსები. ამის შესახებ აქ შეკრებილი ეთნოგრაფიული მასალების მოხმობაც საკმარისია. ესაა და ეს. მაგრამ ოსი ავტორების

³⁶ Осетины, М., 2012, ст. 305.

თანახმად, ამ თარეშებს შედეგად დიგორელთა ფეოდალური მფლობელობის დამყარებაც მოყოლია. ბაგრატიონთა მხრიდან კი ამ ფაქტის აღიარება მომხდარა. ამ სიყალბის დამაჯერებლობისათვის მიუთითებენ რუსეთის ცენტრალური არქივის 262-ე ფონდს³⁷. მეცნიერთა დიდ ნაწილს და მითუმეტეს ფართო მკითხველ საზოგადოებას, ჩვეულებრივ, არქივებში დაცულ დოკუმენტებზე ხელი ნაკლებად მიუწვდებათ. ამიტომ წიგნის მთავარი რედაქტორები ზ. ცალაგოვა და ლ. ჩიბიროვი ვაღდებული იყვნენ საარქივო დოკუმენტის ტექსტი სრულად მოეხმოთ.

ოსი მეცნიერების მიერ იწერება, რომ მეურნეობის არცერთი დარგი არ იყო, ოსებში მაღალ დონეზე რომ არ ყოფილიყო განვითარებული. ენციკლოპედიის 653-ე გვერდზე ვკითხულობთ: „Одним из древних напитков осетин является сан (вино), которое было известно под таким же названием у скифов». ესაა სკვითომანიის ტიპური ნიმუში. ამის დამწერი მეცნიერებასთან ნამდვილად მწყრალადაა. როდის აყენებდნენ ოსთა წინაპრები ღვინოს, მომთაბარე ცხოვრებისას თუ მთებში დამკვიდრების შემდეგ? ვახუშტი ბაგრატიონი მხოლოდ ოსების მიერ ლუდის მოხმარებას აღნიშნავდა, თუმცა ეს სასმელი ყოველდღიური არ იყო და მას მხოლოდ დღესასწაულების დროს ხარშავდნენ (ისევე როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში): **„ხდიან მცირედს ლუდსაცა, არამედ არა არს მათ შინა სვივა, და იგიცა მიაქვთ ქართლიდამ, რაჭიდამ და ჩერქეზიდამ“**³⁸.

ენციკლოპედიაში მოულოდნელად ისეთი ტერმინიც მოხვდა როგორცაა ოსთა **მებაღეობა**. მის შესახებ ვკითხულობთ: «садоводство» — один из видов хозяйственной деятельности осетин, корни которого уходят в аланскую эпоху». როგორც სხვა შემთხვევაში, ამჯერადაც მებაღეობის ტრადიციის არსებობას ოსეთში სხვადასხვა ავტორებს მიაწერენ, და, მათ შორის, ვახუშტი ბაგრატიონს: «Вахушти (XVIII в.) также зафиксировал знакомства горцев-осетин с садовыми куль-

³⁷ ანაწერი 1, საქმე 1, ფურცელი 110-111.

³⁸ ვახუშტი ბაგრატიონი. საქართველოს გეოგრაფია, თბ., 1997, გვ. 113.

турами». ცნობილია, რომ მეურნეობის ამა თუ იმ ფორმას ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემო, ლანდშაფტი განაპირობებს. მთაში, მით უმეტეს, მთამაღალში, სადაც ოსები ბინადრობდნენ XVIII საუკუნის ბოლომდე, მებაღეობა არ არსებობდა (მათ შორის, საქართველოს მთიანეთში). ვახუშტიმაც ეს კარგად იცოდა და ოსეთის შესახებ აღნიშნავდა: „...ნაყოფიერება ამ ქვეყნისა არს მცირედი, ვინათგან არა-რაიმე მარცვალი ნაყოფიერებენ თვნიერ ხორბლისა, ქრთილისა და შერიისა, სიცივის, გვიან გაზაფხულისა და ადრე შემოდგომისათჳს. გარნა ამას ვერ სთესვენ მრავლად, უმიწობისა და კლდოვანობის გამო. ... კვალად არა-რაი მოვალს, და არა უწყიან მტილისანი ანუ წაღკოტნი და ხილნი, გარნა ვიეთთამე ადგილთა იპოების კოწახური, კლდის მერსენი, უელი და ასკილი.“³⁹. სტატიის ავტორს უნდა შევახსენო, რომ ასკილი, კოწახური და მისთანანი კულტურული მცენარეები არაა, საბალო კულტურები არაა. ასე რომ, ვახუშტის მიაწერენ იმას, რაც მას არ დაუწერია. ოსური მიწათმოქმედების ტრადიციები თავის სათავეებს თურმე სკვითურ ეპოქაში იღებს (იხ. წ. I ათასწლეული): «Земледельческие традиции осетинского народа своими истоками восходят к скифской эпохе (I тыс. до н. э.), что доказано лингвистическими и этнографическими исследованиями (В. И. Абаев, Л. А. Чибиров)». ეს სამიწათმოქმედო ტრადიციები ოსებს მემკვიდრეობით მიუღიათ სკვითებისა და ალანებისაგან. ამის დამწერი ისტორიასთან ან მწყრაღადაა ან შეგნებულად იმას წერს, რაც მოესურვება. სხვათა შორის, ლ. ჩიბიროვმა შეუძლებელია არ იცოდეს, რომ ალანები ახალი წელთაღრიცხვის I საუკუნეში გამოჩნდნენ ევრაზიის სივრცეში და მხოლოდ ჰუნების შემოსევების შემდეგ იქცნენ კავკასიის სტეპების მკვიდრებად.

ოსთა სოციალურ ყოფაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა ირადს/ყალიმს. ის კავკასიის სხვა ხალხებშიც, განსაკუთრებით მუსლიმებში, იყო გავრცელებული. ერთი სიტყვით რომ ვთქვათ, ირადი ანუ ყალიმი იყო პატარძლის

³⁹ ვახუშტი ბაგრატიონი. საქართველოს გეოგრაფია, თბ., 1997, გვ. 109.

გამოსასყიდი. ენციკლოპედიაში ხაზგასმულია, რომ ყალიბში კავკასიის ყველა ხალხში იყო გავრცელებული. ესეც კიდევ ერთი დიდი ტყუილი – ქართველი ხალხისათვის ყალიბი უცნობი იყო, ნეფე პატარძალს არ ყიდულობდა.

ენციკლოპედიაში ხაზგასმულია, რომ ოსები სამხრეთ კავკასიაში (საქართველოს მიზანმიმართულად არ ახსენებენ!) უძველესი დროიდან ცხოვრობენ, რომ ისინი აქ ძვ. წ. I ათასწლეულში მოსული სკვითების შთამომავლები არიან (სარმატებისაც, ალანებისაც). ისიც ნამდვილად იციან, რომ ირანულენოვანი ტომების თავდაპირველი განსახლების არეალი შუა აზია იყო, საიდანაც ნამდვილად წარმომავლობენ. ამიტომაც, რომ ოსურ-შუააზიურ ეთნოკულტურულ კავშირებსაც ვერ გამორიცხავენ: «Осетинско-среднеазиатские этнокультурные связи прослеживаются и в элементах орнамента. Орнамент осетин наиболее близкое сходство имеет с орнаментом казахов Приаралья, каракалпаков, части туркмен, киргизов и узбеков» (с. 256).

ორიოდე სიტყვა ოსური ცეკვების შესახებაც უნდა ითქვას. ისინი ამ ცეკვებს ზეალმატებულ ხარისხში მოიხსენიებენ და, თანაც, თურმე, *სიმდის* შესახებ წყაროებიც მოგვითხრობენ [«Симд – один из наиболее древних массовых танцев осетин, ставший со временем вершиной национального танцевального искусства, народной хореографии вообще. С. – подлинная жемчужина осетинского народного танцевального искусства, по красоте и величию он занимает первое место среди осетинских народных танцев». «**Как свидетельствуют источники**, осетины и их предки исполняли трехъярусный С. (СИМД), что, по всей вероятности, соответствовало трехчленному делению общества на воинов, жрецов и тружеников (пахарей, скотоводов) в мифологии и реальном быту ираноязычных племен Северного Кавказа и их потомков»]. რომელ წყაროებში? ამის შესახებ, არაფერს გვაუწყებენ. ფაქტობრივად, არსად არ იწერება იმის შესახებ, რომ „სიმდი“ თანამედროვე სახით შექმნეს ქართველმა ქორეოგრაფებმა 1938 წელს ცენტრიდან/მოსკოვიდან მითითების შემდეგ. მითითების მიხედვით, ოსებისათვის მასობრივი ცეკვა უნდა დაეღვათ. დღესაც ქართველ მოცეკვავეთა შორის ბევრია მომსწრე, თუ როგორ დადგა *ჯანო*

ბავრაციონმა „ოსური ხალხური ცეკვა – სიმდი“. სიმდიში მთელი რიგი ელემენტები ქართული ცეკვებიდანაა შეტანილი. „სიმდი“ ხალხში სწორედ სცენიდაა გადასული. სცენურ „სიმდის“ თანაბარი რაოდენობის მამაკაცები და ქალები ცეკვავენ. ოსური ეთნოგრაფიის ყოვლისმცოდნე მწერალი კოსტა ხეთაგუროვი კი წერდა, რომ ოსეთში მხოლოდ მამაკაცები ცეკვავენ, ქალები – არა [«Танцами наши предки занимались, видимо, не особенно охотно, так как дошедшие до нас виды этого развлечения очень несложны; они были скорее выражением экстаза пирующих мужчин, чем развлечением молодежи. Девушки танцевали очень редко, а женщины совершенно не принимали участие в танцах, исключая разве расхившейся на свадьбе своего внука старушки»⁴⁰. კითხვა ისმის: კ. ხეთაგუროვი ტყუილს წერდა? კ. ხეთაგუროვი იგივეს წერს სიმღერების შესახებაც – ოსებში არ იყო ტრადიცია გოგონებსა და ქალებს ემღერათ, მით უმეტეს, საზოგადოებაში: **«Обычай не позволяет петь девушкам и женщинам. Требование это нарушается, однако, вдали от жилья, где-нибудь на мельнице, в лесу, за сбором ягод, орехов, кореньев и пр.; вполном уединении от мужчин, в своей исключительно женской компании, расхившиеся на свободе молодые осетинки очень охотно отдают этому развлечению. Надо заметить, что девушка, даже при этих обстоятельствах, не принимает в нем участия. Песни так же, как танцы, очень ограничены числу, разнообразию мотивов и содержанию.»**⁴¹

ენციკლოპედიას დასაწყისში ერთვის ძირითადი წყაროების ჩამონათვალი. წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა ტენდენციურადაა შერჩეული. გვერდი აქვს ავლილი იმ სამეცნიერო ლიტერატურას, რომლებშიც გამოთქმული მეცნიერული მოსაზრებები ავტორთა ყალბ და აკვიტებულ შეხედულებებს არ თანაემთხვევა. მაგალითად შეიძლება ჩვენი წიგნები დავასახელოთ. უფრო მეტი, ასეთ

⁴⁰К. Л. Хетагуров. Особа (Этнографический очерк) – <http://hetagurov.ru/tvorchestvo/proza/publicistika/osoba.htm>].

⁴¹К. Л. Хетагуров. Особа (Этнографический очерк) – <http://hetagurov.ru/tvorchestvo/proza/publicistika/osoba.htm>].

უგულებელყოფილ ავტორთა შორის თვით ოსი მეცნიერებიც აღმოჩნდნენ. პირველ რიგში შეიძლება ბეროზოვის მონოგრაფია გავიხსენოთ⁴².

სამართლიანობა მოითხოვდა პერსონალაში ქართველი ავტორები სათანადოდ ყოფილიყვნენ წარმოდგენილი, მაგრამ ქართველი ავტორებით ის საკმაოდ ღარიბია. მიზეზი ისაა, რომ ისინი მათ სასარგებლოდ არ წერენ. ობიექტურობა კი მათთვის არასასურველ ავტორთა ბიოგრაფიული მონაცემებისა და სამეცნიერო შეხედულებების დაფიქსირებას მოითხოვდა. კითხვა ჩნდება: რატომ არაა ენციკლოპედიაში წარმოდგენილი *ი. მეგრელიძე*, რომელმაც ღიახვის ხეობის სიძველეების შესწავლას ორტომეული მიუძღვნა? *ვ. გამრეკელი*, რომელიც დვალეთის შესახებ რუსულ ენაზე მონოგრაფიის ავტორია; *ნ. ოთინაშვილი*, რომელმაც სკრუპულოზურად შეისწავლა ღიახვის ხეობის ტოპონიმები; *ვ. ღუნაშვილი* – ქსნის ხეობის ისტორიით, *ვ. ოთხმეზური* – შიდა ქართლის ეპიგრაფიკული ძეგლების შესანიშნავი გამოკვლევით, *ჟ. გვასალია*, შიდა ქართლის ისტორიული გეოგრაფიის შესახებ წიგნის ავტორი, *კ. ხარაძე*, რომელმაც ნაშარომები შექმნა შიდა ქართლის ტოპონიმების შესახებ, *რ. თოფჩიშვილი*, რომელიც ქართულ და რუსულ ენებზე ქართულ-ოსური ურთიერთობების შესახებ რამდენიმე წიგნის ავტორია. პერსონალიაში წარმოდგენილი უნდა ყოფილიყვნენ აგრეთვე *მ. ლორთქიფანიძე*, *ნ. აფხაზავა*, *ვ. წულაია*, *ვ. ლაზარაშვილი*, *ს. ღეკიშვილი*, *ღ. თოიძე*...

ბუნებრივია, ენციკლოპედიაში გვერდი ვერ აუარეს ისეთ ავტორს, როგორიც *ვახუშტი ბაგრატიონია*. ოსეთის ისტორიისა და ოსების შესახებ თუ რამის დაწერა ხერხდება, ვახუშტი ბაგრატიონისა და „ქართლის ცხოვრების“ ავტორების მიერ შემონახული ცნობების შედეგად. ვახუშტის დამსახურებებთან ერთად, ხაზგასმულია, რომ მის ნაშრომს ნაკლოვანებებიც გააჩნია, რომელთაგანაც ავტორის გულისწყრომას განსაკუთრებით ის ფაქტი იწვევს, რომ ვახუშტის *ხოსტან-დავითი* საქართველოს სამეფო დი-

⁴² *Б. П. Берозов*. Переселение осетин с гор на плоскость (XVIII-XX вв.), Орджоникидзе, 1980.

ნასტიის – ბაგრატიონების წარმომადგენლად მიაჩნდა, რომელიც თურმე უხეშად ამახინჯებდა ფაქტებს. ისიცაა ნათქვამი, რომ ვახუშტის თხზულებაში სხვა შეცდომები და უზუსტობებია. ამ „შეცდომებისა“ და „უზუსტობების“ ჩამოთვლა, როგორც ჩანს, ენციკლოპედიის შემდგენელთა ინტერესებში არ შედის. როგორც ჩანს, ერთ-ერთი მათგანი ოსების კავკასიის მთებში შეხიზვნას ეხება. ვახუშტის მიხედვით მონღოლთა გამოჩენამდე ოსები მხოლოდ კავკასიის დაბლობში ცხოვრობდნენ და ამ გადაადგილების შემდეგ „კავკასიასა შინა“-ს ეწოდა „ოსეთი“. ამ „უზუსტობებს“ შორის უდავოდ იმასაც გულისხმობენ, რომ ვახუშტი დვალეებს ოსებად არ მიიჩნევდა და კიდევ ეთნოსის მთელი რიგი ვახუშტისეული დახასიათებანი.

ენციკლოპედიის უარყოფითი მხარეების შესახებ კიდევ ბევრი შეიძლება ითქვას, მაგრამ, ვფიქრობ, თქმულიც საკმარისია. ჩვენ მხოლოდ ისეთ პრობლემებს შევეხეთ, რომლებიც ქართულ-ოსურ ურთიერთობებს და საქართველოს ისტორიის ფალსიფიკაციას, ქართული კულტურის მითვისებას, მითოლოგემების შექმნას ეხება. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ კავკასიის ხალხებს ბუნებრივი ინტერესი გაუჩნდათ საკუთარი წარსულისა და კულტურის მიმართ, მაგრამ ეს ინტერესი უადრესად ტენდენციური და მიკერძოებულია. ამ ტენდენციის შესახებ მიუთითებენ მოსკოვში გამოცემულ წიგნში⁴³. მათ შორის მოწინავენი ოსი ავტორები არიან, რომლებიც არარსებულს რეალობად აცხადებენ და უბრალო ოს მოქალაქეებს შოვინისტებად, სხვა ხალხების მოძულეებად ზრდიან. ენციკლოპედია ქართველი ხალხის სიძულვილის გამოხატულებაა. ლ. ჩიბიროვი წინასიტყვაობაში აღნიშნავს, რომ ენციკლოპედია არსებით დახმარებას გაუწევს პოლიტიკოსებს, განამტკიცებს მეზობელ ხალხებთან კავშირებს, შეასუსტებს კავკასიაში ეთნოპოლიტიკურ დაძაბულობას... მიგვაჩნია, რომ ტენდენციურად და აღნიშნული სულისკვეთებით დაწერილი ენ-

⁴³ М. С. Гаджиев, В. А. Кузнецов. И. М. Чеченов. История в зеркале паранауки: Критика современной этноцентристкой историографии Северного Кавказа. Москва, 2006.

ციკლოპედია გაცხადებულ მიზნებს ვერ შეასრულებს, პირიქით, ის ამ თვალსაზრისით უფრო ნეგატიურ შედეგებს გამოიღებს. სწორედ ვანეევის (რომელიც წითელ, მე-11 არმიას შემოყვა საქართველოში), გაგლოთის, ტეხოვის, ჩიბიროვის, ბლიევის და მისთანათა წვლილის შედეგი გახლდათ საქართველოში მცხოვრებ ოსთა შორის ნაციონალური იდეის განვითარება (ფაქტია, რომ ოსი ავტორები არ კმაყოფილდებოდნენ სამეცნიერო პუბლიკაციებით და თავიანთი ნააზრევს ფართო მკითხველ საზოგადოებასაც აცნობდნენ და აცნობენ. ბუნებრივია „ოსური ეთნოგრაფიული ენციკლოპედია“ მკითხველთა ფართო წრისათვისაა გამიზნული), რამაც შედეგად სეპარატისტულ მოძრაობასთან, საქართველოს ძირძველი ტერიტორიების ჩამოჭრის სურვილთან და სისხლისღვრასთან მიგვიყვანა.

შიდა ქართლის მთიანეთი და დვალეთი, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარები იყო, ამას ერთი მნიშვნელოვანი ეთნოგრაფიული მონაცემიც ადასტურებს. ესაა *ათენგენობის* დღესასწაული. ენციკლოპედიაში დაწვრილებითაა მასალა მოცემული დვალეთსა და შიდა ქართლის მთიანეთში აღნიშნული რელიგიური დღესასწაულის შესახებ. ცნობილია, რომ ათენგენობას დღესასწაულობდნენ მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს მთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეებში: ხევსურეთში, ფშავში, თუშეთში, ხევში, მთიულეთში, ხანდოში... ენციკლოპედიის მიხედვით ამ რეგიონებს ემატება დვალეთი და შიდა ქართლის მთიანეთი. ირკვევა, რომ ჩრდილოეთ ოსეთის არცერთ საზოგადოებაში ათენგენობა არ იციან, რაც იმას ადასტურებს, რომ ოსური ეთნოსის წარმომადგენლებმა დვალეთსა და შიდა ქართლის მთიანეთში ადგილობრივთა სალოცავები/ჯვარ-ხატები გაითავისეს. ოსთა ჩრდილოეთ კავკასიიდან საქართველოს შიდა ქართლის მთიანეთში მიგრაციის დამადასტურებელია ენციკლოპედიაში დადასტურებული სხვა ეთნოგრაფიული მასალაც. მაგალითად, აქ რეკომის სალოცავის ნიშები (ენციკლოპედიაში ასეთ ნიშებს „ფილიალებს“ უწოდებენ) გვხვდება სოფლებში: ბრიტათი, გალუათა, ძომადი, ედისი, ერმანი, კაბუხთა, ქემულთა, ორტევი, ხოძი, ჩელიათი, ქემულთა...

ენციკლოპედიაში დაბეჭდილია მხატვარ *გრიგორ გაგარინის* ნახატი «Молодой уныхский князь и его аталык» (გვ. 75). გაგარინის ტილოს ამ სათაურს, რა თქმა უნდა, ენციკლოპედია მალავს – მას მხოლოდ ასეთი მინაწერი აქვს: «Аталык с воспитанником». რატომაა ეს ნახატი მოთავსებული ოსურ ეთნოგრაფიულ ენციკლოპედიაში? ბუნებრივია, ილუსტრაცია განსახილველ ენციკლოპედიაში არ უნდა განთავსებულიყო. ესაა ქურდობის კიდევ ერთი ნიმუში, გაძარცვა აწ უკვე გამქრალი უბიხებისა. ანალოგიური ემბაკობანი ბევრი სხვაგვარაა.

საბჭოთა პერიოდის ოსი მეცნიერები თითქმის უკლებლივ ყველა, საჭირო იყო თუ არა, ქართველ თავადაზნაურობას მხოლოდ და მხოლოდ უარყოფით კონტექსტში მოიხსენიებდა – მათ დამპყრობლებს, მოძალადეებს, დესპოტებს უწოდებდნენ. ეს ტრადიცია ოსურმა ეთნოგრაფიულმა ენციკლოპედიამაც გააგრძელა. ეს ის ქართველი თავადაზნაურები არიან, რომლებიც ჩრდილოეთ კავკასიიდან გადმოსულ ოსებს საკუთარ მიწა-წყალზე ასახლებდნენ. უფრო მეტი, თავად გადმოყავდათ ისინი. ეს ქართველი თავადაზნაურობა საკუთარ მამულზე მიღებულ ოსებს უმეტეს შემთხვევაში კი არ აყმევებდა, არამედ ხიზნად იღებდა, რაც იმას ნიშნავდა, რომ ის პირადად თავისუფალი იყო და ნებისმიერ დროს შეეძლო სხვაგან წასვლა. ამავე დროს ეს ახლად მოსული ხიზნები ქართულ სოფლებში თარეშობდნენ, იტაცებდნენ რაც ხელთ მოხვდებოდათ. ადამიანები ტყვედ მიყავდათ. უინტერესო არ უნდა იყოს 1783 წლის ერთი დოკუმენტი მოვიხმთ, რომელიც ოსი **ჩიბირაშვილის** (რომლის შთამომავლები საბჭოთა პერიოდში **ჩიბიროვებად** იქცნენ) ავკაცობას ეხება: „...ეს ნასისხლობის წიგნი და სიგელი მოგეცით ჩვენ, **ჩიბირაშვილმა ჩობამ** ... თქვენ ფალაგანდიშვილს უზბაშს გოგიას... ასე რომ, **ჩვენ ქართველების სამტროდ დავდიოდით**. პირველად მავდისთავს (მავდა – სოფელი ფცის ფრონეს ხეობაში. 1715 წელს აქ ქართველი გლეხები – ჭიტაძეები, თანდარაშვილები, კაკონაშვილები, მამუკაშვილები, სუხიაშვილები, ბუხაიძეები, შოშიტაშვილები, მახანაშვილები, ჩინჩალაძეები, პატიშვილები – ცხოვრობდნენ – რ. თ.) შენს ცხინვალს

გაგზაენილს კაცს პეტრეს **დავხვდით და თოფიც დავაცდინეთ**; მეორეთ შენს კაცს აბრამიშვილს ბიძინას და ატოცველს პაატას **დავხვდით მავდის წყალზე და დავიჭირეთ**, ბიძინა აბრამიშვილი კი **მოკვალ**. მესამედ არკნეთისა და ღვერთეთის ხევს შუახედ ვისხედით და დავიხვდით; **შენ კი სიკვდილს მოგვირჩი და ერთი ქვეითი კაცი გახლდა, ის მოკვალით და შენ თოფები დავაცდინეთ**. გამოხდა ამაში მცირე ჟამი და ჰელში დავგინარჩუნე. შენ სისხლი გვთხოვე, ... **ჩვენ ამდენის შენის სისხლის გადახდა არ შეგვეძლო და თავი გაყმევით...** [თავმდებთა ვალდებულება]: თუ ეს ჩიბირაშვილი ... წავივიდეს სადმე, ჩვენ მოგვვართ, სამაჩაბლოსა და რუსთავს იქით, თუ ან ოსებში და ან სხვას ადგილს თქვენს უდასტუროდ ხიზნად წავიდნენ, ჩვენ მოგაბართ.“⁴⁴

1793 წლის ერთი საბუთიც შიდა ქართლის მთაში მცხოვრები ოსების ანალოგიურ ქმედებას ეხება: „ფურცულაძე გოგია და ზურაბ (აზნაურები – რ. თ.) ჩიოდნენ: ჩვენი ძმა სოლომონ მიფარელმა **გიჰკაშვილმა თოთრიმ, კოშკელმა გაგლოანთ ლაპინაშვილმა**, ბაბათას ძმამ, ბარომ, **კოშკელმა გაგლოანთ** დედისშვილმა და **როკელმა ჯეირანაშვილმა ბილიმ – ამ ოთხთ ჩვენი სოფლიდამ მოიტაცეს, წაიყვანეს დაჭერილი და ოთხი თვე კოშკას დაჭერილი ჰყვანდათ**; მასუკან რას ყოფით და რას მწუხარებით დავიხსენო...“⁴⁵

ენციკლოპედიას ბოლოში ერთვის დასახლებული პუნქტების სია. ამ სიიდან ჩანს. თუ როგორ მოექცნენ ისინი ქართულ ტოპონიმებს, რომელთა უმეტესობის დათარიღება ხერხდება (უმეტესი მათგანი სხვადასხვა პერიოდის ქართულ საისტორიო წყაროებში, საბუთებში, დოკუმენტებშია მოხსენიებული) და რომელთა რუსული ვარიანტები ქართულის თანხვედრილი იყო XIX-XX საუკუნეებში. ალბათ, მადლობა უნდა ვუთხრათ ენციკლოპედიის ავტორებს, რომ ზოგიერთი მათგანის შესაბამისი ქართული სახელწოდებებიც შემოგვთავაზეს. ჯავის რაიონის სოფელ *აბანოს აბანა*

⁴⁴ საქართველოს ისტორია ტოპონიმიაში, ტომი I, თბ., 485.

⁴⁵ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. V. გვ. 621.

უწოდეს. ასევე შეუცვალეს სახელი ყაზბეგის რაიონის სოფელ *აბანოსაც*. ფრონეების ხეობის (ზნაურის რაიონი) სოფელ *ნაგუთნს აბიტა* დაარქვეს. ახალგორის რაიონის სოფელი აბრევი მათთვის აბრეუ-ა, აგნევი (ზნაურის რაიონი) – აუნეუ, აძვისთავი (ცხინვალის რაიონი) – აძისარ-ი, ბენდერი (მეჯუდას ხეობა, ცხინვალის რაიონი) – აძითა, ღურშევი (ჯავის რ.) – აულართა, ნადარბაზები (ჯავის რ.) – ალბორითიყაუ, ქვემო სარაბუკი (ცხინ. რ.) – ალბორითიყაუ, ალევი (ქსნის ხეობა) – ალეუ, ახალშენი (ზნაურ. რ.) – ალხასენ-ი, არგვიცი (ცხინ. რ.) – არგვისი-ი, არცევი (ცხინ. რ.) – არცეუ, არკნარეთი (ცხინ. რ.) – არჩინარეთ-ი, არკნეთი (ზნ. რ.) – არჩნეთ-ი, აშატური (ცხ. რ.) – ასატური, ზღუბირი (ჯავ. რ.) – ასუბატი, აწრიხევი (პ. ლიახ. ხეობა) – აცრისყაუ... ბაბილეტი შეარქვეს ორტვეს (ცხ. რ.), ბაგატა – ჯალაბეთს (ყვირილას ხეობა), ბაგატა – დამპალეთს (ცხ. რ.), ბაგატიყაუ – ზამთარეთს (კუდარო), ბაგიტი – ბაღებს, ბადილატა – სხლეებს (დ. ლიახ. ხ.), ბაზაატა – ხახეთს (ჯავის რ.), ბაზოიტა – ბეზეთკარს (ცხ. რ.), ბაკატა – (შუა სბას) (დ. ლიახ. სათავე), ბაროტა – წოდლას (ახ. რ.), ბახოტა – ყლარცვს (ცხ. რ., პ. ლიახ. ხ.), ბეჟანტიყაუ – ბეჟანთკარს (ახალ. რ.), ბერიდზუარ-ი – ბერიჯვარს (ცხ. რ.), ბერკოტა – ზემო ზალდას (ცხ. რ.), ბესტაუტა – ნაქალაქვეს (ცხ. რ., მეჯუდ. ხ.) და შემბულს (ჯავ. რ.), ბეტეტიყაუ – კვერნეთს (ცხ. რ.), ბიაზირტიყაუ – კოტანთოს (ჯავ. რ.), ბიბილტა – დღულეთს (ახალ. რ.), ბიგანათა – ხოფას (ახ. რ., ქსნის ხ.) და ზემო წირს (ახალ. რ.), ბირაგტიყაუ – ვილდას (მეჯუდას ხ.), ბირნაცტიყაუ – წოდლას (ახ. რ.), ბუხაურიგომ – მუხაურს (ზნ. რ.).

ვაშლოვანი ვაშლონად აქციეს (ახ. რ.). შესაბამისად: ველები – ველეტად (ზნ. რ.), გაბილაანი – გაბილთა (ცხ. რ.) გახადეს, ცრუ – გაზაათიყაუ, ხოდაბულა – განიტიყაუ (ზნ. რ.), ღარისთავი – გარისტაუ (ზნ. რ.), ჭვრია – გვრია, გიორგიწმინდა – ისაკიყაუ, ქნოლო – გნუხი, გოგიანთკარი – გოჯიტიყაუ, გორგაშენი იქცა დალაგყაუდ, გეხავი – ჯეხაუდ, კვერნეთი – ძაბითიყაუდ, არმაზი – ელკანთად, ძაბოეთი – ზაბუატი-ი, საჯვარე – ზაგოიტიყაუ, ციხისოფელი – ზალოითა, ძვილეთი – ზიულეტი-ი, ტყისუბანი – ზნაური,

მულრისი – იკატიყაუ, იკეთი – იჩეტი, ივრეთი – იურეტი-ი, პანტნაური – კარდოჯინიყაუ, ხრომისწყარო – კარკუსტა, წიფრანი – კაცლაუთა, ბიყარი – კაცლაუთა, უკანწირი – კოკაიტა, საჯვარე – კუდარ, ქვითკირი – კუიჩირ, ფიჭნარი – კულდომ, კუცხოვეთი – კუცხატ, ფათქინეთი – პატკნრტ, ჯავისთავი (ქართულ დოკუმენტებში ზემო ჯავადაც მოიხსენიება) – სარიდატა, შიუკაანი – სიუკატა, დამწვარა – სიხღტა, სნეკვი – სნეკ, შუაცხვირი – სუაცხურ, ჯვარისუბანი – ტაგარჯინი, გუდისი – თადატა, მსხლები – თანდელთა, ბრილი – თასოითიყაუ, თერეგვანი – თერეგუან, საკანაფო – ტოკმაითიყაუ, ივრეთი – თუათა, ქვემო კიტრიული – თუათიყაუ...

მთიულეთის (კაიშაურის ველი) სოფელ ქუმლისციხეს უადღვაზი შეარქვეს. შეუბანი უერეუცალი გახადეს (ჯავრ.), ოხირი – უეხერი, ჩასავალი – ფაზიყაუ, ღუდას სოფელი ურმისოფელი – ფალაგყაუ, ზღუბირი – ხანიკათა, მადლა – ხუბეცთა, ციხიათს – ხუბიათა, საქორეთს – ცაბითა, ჭორჭოხს – ცორცოხ, ჭურთას – ცურთა, ქემერტს – ჩემერეტ, ქეტრისს – ჩეტრისი, კეხვს – ჩეხ და ა.შ.

შიდა ქართლის ტერიტორიაზე ქართული ტოპონიმების ხელყოფას საფუძველი საბჭოთა ხელისუფლების დასაწყისშივე ჩაეყარა. XX საუკუნის 20-იანი წლების დასაწყისში აქ მოგზაურობდა სიძველეთა და ხელოვნების ძეგლთა დაცვის კომიტეტის რწმუნებული *გიორგი ბოჭორიძე*, რომელსაც ამ თვალსაზრისით შემადრწუნებელი სურათი ჰქონდა აღწერილი თავის მოხსენებით ბარათებში. 1924 წელს ის წერდა: „ძველი ქართული მოსახლეობის ადგილზე მთლად ოსობაა დასახლებული და ქართული მოსახლეობის მოსპობასთან ერთად, ქართული სახელწოდებანიც ნასახლართა, ციხეთა, ეკლესიათა, სოფელთა, ადგილთა და სხვ. უმეტეს ნაწილად ჰქრებიან, ხოლო ნაწილობრივ საშინლად მახინჯდებიან დღევანდელი ადგილობრივი მოსახლეობის მიერ. ჩემი მოგზაურობის დროს გავიგე რამდენიმე სოფლის და ეკლესიის სახელი, რომლებიც ისე არიან დამახინჯებული, რომ დრო-ჟამის შემდეგ ადამიანი

მათ ნამდვილ სახელს ვეღარც კი ამოიცნობს.⁴⁶ შემდგომ პერიოდში რაღაცნაირად მოხერხდა ქართული ტოპონიმების დიდი ნაწილის შენარჩუნება, მაგრამ ე. წ. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ ოსებმა ყველა ძირძველი ქართული ტოპონიმი მოსპეს. როგორც ციტატიდან ჩანს, ბოლშევიკური დიქტატურის დამყარებისთანავე, ტოტალურად ანგრევდნენ ქართული კულტურისა და ხელოვნების ძეგლებს. კვლავ დავესხსოთ გ. ბოჭორიძეს: „მე დავათვალიერე სამხრეთ-ოსეთის უდიდესი ნაწილი. საქართველოს ამ კუთხეს შერჩენია მრავალი ძვირფასი ისტორიული ძეგლი და ნაშთი. ეკლესიათა შორის პირველი ადგილი უჭირავს იკორთას (რომლის უძვირფასესი ჩუქურთმები საუცხოვო ნიმუშს წარმოადგენენ ძველი ქართული ხელოვნებისა), თიღვას, მონასტერს და წუნარს; ციხე-სიმაგრეთა შორის – ხეითის კლდე-კოშკს, ყორნისის რვა კოშკს, ძალინის, ვანათის და ბელოთის ციხეებს. ნანგრევთა შორის ადამიანის განცვიფრებას იწვევს უდიდესი ნანგრევები ლისის, დოდოთის ცხრა-კარა ეკლესია-მონასტრის შენობათა და სხვა... ეკლესიებში მრავალი ყოფილა ფრესკები (განსაკუთრებით – ფრონისა და მეჯუდის ხეობებში), მაგრამ მათი უმრავლესობა დღეს ნანგრევების სახით არის. აღნიშნული კუთხის ძეგლები და ნაშთები წმინდა ქართული კულტურის ნაყოფს წარმოადგენენ: თუ რომელიმე მათგანს მოეპოვება წარწერები, ყველა ისინი ქართული – ან ასომთავრული, ან ხუცური, ან მხედრული ანბანითაა დაწერილი.“⁴⁷ ჩამოთვლილია დანგრეული ეკლესია-მონასტრები და საეკლესიო ნივთებისაგან გაძარცვული ტაძრები (ეს ნგრევა და ძარცვა 1918 წლიდან დაუწყიათ). მხოლოდ ერთი ამონარიდის მოყვანითა და ვაკეყოფილებით: „ანტირელიგიური მოძრაობის ხანაში დაუხვეიათ ბელოთის ეკლესიაში დასვენებული ძველი ქართული საომარი დროშა, რომლის ქვეშაც, ხალხის გადმოცემით, იბრძოდა იულონ

⁴⁶ გ. ბოჭორიძე. ქართლის ეკლესია-მონასტრები და სიძველეები. გამოსაცემად მოამზადეს ზაზა სხირტლაძემ და ნატალია ჩიტიშვილმა, თბ., 2011, გვ. 341.

⁴⁷ გ. ბოჭორიძე. დასახელებული წიგნი, გვ. 338.

ბატონიშვილი XIX საუკუნის დასაწყისში. აღნიშნულ დრო-
შაზე ადრე, ვილაც პირებს დაუხვევიათ, აგრეთვე, ძველი
ქართული საომარი დროშები გერისა – 2 ცალი.⁴⁸ დიას,
ეს ის გერია, რომელსაც ოსებმა ასევე უცვალეს სახელი
და „ჯერი“ დაარქვეს და რომელიც ე. წ. ოსეთის ცენტრა-
ლურ სალოცავად გამოაცხადეს.

ენციკლოპედიაში წარმოდგენილი ტენდენციურად და-
წერილი სტატიებისა და ქართული ტოპონიმებისადმი ვან-
დალრი მოპყრობის უმთავარესი მიზანი საქართველოს უძ-
ველესი მხარის – შიდა ქართლის ჩრდილოეთ ნაწილში
ქართველთა ნაკვალევის წაშლა, სხვისი კულტურისა და
ისტორიის მითვისებაა, ქართულ-ოსური კულტურული ურ-
თიერთობის დამახინჯებით წარმოდგენაა, ქართველთა
ოსებზე კულტურული გავლების უგულვებელყოფაა და ამ
პრობლემის პირიქით წარმოდგენაა. მაგრამ ეს ადვილად
განსახორციელებელი არ არის. სიმართლე არასოდეს არ
იკარგება.

⁴⁸ გ. ბოჭორიძე. დასახელებული წიგნი, გვ. 340-341.

«Осетинская этнографическая энциклопедия» в контексте грузино-осетинских отношений

В 2013 году в городе Владикавказ была опубликована «Осетинская этнографическая энциклопедия», главным редактором которой является этнолог *Людвиг Чибиров*. Словник Энциклопедии состоит из более 4 тысяч единиц и охватывает все сферы этнологии осетин, а также такие вопросы, которые с этнологией ничего общего не имеют. Значительное место в Энциклопедии уделено персоналиям. Подобные издания в этнологии редки, именно поэтому оно привлекает внимание. Наш интерес усугубляется и тем, что у осетинского народа имелись особые культурные отношения с грузинским народом, на земле которого, начиная с Позднего Средневековья, проходили интенсивные миграционные процессы осетин, вследствие чего грузино-осетинские отношения еще больше укрепились.

Осетинская этнографическая «энциклопедия» заслуживает серьезного рассмотрения, но в настоящее время мы коснемся ее лишь в контексте грузино-осетинских отношений. Следует прямо заявить, что мы относимся к данному изданию негативно. Иначе и быть не могло, так как на протяжении последних нескольких десятилетий осетинская историческая и этнологическая литература явно тенденциозно представляет грузино-осетинские этнокультурные отношения. Тенденциозно рассматривается вопрос миграции осетин в Грузию, этническая сущность двалов, вопрос проживания алан на Кавказе; вообще не принимается во внимание существующая по данным проблем научная литература. Она фактически игнорируется, словно ее вовсе не существует. Энциклопедия характеризуется ярко выраженной тенденцией противопоставления Грузии и Южной Осетии не только в XX веке, когда был создан этот термин и обозначенная им административная единица, но и «с древнейших времен», например, при Вахтанге Горгасали.

Как известно, осетины – потомки упоминаемых в античных и других источниках алан. Разумеется, термину/этнониму **алан** в «Энциклопедии» отводится много места. Самое первое предложение таково: «Аланы – предки осетин, ведущие свое происхождение от ираноязычных скифов и сарматов. Они сыграли известную роль в этногенезе и формировании культур других коренных народов Кавказа». Никто не оспаривает происхождения осетин от алан, однако то, что они, при этом, происходят от скифов и сарматов, является мифом. В то же время, потомками скифов и сарматов аланы, оказывается, считают себя сами. Правда, скифы, сарматы и аланы были ираноязычными этносами, но ведь они кочевали в евразийских степях в совершенно разные исторические эпохи! Соответственно, они в разное время вышли из Средней Азии и тем самым были различными ираноязычными этносами. Когда подчеркивается то обстоятельство, что предки осетин, т.н. троица, приняли участие в формировании этногенеза и культуры других коренных народов Кавказа, следует привести хотя бы два-три примера в подтверждение этого положения. Каких народов? Культуры каких народов? Фактом же является то, что кочевые аланы, после того, как стали кавказцами (с 70-х годов IV века), напротив, усвоили культуру коренных народов. К этой культурной трансформации их подталкивала географическая среда, ландшафт.

Авторы полагают, что проход, ведущий в Грузию с Северного Кавказа – **Дарьял** – так был назван потому, что здесь жили аланы. По раннесредневековым арабским источникам, от Дарьяльского прохода до ареала расселения алан было десять дней пешего пути. Иранцы потому назвали его **Дарьял**, что другие народы горного Кавказа, жившие в окрестностях прохода, были им неизвестны. А эта дорога вела их в страну алан. Читателя вводят в заблуждение не только этими рассуждениями. При рассматриваемой статье помещена схематическая карта под названием «Территория алан по Пр. Кесарийскому (VI в.) и

Армянской географии (VII в.)». В соответствии с этой картой, аланы, оказывается, проживали в Грузии. В Восточной Грузии к югу от Двалети стоит надпись «Аланы». К тому же двалы помещены не севернее Водораздельного Кавказского хребта, где они в то время в действительности жили, а в горах Шида Картли. Это фальсификация истории. Естественно возникает вопрос: где же были грузины в то время? Где-то, а это «где-то» составителей не интересует.

Рассуждая о раннесредневековой Алании, осетинские авторы в своих трудах представляют ее в виде двух частей: Западной Алании и Восточной Алании. Восточной Аланией они считают сегодняшнюю Северную Осетию, а Западной Аланией – Центральный и Северо-Западный Кавказ, где аланы в самом деле жили. Представление раннесредневековой Алании в виде двух частей является блефом. Это искусственное, созданное «учеными» разделение, которым хотят обосновать тот факт, что аланы изначально проживали на территории, впоследствии занимаемой Осетией. Истина же в том, что эту т.н. Восточную Аланию аланы заняли только после монгольских нашествий, потеряв в тот же период т.н. Западную Аланию. Где, в каком источнике говорится о Восточной и Западной Алании? – Ни в каком! Такое географическое разделение исторической Алании сочинено «учеными».

Нам указывают и «точную» границу Восточной Алании. Это территория от Кавказских Минеральных вод до Чеченского предгорья. Таким образом, осетинские «ученые» отбирают ареал исторического поселения и у вайнахов. Более того: «После татаро-монгольского нашествия тесные горные ущелья Восточной Алании-Осетии были перенаселены: часть А. переместилась на Южный склон Кавказского хребта, **где уже давно проживали их соплеменники**». Наука опирается на факты. Но осетинским «ученым» факты не нужны, они желаемое выдают за действительное. Ни одним источником не подтверждается,

что в горах т.н. Восточной Алании аланы-осетины жили до монгольских нашествий, а тем более в Грузии, чье имя от читателя упорно скрывают и говорят лишь о южных склонах Главного Водораздельного Кавказского хребта. Они молчат о том, с каких пор засвидетельствовано «давнее» коренное проживание алан-осетин в Грузии, хотя, согласно упомянутой выше карте, в VI-VII веках они были коренными жителями всей Картли. Выходит, что для осетинских авторов никакие источники значения не имеют. Если они считают, что грузинские источники в Средневековье искажали факты, то могут заглянуть хотя бы в книгу *А.Алемана*, где сосредоточены исторические источники на более чем десяти языках; в них упоминаются аланы/осетины, но ни в одном из этих источников они не представлены как коренные жители Грузии. В раннем Средневековье аланы соседствовали с Грузией лишь на абхазском и сванетском участке, т.е. там, где они жили после нашествий гуннов, и где после распространения христианства Византийская империя даже создала Аланскую епархию в ущелье Большого Зеленчука. Поэтому памятники аланской христианской культуры (христианские погребения, каменные кресты, греческие надписи, большие и малые храмы) сохранились в ущельях Кубани и обоих Зеленчуков. На территории Карачая и Балкарии засвидетельствованы осетинские топонимы, а среди северокавказских топонимов много неосетинских, не поддающихся объяснению топонимов¹.

В этой же статье читателя убеждают в том, что во время нашествий гуннов (70-е годы IV века) аланы расселились по всем ущельям современных Северной и «Южной Осетии»; это якобы подтверждается археологическими раскопками и письменными источниками. Современные кавказские ученые придают археологическому материалу неоднозначную интерпретацию (нап-

¹ Л.И.Лавров. Избранные труды по культуре абазин, адыгов, карачаевцев, балкарцев. Нальчик, 2009, стр. 368-369, 376.

пример, не могут выделить этапы развития кобанской культуры). Письменных же источников о поселении алан-осетин на территории современных Северной Осетии и «Южной Осетии» в IV веке не существует. В Северной Осетии в то время они занимали только ту территорию, на которой во время монгольских нашествий поселились кабардинцы. А в одной из статей расселение осетин в Грузии из VI-VII веков перенесли даже в IV век! Каскаду фальшивок положил начало З.Ванеев, затем его развил Ю.Гаглойти. По З.Ванееву, аланы-осетины в течение тысячелетий не раз переселялись в Северную Грузию, и эта их миграция началась еще в I тысячелетии до н.э. Пафос его трудов в том, что на территории т.н. Южной Осетии древнего грузинского населения не существовало.

В Энциклопедии, разумеется, много места уделяется статье «Иратта» - осетины. Начнем с первой лжи. Утверждается, что в конце XVIII – начале XIX века ареал расселения осетин охватывал всю территорию «Южной Осетии» и почти все районы Грузии, причем установить ареал расселения осетин в упомянутый период, оказывается, удастся по данным проведенных в 1830-1831 гг. камеральных описаний жителей Тифлисской губернии. Спрашивается, как могут данные камеральных описаний 1830-1831 гг. отражать демографическое положение осетин в конце XVIII – начале XIX века? Описание отражает лишь те обстоятельства, которые относятся ко времени этого описания. Территория всей «Южной Осетии» советского периода вовсе не была ареалом расселения осетин. В конце XVIII века они все еще селились в горах Двалети и Шида Картли. В Ксанском ущелье осетины составляли меньшинство, и в то время они здесь жили только в Жамури и верховье ущелья реки Чурта. В ущелье рек Проне (в Знаурском районе советского периода) осетины фактически не проживали. Там их обоснование началось с 1830-х годов. По-видимому, грузинских жителей ущелий Диди и Патара Лиахви Л.Чибириков грузинами не считает. У нас имею-

тся точные архивные данные о переселении осетин в XIX веке с гор Шида Картли в предгорье и равнину, о том, куда, в какое село из какого горного села мигрировали какие семейства и в каком количестве. Непонятно, в каких «почти всех районах Грузии» жили в конце XVIII века осетины. За пределы т.н. Южной Осетии, на территорию остальной Грузии миграция осетин в основном начинается с 80-х годов XIX века. К счастью, у нас имеются данные описания города Цхинвали и окрестных сёл (ущелий Диди Лиахви, Патара Лиахви, рек Проне), относящиеся ко II половине XVIII века, из которых ясно видно, что в указанный период в данном географическом регионе осетинское население вообще не проживало².

Вторая ложь касается формирования осетинского этноса на Кавказе в конце I тысячелетия до н.э. и в начале I тысячелетия н.э. Оказывается, в этом формировании участвовали все те ираноязычные общности (киммерийцы, скифы, сарматы, аланы), которые кочевали в евразийском пространстве. Привлечем цитату: «Начиная с I тыс. до н. э., через перевалы Центрального Кавказа (Дарьяльский и Мамисонский) систематически проникали с севера на юг и обратно ираноязычные племена киммерийцев и скифов, вступавшие в контакт с местными племенами. Массовое расселение на Северном Кавказе новой волны иранских племен – сарматов и алан в конце I тыс. до н. э. – нач. I тыс. н. э. имело следствием завершение процесса асимилиации местных племен в ираноязычной среде и формирование на Центральном Кавказе качественно новой народности – алан-осетин». В этот миф никто, кроме осетинских ученых, не верит. Утверждается, будто начало формированию осетинского этноса положили киммерийцы и скифы, которые переходили с Централь-

²Аполон Табуашвили, Давтары переписи города Цхинвали и смежных с ним сёл (II половина XVIII века), Тб., 2013. *Apolon Tabuashvili. THE CENSUS BOOKS FOR THE TOWN OF TSKINVALI AND ITS ADJACENT VILLAGES. 2-nd HALF OF THE 18 th CENTURY*, Tbilisi, 2013.

ного Кавказа к югу, и затем возвращались. Эта «оригинальная» концепция этногенеза осетин создана Ю.Гаглойти. Согласно ему, этническую основу осетинского народа составляли ирано-язычные кочевники, которые ассимилировали местных кавказцев, а быструю ассимиляцию обусловило то, что среди автохтонных племен Кавказа были носители северной группы иранских языков. Эти и другие подобные фантазии осетинских ученых *В.Шнирельман* называет **скифоманией**.³ Процесс ассимиляции кавказцев различными иранскими племенами якобы продолжался почти одно тысячелетие и его завершили сарматы и аланы в конце I тыс. до н. э. – нач. I тыс. н. э. Ни один серьезный ученый подобный нонсенс не сочтет достойным внимания. Если заглянем в труды *Л.Гумилева*, увидим, что пришедшие из Средней Азии аланы с начала I тысячелетия н.э. кочевали лишь в евразийском пространстве – на территории между Волгой и Азовским морем. А в горы они переместились только после монгольских нашествий (здесь не имеется в виду Дигори, где осетины поселились после вторжения аваров в VI веке). Общеизвестно, что при походах на юг скифы никогда не пользовались трудными проходами, ведущими с Северного Кавказа в Грузию; они шли вдоль западного побережья Каспийского моря и проходили в Переднюю Азию через Дарубанд. Например, при царствовании ассирийского царя Саргона (722-705 гг. до н.э.) скифы, повернув от Дарьяла, прошли вышеуказанный путь и оказались на берегах Урмийского озера. А оставшиеся на месте обосновались в степях Южной Руси. Где только не обнаружены археологами погребения скифов! В научной литературе выделяют такие группы этих погребений, как: кубанская, таманская, крымская, приднепровская, донская, киевская, полтавская, волжская, уральская, алтайская, северомонгольская, гер-

³В. А. Шнирельман. Войны памяти: мифы, идентичность и политика в Закавказье. – М., 2003, С. 471-503.

манская, венгерская и румынская, но нигде не указывается горная или предгорная кавказская группа.⁴

Третья ложь – то, что на южных склонах Центрального Кавказа дальние предки осетин жили с начала I тысячелетия до н.э.: **«Многочисленные исторические источники свидетельствуют о пребывании далеких предков осетин на южных склонах Центрального Кавказа, начиная с I тыс. до н. э., со скифо-сарматских времен.** В последующие эпохи новую волну массового переселения алан на юг *Б. Скитский, З. Ванеев, Е. Пчелина* связывают с нашествием гуннов (V-VI вв.). О систематическом пребывании алан в Закавказье в I тыс. н. э. свидетельствуют как исторические анналы, так и обнаруженные здесь аланские погребения (VII-IX вв.). Новые процессы миграции и оседания алан-осетин на юге Центрального Кавказа был вызван разгромом татаро-монголами Аланского государства на Северном Кавказе». Что можно сказать по поводу этой лжи? В первую очередь нужно подчеркнуть, что осетинские ученые уже давно целеустремленно не упоминают Грузию, для них эта страна и грузинский народ не существуют, их заменили более общими понятиями – «к югу от Главного Кавказского хребта», «Южный Кавказ» и т.д. Никаких многочисленных исторических источников о жизни осетин и их предков на территории Грузии ни с начала I тысячелетия до н.э., ни на протяжении почти всего Средневековья вплоть до XVI-XVII веков не существует. Каталонский автор *Аугуст Алеман* исследовал имеющиеся в мире источники на всех языках, перевел их и опубликовал с соответствующими комментариями, что вскоре было издано и на русском языке⁵. Да, если внимательно прочтем эту замечательную книгу, обнаружим, что ни у одного античного или средневеко-

⁴Тамара Талбот Райс. Скифы. М., 2004, С.38, 212-215

⁵Аугуст Алеман. Аланы в древних и средневековых письменных источниках. – М.: Издательство «Менежер».

вого летописца нигде близ Грузии не упомянуты/не зафиксированы аланы-осетины. Так что все, кто говорит о коренном проживании осетин и их предков на Южном Кавказе, т.е. в Грузии, являются фальсификаторами истории и создателями мифологем, ими движут одни лишь политические цели. То, что миграция алан-осетин на юг не происходила также и во время нашествий гуннов, оказывается, подтверждают *Скитский*, *Ванеев* и *Пчелина*. Между прочим, в перечне литературы в конце статьи не указаны труды ни одного из этих авторов. Доказано, что и во время татаро-монгольских нашествий не происходила миграция осетин в Грузию, хотя подобная попытка имелась. Общеизвестно, что стремившихся к этому кочевых осетин царь *Георгий Блистательный* отбросил на Северный Кавказ, и надежно запер ведущие в Грузию Кассарские ворота – *Касрис-кари*. К сведению читателя хотим подчеркнуть, что мифу об изначальном проживании осетин в Грузии начало положил *З.Ванеев* 1930-е годы. Его навязчивой идеей было «углубление» истории осетин. Он утверждал, что в постмонгольский период переселение осетин на юг не было начальным этапом их миграции, что это была лишь одна из волн, которой предшествовали многочисленные более ранние миграции. Навязчивым идеям источники не нужны. Так же обстоит дело и в случае авторов Энциклопедии.

Авторы Энциклопедии и ее главный редактор скрывают от читателя аргументированные взгляды на формирование этнической общности алан-осетин за пределами Кавказа. Даже не обращаясь к нашему труду, можно назвать труды Кеферова, Раева, Скрипкина, Яценко, Габуева, Цуциева и других, согласно которым, осетины – выходцы из Центральной Азии (и даже из Южной Сибири). Между прочим, в изданной в 2012 году в Москве итоговой этнографической книге⁶ подчеркивается, что научные позиции «миграционистов» существенно укрепились в

⁶Осетины, 2012, М., С.60.

80-90-е годы XX века, после того, как были обнаружены и научно изучены датирующиеся I-II веками н.э. многочисленные памятники кочевых племен (в том числе факты особенно богатого захоронения вождей на Нижнем Дону). Помимо этого, существует и т.н. пограничная версия формирования алан-осетин, которая принадлежит *Л.Мацулевичу*. Согласно этой версии, формирование алан происходило в двух районах: а) сарматское военно-демократическое объединение с центром в Подонье – Прикубанье и б) «сарматизированная дахо-массагетская, сакская среда Хорезма и Сырдарьи». Существует также гипотеза о том, что первоначально термин *алан* был не этническим, а социальным, и обозначал военную прослойку различных сарматских племен.

Статья сопровождается перепечатанной из книги *Б.Калоева* картой – «Осетинские общества в начале XV-XVIII веков». Карта не отражает реального положения вещей. В начале XVIII века осетины занимали лишь горный участок Шида Картли, Двалети и Трусо. А согласно карте, они жили во всех пунктах «Южной Осетии» советского периода. Более того, Хеви (Казбегский район) полностью назван Трусо и объявлен ареалом расселения осетин. На карте граница между Грузией и Осетией указана в ущелье Терека южнее Ларса. К слову сказать, северная граница Грузии проходила не по Ларсу, а севернее, по селу Чими: **«И на этой дороге лежит Чими, который есть граница...»**⁷. Не забыли и село у истока Тетри (Мтиулетской) Арагви – *Гуда*, которое, подобно другим топонимам, переименовали, назвав *Куда*. На той же карте, разумеется, отдельно представлена и область Магран-Двалети или, как ее именуют осетины, *Урс-Туалта*. Этот регион у истока реки Диди Лиахви объединял всего девять сёл. На карте осетинское общество *Урс-Туалта* очерчено

⁷В. Мачарадзе, Материалы по истории русско-грузинских отношений второй половины XVIII века, III/1, Тб., 1988, стр.361.

шире и в него введены сёла *Сба*, *Рока* (по-осетински «Рук») и др. На стр.273 Энциклопедии приводится и другая карта фальсификатора *Б.Калоева*, перепечатанная из его книги⁸. Карта называется «Расселение осетинских племен после монголо-татарских набегов». На этой карте осетины представлены в виде трех групп/племен: *дигорцы*, *иронцы* и *туальцы* или *двалы*. Составитель карты дает лживую картину не только в южном, но и в северном направлении. Как известно, осетины начали переселяться из северокавказских ущелий (*Алагир*, *Куртаул*, *Тагаур* и *Дигори*) в конце XVIII века, после присоединения Северного Кавказа к России. Однако, согласно карте, они переселились на равнины Северного Кавказа в XVII веке, и лишь с 50-х годов XVIII века представители упомянутых трех племен начали селиться в Моздокском крае. Здесь мы опять имеем дело с фальсификацией факта. Миграция осетин из горных районов в Моздокский край датируется XIX веком. Теперь понятно, почему игнорируется монография *Б.Берозова*. Общеизвестно, что т.н. *Пригородный район* – значительная часть территории Ингушетии – был отдан осетинам в конце Второй мировой войны. Но на карте указывается, что они здесь жили уже с XVII века. Теперь – что касается южного направления, т.е. территории Грузии. Оказывается, до XIII века *туалы/двалы* (которых авторы считают осетинами) жили не только в Двалети, но и везде в горах и предгорье «Южной Осетии» советского периода, в том числе в *Кударо*, *Земо Имерети* (в верховье ущелья Квирила), *Трусо* и *Хеви*, также в верховье ущелья Тетри Арагви. Когда занимают «осетины туалы/двалы» равнины т.н. Южной Осетии? – С XIII века. На этих территориях и следа грузин якобы не было. Здесь мы имеем дело с большой подлостью. Во всей научной литературе говорится лишь о двух группах/племенах

⁸Б. Калоев. Осетины, Изд. 2-е. М., 1971.

осетин – *иронцах и дигорцах*. Теперь специально, искусственно выделяют т.н. третью группу/племя – *туальцев/двалов* и «доказывают» их принадлежность к осетинам, чтобы убедить читателя в существовании до XIII века компактных осетинских поселений на южных склонах Кавказского хребта.

Известно, что в осетинских преданиях особое место занимает *Ос-Бакатар*. Разумеется, в Энциклопедии он представлен соответствующим образом. Нас этот мифический или реальный персонаж интересует в свете грузино-осетинских отношений. Известно, что в сочинении грузинского летописца *Джуаншера* рассказывается о походе Вахтанга Горгасали на Северный Кавказ и сражении с *Бакатаром* (а не «Ос-Бакатаром»). Причиной было похищение осетинами сестры царя. Эти данные исторического источника автор соответствующей статьи Энциклопедии выворачивает наизнанку и вовсе не упоминает грузинского летописца, представляя как легенду, будто осетинский народ в течение веков сохранял в коллективной памяти предание о сражении царя Вахтанга и Ос-Бакатара. В то же время, Вахтанг представлен как клятвопреступник и, главное, говорится, что это сражение произошло не в долинах Северного Кавказа, а в Грузии – на реке Мтквари (р. Кура). Т.е. ущелье реки Мтквари в V веке было ареалом расселения осетин. Выдержка из Энциклопедии: «Согласно другой легенде, в отрочестве царевича Вахтанга Горгасала (V в.) в Картли вторгся О.-Б., похитил сестру царевича и взял ее в наложницы. Когда Вахтанг возмужал, он собрался в поход против О.-Б., поведав об этом своей сестре. Сестра умоляла его отказаться от своего замысла, т.к. знала, что О.-Б., – великан, лишивший жизни многих прославленных героев. Вместе с тем, она поведала брату, что убить его можно, лишь нанеся ему удар в подмышку. Вахтанг, нарушив клятву, начал стрелять в О.-Б. при переходе им Куры; стрела попала в подмышку О.-Б. и он был убит. Вахтанг вторгся в Осетию и освободил свою сестру.» В приведенной цитате ни одно предло-

жение не соответствует истине. Это легенда, сочиненная осетинскими авторами. В источнике нигде не указывается, что Вахтанг о своем походе сообщил сестре, что сестра умоляла его отказаться от этого замысла. Тем более, не говорится и о том, будто сестра сообщила Вахтангу, как можно убить Бакатара. Оказывается, Вахтанг был клятвoprеступником и стал стрелять в Бакатара при переходе через реку Мтквари (а источник сообщает, что Вахтанг «прошел врата Дариала») и так убил осетинского великана и непобедимого человека. Вахтанг Горгасали в статье назван не царем, а царевичем. Это тоже невежество. Хотя в то время Вахтангу было шестнадцать лет, он был царем и, отправляясь в поход, заботился о преемнике трона. В «Картлис цховреба» говорится о том, что Вахтанга поддерживали и другие кавказцы, в частности, эристав провинции Рани и «все цари Кавказа». Сообщение этих сведений в интересы составителей Энциклопедии определенно не входило.

Отдельная статья в Энциклопедии посвящается переселению осетин с гор на равнину. Также, как в других статьях, описание процесса переселения осетин с гор Грузии на равнину и здесь не соответствует действительности. Например, подчеркивается, что в современных районах *Гори, Хашури, Карели* в XIII-XIV веках отмечаются отдельные осетинские поселения. Приводится реальный факт о поселении ста семей осетин в *Дманиси* в середине XIV века. Но указывается, что массовая миграция на равнину Грузии происходила после монголо-татарских нашествий. Грузинскими учеными должным образом изучена миграция осетин как в горы Грузии, так и на равнину. Однако осетинские «ученые» вообще обходят стороной эти труды, не считая достойными их внимания, словно их и не существует; грубо говоря, «упираются как баран». Со всей серьезностью нужно сказать, что ни в горах, ни в равнинах Грузии до Позднего Средневековья поселений осетин не было (в Двалети – с XVI века, в горах Шида Картли – с середины XVII века). В Дма-

ниси действительно жили осетины, но в последующие периоды они нигде не фигурируют. И это неудивительно, так как в Квемо Картли само местное грузинское население несколько раз менялось вследствие внешних факторов и, естественно, осетины тоже не были исключением. Ни *Л. Чибиров*, ни другие осетинские «ученые» не смогут привести источник о существовании в равнинной Картли в XIII-XIV веках осетинских поселений. Разумеется, после монгольских нашествий никакой миграции осетин в равнины Грузии не было – не только массовой, но даже индивидуальной. Тогда осетины вошли лишь в ущелья Северного Кавказа – Алагирское, Куртаульское и Тагаурское. Пришедшие из Дарубанда осетины пытались найти в картлийской равнине места для поселения, но этому воспрепятствовало их же поведение – грабежи и притеснение местных жителей. Георгий Блистательный прогнал их на Северный Кавказ через Двалети (Касрис-кари) и запер Кассарское ущелье, чтобы они не смогли перебраться в Грузию. Повторяем: осетинские «ученые» в упор не видят источники и факты, выдают желаемое за действительное. А это не наука. В конце рассматриваемой статьи указаны такие труды, которых там быть не должно, а статьи и монографии, отражающие реальную миграцию, игнорируются.

Отдельная статья посвящается ущелью *Патара Лиавхи* (ГЫЦЦЫЛ ЛЕУАХИГОМ). С самого начала подчеркивается: «Отсутствие грузинской топонимики и архитектурных сооружений свидетельствует о том, что ущелье было изначально заселено осетинами». Смешно, если бы не было так грустно. Невежеству и преднамеренному искажению фактов нет предела. Топонимы полностью грузинские, за исключением тех, которые возникли при поздней миграции осетин, а также тех, грузинское звучание которых намеренно было заменено осетинским. Слава Богу, большинство этих топонимов зафиксировано в грузинских документах и легко удастся их датировать. Эти сёла перечис-

ляют также Вахушти и Иоанн Багратиони. Назовем хотя бы некоторые из них: *Сацхениси, Эдемкалаки, Белоти, Ацерисхеви, Зонкари, Шуацхвири/Шуацхвери* (это село в 1662 году ксанский эристав пожаловал Икортскому храму⁹), *Сиата, Гнасური, Инаури* (под этим названием засвидетельствовано два села в ущелье Патара Лиахви. Ойконим *Инаури* указывает на то, что эти сёла были заселены грузинским фамильным родом Инаури. Подобное можно сказать также о сёлах Лацаури и Хадури), *Чабарухети, Ципори, Шамбиани, Ванати, Шуриули, Кларцви, Мепарети, Гери...* Интересно, какое из этих названий не является прозрачным грузинским топонимом? Может быть, суффикс -ур, основы -хев-(и) «овраг», -кар-(и) «дверь» – тоже не грузинские? Здесь же были сёла: *Лацаури, Хадуреби, Дмениси, Ксуиси, Чвареби, Саболоке, Цихиата, Пачури* (в этом селе жили люди под фамилией Пачури, впоследствии переселившиеся в село Тквиави и получившие фамилию местных Карели)... Как ни придают осетинское звучание этим топонимам, изменяя их фонетически, отсекая показатель именительного падежа, все равно их грузинское происхождение скрыть не удастся. Так превратили Шуацхвири в Сиацхур, Шуриули назвали Шулаур, Мепарети – Непарет, Чвриа – Гвриа, Гери – Джер. Святылище св.Георгия в Гери превратили в Джеры дзуар и объявили главной осетинской святыней. Это то село Гери, куда все население Шида Картли приходило молиться. Оно имело для населения Картли настолько большое значение, что те, кто не мог прийти в храм Тавгери, исполняли соответствующий ритуал у местных сельских культовых ниш, сооруженных в честь герийского св.Георгия. Автор энциклопедической статьи отмечает, что Джер/Гери был известен также жителям соседствующих с Грузией районов. Гери и Геристави упоминаются в грузинском документе 1617 года: «Это письмо доложил в Светицховели я,

⁹Хроники, II, стр.25.

эристав хозяин Нугзар... так что наши наследственные Гери и Геристави пожалованы Светицховели грузинскими царями, еще Арбо, Сгенасмани принадлежали Светицховели»¹⁰.

В начале XIX века в ущелье Патара Лиахви грузинское население было все еще довольно многочисленным (Иоанн Багратиони: «живущие в ущелье Патара Лиахви осетины и там еще половина грузин»¹¹). Отдельная статья посвящена также ущелью Диди Лиахви, но его горный участок здесь представлен под названием ДЗАУЫ КОМ. Этот «Дзауы ком» – не что иное, как Джавское ущелье, которое также переименовали на осетинский лад и исказили традиционную грузинскую форму топонима. Объявив ущелье Патара Лиахви ареалом первоначального расселения осетин, разумеется, то же самое повторили и по отношению к Джавскому ущелью. К «стране» Джава, помимо верхнего и среднего течения Диди Лиахви, отнесли и ущелье ее притока *Паца-Кешели* (по-осетински *Чеселтдон*). Как и в других местах (в Кударо и ущельях Кешелта) заселение Джавского ущелья (разумеется, осетинами!) якобы относится к дальней эпохе, что подтверждается археологическими и этнографическими данными, а также особым (чокающим) диалектом его жителей. **«Относясь к иронскому диалекту, дзауское наречие имеет существенные фонетические различия с североосетинским иронским диалектом, что объясняется длительным самостоятельным развитием в отрыве от основной части этноса».** Более того, *Ю.Гаглойти* считает «джавский диалект» «южных осетин» восходящим к скифам. Но он забывает, что лингвисты нигде не говорят о джавском диалекте, и что т.н. южные осетины разговаривают на иронском диалекте, также как большинст-

¹⁰Хроники, II, стр.441.

¹¹ И.Багратиони, Описание Картли и Кахети, Тб., 1986, стр. 38. – Груз.

во жителей Северной Осетии. Таким способом осетины всячески пытаются как можно больше удревить факт своего проживания на территории Грузии. Автор этих строк *Людвиг Чиби-ров* безусловно хорошо знает, что пишет неправду, но главное – это кого-либо убедить в созданном им мифе. Возникает такой вопрос: Господин Чибиров, ваши соотечественники на протяжении последних лет не смогли отрицать факт переселения осетин на территорию Грузии 10-12 поколений тому назад (вспомним труды *З.Ванеева* и *Г.Мамити*), поэтому создали понятие «прежние осетины». Хотя мы-де сюда пришли в XV веке (а в действительности - в середине XVII века), на этой территории раньше жили прежние осетины, которых огрузинили «агрессоры-грузины». Как сочетаются эти две концепции? Если прежние осетины огрузинились, а затем сюда пришла новая волна, как им удалось сохранить эту непрерывную языковую традицию, особый диалект? В Джавском ущелье, оказывается, сформировались древние фамильные группы Хубуловых, Гагловых. По-видимому, для этого автора не существует книга *З.Ванеева*, где привлекается огромный этнографический материал о переселении каждой осетинской фамилии из Алагира 10-12 поколений тому назад.

Фамилия *Харобовых* якобы засвидетельствована в «Дзегли эриставта». Однако в памятнике упоминается фамилия не *Харобов*, а грузинская – *Харебашвили*. Основа фамилии *Харебашвили* (также как *Цховребашвили-Цховребов*) представляет собой прозрачное грузинское слово. Этот грузинский антропоним был весьма популярным в средневековой Грузии, в том числе в Шида Картли. *Харебашвили* из Кного в последующие столетия жили в селе *Захори* ущелья Меджуда. По документу II половины XVII века, *Харебашвили* были крепостными рода Газнели. Согласно этому же документу, *Хареба Харебашвили* жил в Игоэти. Самая ранняя справка, в которой упоминаются представители фамилии *Харебашвили*, датируется 1537 годом. Они жили

в селе Авзани, в Квемо Картли, и были крепостными рода Бараташвили. В документе 1582 года в Кахети, в селе Ипниани (близ Ходашени) фигурирует *Хареба Вашакмашвили*. А в справке 1696 года упоминается *Хареба Варамашвили*. В Шида Картли, в селе Хвити, проживали и *Харебадзе*. Это засвидетельствовано в документе 1527 года. В тот же период Харебадзе проживали в Имерети, в селе Рокити. Выше отмечалось, что одного из Харебашвили звали **Хареба**. Грузинский антропоним **Хареба** не раз упоминается в документах¹². Согласно толкованию Сулхана-Сабаша Орбелиани, «Хареба это – радовать». Не существует ни одного свидетельства того, что этот антропоним был распространен в осетинском этническом круге. Фамилия Харебов относится как раз к числу обосетинившихся грузинских фамилий. В рассматриваемой статье автор все же не может обойти факты и отмечает, что все жители Кешелтского (Чеселтского) общества были переселенцами из Алагирского ущелья и Двалети (Туалгоми). В Джавском ущелье все древние грузинские топонимы преднамеренно искажены, но все же остались такие, в грузинском происхождении которых ни у кого сомнений не возникает: *Гупта, Паца, Мсхлеби, Бузала, Мугути, Тхели, Ципрани, Лици* (по-свански – «вода», ср. груз. *лицлици* «рябь на воде»), *Тонтобети, Хихата* (такой топоним есть и в горной Аджара), *Абано, Масхара* (превратили в Машхара)...

Исторические данные и этнографический материал о том, что миграция осетин в ущелье Диди Лиакви началась в середине XVII века, представлены в нашей монографии, посвященной переселению осетин в Грузию. Приведем еще один документ. У нас имеется датированный 1633-1658 годами приказ *царя Ростом* о неприкосновенности, согласно которому, **Томашвили Хонткара** и его сын **Хачи** переселились из Осетии и поселились

¹²Аннотированный словарь лиц, V, стр.363-364. – Груз.

в верховье ущелья Диди Лиахви – в *Рока*. Царь Ростом издал приказ о неприкосновенности осетинских новоселов¹³. Очевидно, что в указанный период началась и продолжалась миграция осетин из Осетии в нагорную Грузию. В конце XVIII века жившие в горах осетины уже стали стремиться на равнину, хотя следует сказать, что случаи переселения туда носили лишь одиночный характер; групповая миграция в данном направлении началась с 30-х годов XIX века. А в конце XVIII века царь Картли и Кахети оказывал содействие желающим переселиться осетинам. Сказанное подтверждает документ 1779 года, в котором прибывший из двалетского ущелья Зрамага осетин обращается к царю: «...да перейдут беды государя на... Элканашвили Иванэ Зрамагели... Когда вы пребывали осенью в Гори, приказали мне, приезжай и дам-де тебе поместье. По вашему приказу я снялся с места и приехал; с женой и сыном нахожусь в Цхинвали. Если желаете меня одарить, у вас в Ачабети есть три поместья для аренды, одно пожалуйте мне; для этих двух наделов тоже найду человека, останемся там. Кроме этого, два месяца здесь в Цхинвали находимся, пожитков ни на одну неделю не привез с собой... пожалуйте мне немного провизии. [Указ царя]: ... который староста Цхинвали, в Ачабети три наших надела для аренды, один тому Элканашвили отдай и тем двоим тоже, когда человека для поселения привезет, там дай поселиться»¹⁴.

Согласно Энциклопедии, *Цамади* – древнее село в Алагирском ущелье (на р. Урсдон). Важно, что по преданию, Джикаевы, Калоевы, Келехсаевы и др. покинули Цамади в XV-XVI веках и переселились к верхнему течению Диди Лиахви и Ардона. Важно и то, что село под таким названием – Цамади – существует

¹³ Аннотированный словарь лиц, III, Тб., стр.315. – Груз.

¹⁴ Межкавказские политические и торговые связи Восточной Грузии. Документы и материалы. Материал подобрал и подготовил к печати В. Н. Гамрекели, I, 1980, с. 44-45.

в Чеселтгом/Кешелта, и это также указывает на переселение. Во время группового переселения часто переносились и топонимы.

Энциклопедия сообщает, что *Чеселтгом (Кешелта)* является верховьем ущелья Паца. Отсюда через перевал *Зикари* имеется проход в Центральную Осетию (Туалгом/Двалети). Грузинское название перевала не Зикари, а Зекари (там другой перевал тоже имел грузинское название – *Кедела*). На древнегрузинском языке **кари** означает «переход», «вход» (не только «вход в дом»). Названия целого ряда грузинских сёл оканчиваются на -кари. Отмечается, что именно через этот перевал происходила миграция разных фамилий из Двалети на юг. С запада к Кешелта примыкает небольшое ущелье Машхара. Здесь расположено село Тли. Все жители Кешелта якобы были выходцами из Алагира и Двалети. Праздник Атинаги/Атинагеноба устраивался и здесь.

Теперь в двух словах коснемся статьи ДЗИМЫРГОМ. Напомню читателю, что речь идет о верхней части Ксанского ущелья – ущелье *Жамури*. И здесь, оказывается, нигде нет следов доосетинского населения: «Судя по памятникам материальной культуры, следов доосетинского населения в Дз. нет. Осетины, пришедшие первыми (в основном из Куртатинского ущелья), освоили территорию, разбили пашни и основали села». *Л. Чибиров* не может не помнить слов *В.Абаева* о том, что в Жамури осетины пришли всего двести лет назад. Следы доосетинского населения в Жамури безусловно наблюдаются. Помимо всего прочего, у истоков реки Ксани, над минеральными водами, на скалистом холме находится ансамбль *Берцихе*. На уровне второго этажа в крепости имеется зальная церковь. В Жамури также близ села Чигоианеби на высеченном из камня

кресте выполнена грузинская надпись (письмом мхедрули)¹⁵. Здесь же засвидетельствовано несколько башен с выс-тупом, которые, как известно, были характерны для горной части Шида Картли. Башни аналогичного типа в первоначальном и основном ареале расселения осетин – в горах Северного Кавказа – не встречаются. Еще один важный факт: в Жамури много развалин церквей, и почти везде местное осетинское население на этих развалинах соорудило осетинские языческие святилища. Как указывается в самой Энциклопедии, особенно много таких случаев засвидетельствовано в Двалети. Это еще одно доказательство того, что до осетин в Жамури существовало население, и оно было грузинским. Для мигрантов местные христианские святилища/церкви были чуждыми и неприемлемыми, и на них сооружали постройки с нишами, принесенные с мест первоначального проживания.

Отдельная статья посвящается также двалетскому ущелью *Заха*. С самого начала говорится, что через перевалы Джинати, Дзомаги, Роки, Сба, Урстуалта (Магран-Двалети) и Трусо можно попасть из Заха в «Южную Осетию». Следовательно, автор не удовлетворяется существующей территорией «Южной Осетии», и Трусо тоже считает ее составной частью. Термин/топоним **Заха** якобы созвучен среднеазиатскому *sak* («скиф»). Эта мысль принадлежит Абаеву. Оказывается, в VII веке до н.э. скифы, предприняв свой первый поход в Переднюю Азию, прошли многие проходы Главного Кавказского хребта. Предположительно, они должны были воспользоваться Стырхохским перевалом, представляющим собой кратчайший путь из Северной Осетии в «Южную». Косвенным доказательством обоснования там скифов/саков будто бы является материал археологических

¹⁵Шида Картли. Архитектурное наследие Ахалгорского района. Тб., 2008, стр.209, 211-212. – Груз.

раскопок не слишком отдаленного от Заха села Тли. То, о чем сейчас говорилось, начиная с этимологических исследований Абаева, кончая археологическим материалом Тли, с наукой ничего общего не имеет. Отмечается, что в Заха была церковь эпохи алан в селе Кесатыкау. Помимо развалин этой церкви (от которой сохранился лишь фундамент), имеются также руины крепостей и жилых построек царциатов, а главное, топонимы: Байком, Санатыком и др. Эти заявления не заслуживают комментариев. Такова наука современных осетинских этнологов. Два упомянутых осетинских топонима могли возникнуть в любое время. И они возникли именно тогда, когда в ущелье Заха и вообще в Двалети мигрировали осетины. А их миграция сюда произошла несомненно в XVI веке. Переселение осетин в Двалети осуществилось в XVI веке, не может отрицать и автор статьи: «По преданию, первые поселенцы появились в З. не ранее XVI в. после последней массовой волны миграции алан-осетин в горы Центрального Кавказа». Интересно, когда происходили прежние массовые миграции алан-осетин в Двалети? Какие источники сообщают об этом? Первыми поселенцами, как отмечается, были саки в VII веке до Рождества Христова. Сочинение сказок не имеет границ. Здесь спрошу лишь об одном: как быть с теми топонимами, особенно микропонимами, которые засвидетельствованы в ущелье Заха (и вообще в Двалети) и которые объясняются на материале грузинского языка?¹⁶

В связи с захскими осетинами следует сказать еще об одном важном обстоятельстве. В XIX веке захинцы были двуязычными. Они одинаково владели осетинским и грузинским языком. Об этом говорят и авторы «Энциклопедии». В свое время Калоев объяснял это деятельностью грузинских священников. В статье же «Энциклопедии» данное обстоятельство объясняется

¹⁶Р. Топчишвили. Об этнической принадлежности двалов. – сб.: Осетины в Грузии. Тб, 2015, С. 162-205.

экономическими и этнокультурными связями с Грузией. А на самом деле та часть грузинских горских двалов, которая осталась после миграции осетин, обосетинилась, и в Захском ущелье долго сохранялось двуязычие. Этому, разумеется, способствовали и те экономические и этнокультурные отношения, которые связывали население ущелья Заха с остальной Грузией. В ущелье проживали фамилии, не обладавшие сведениями о прибытии. В числе таких фамилий названа фамилия *Кесаевых*, которые объявляются потомками прежнего аланского населения ущелья Заха. В действительности Кесаевы – наследники грузинских горских двалов *Кесаури*, часть которых переселилась в Ксанское ущелье и проживала в селе Канчавети. [Согласно сведениям столетнего старика, записанным в 1921 году, Кесаури/Кесаевы были древнейшими жителями двалетского ущелья Заха. Местное население было уничтожено эпидемией. Спаслась лишь одна беременная женщина, находившаяся в то время на мельнице. Так убереглись местные Кесаури от эпидемии, а впоследствии они приняли осетинских мигрантов. Согласно бытовавшей в горах традиции, часть пришедших из разных ущелий осетин-кровомстителей перешла на фамилию местных жителей – Кесаури. Родоначальником Кесаури был некто *Кеса*, от старшего сына которого – *Херха* – происходят грузинские князья *Херхеулидзе*]. Еще об одном важном обстоятельстве. У Кесаури/Кесаевых была и другая фамилия – Генцаур-ов, первоначально, конечно, **Генцаури**. Носили ли они случайно фамилии с характерным для фамилий грузинских горцев суффиксом –ур? Между прочим, придя в двалетское ущелье Заха, осетины застали там местных Кесаури-Генцаури, а мигрировавший из Кабарды родоначальник фамилии Хетаг-ур-и, Хетаг, в двалетском же ущелье Нара застал носителей фамилии также с грузинским суффиксом, Биг-ул-и (ср. западногрузинскую фамилию **Биг-ва** / Биг-вава), которые впоследствии под влиянием русского языка превратились в Биг-ул-аев-ых. Грузинское

происхождение двалов подтверждается и тем, что потомки Хетага приняли фамилию с грузинским суффиксом - Хетаг-ур-и.

По документу 1770 года, Двалети представляла собой казенную собственность. Только ущелье Заха (вместе с Трусо) входило в Арагвское эриставство («арагвские осетины суть в Заха, Трусо...») ¹⁷. Приведенный выше материал о фамилии Кесаури обращает на себя внимание и тем, что уменьшению местного доосетинского населения Двалети помимо набегов осетин содействовала эпидемия. А этот факт, в свою очередь, способствовал миграции осетин с гор Северного Кавказа в этот древнейший историко-этнографический край Грузии.

О двалетском ущелье Заха у Б.Калоева имеется много заслуживающих внимания этнографических материалов, в том числе и таких, которые, к сожалению, не отразились в Осетинской этнографической энциклопедии. Например, данные о том, что жители Заха имели традицию ввозить из равнинной Грузии вино в бурдюках, используя вьючных животных: «Заккинцы с давних времен хорошо были знакомы и с виноградным вином, доставляя его сами или покупая у купцов, привозивших его в ущелье вьюками в бурдюках из предгорных сел **Юго-Осетии и Грузии** до начала зимы и закрытия перевалов» ¹⁸. Прибавим, что эта традиция была распространена не только среди жителей Заха, но и среди населения всех ущелий Двалети. И не только среди них – все историко-этнографические области горной Грузии находились в тесных хозяйственно-экономических взаимосвязях с равнинной Грузией. Горцы спускались на равнину на внешние работы, а из равнины приносили нужные продукты, вино же в основном использовалось при совершении христианских ритуалов. Вывод: Двалети была составной частью Гру-

¹⁷ История Грузии в топонимии, т. II, Тб., 2010, стр. 201. – Груз.

¹⁸ Калоев Б. Осетинские историко-этнографические этюды. – М., 1999, с. 276.

зии не только в политическом отношении, она была вовлечена в единую хозяйственно-экономическую систему Грузии. С XVI века в историко-этнографической области Двалети, несмотря на этническое изменение населения, продолжал существовать целый ряд исторически сложившихся традиций, которые унаследовала новая этническая общность.

Двалети, согласно Вахушти Багратиони, представляла собой совокупность шести ущелий/обществ/территориальных общин. Это были: **Заха, Касрис-хеви, Жгелис-хеви, Зрамага, Нара и Зрого**. В Энциклопедии же Зрамага признается населенным пунктом в Касрис-хеви/Касара. Поясняется, что *Касара* переводится, и означает «крепость-ущелье». На каком языке, не уточняется. *Касри* безусловно является грузинским топонимом. *Сулхан-Саба Орбелиани* дает два толкования слова *касри* [k'astɪ]: 1. «небольшой дом», 2. «деревянная пастушья посуда». По его же толкованию, «касри [kastɪ] это – черный кристалл». Также особая статья в Энциклопедии посвящается ущелью Касри. Из этого региона Двалети имеется проход в Алагир. Проходить по Касрис-кари можно было лишь летом, приблизительно в течение трех месяцев. Следовательно, и в географическом отношении Двалети была связана с остальной Грузией. Автор статьи подчеркивает, что *Туалгом* (Двалети) ввиду труднопроходимости Касрис-кари до 1859 года входил в Тифлисскую и Кутаисскую губернию. Да, после того, как Россия проложила Осетинскую военную дорогу, древнейшая историко-этнографическая провинция Грузии, Двалети, была передана Терской области. Двалети отрезали от Грузии, отняли у нее. До 1859 года нахождение Двалети в составе Грузии было обусловлено тем, что она как грузинская провинция была вместе с Картли и Кахети присоединена к России. В Энциклопедии подчеркивается, что Вахушти считал Зарамаг одним из центров формирования населения Туалгома / Двалети. Но у Вахушти ничего такого не сказано. Вслед за ссылкой на Вахушти привлекаются «Армянская

география» и источники X века: «Согласно Армянской географии (VII в.), туалыцы входили в сферу влияния Восточно-аланского протогосударства. Источники X в. уже говорят о «туалыцах-асах», т. е. к этому времени туалыцы были составной частью алан». В первом случае хотя бы называется источник, во втором – нет. Однако это значения не имеет, так как в «Армянской географии» ничего не написано о том, что двалы входили в состав Восточно-аланского протогосударства (вообще ни в одном источнике не упоминается Восточно-осетинское государство), и не существует источника, в котором бы говорилось об идентичности двалов и осетин; разумеется, двалы не являлись также частью алан.

Как уже отмечалось, *Зрого* было одним из ущелий Двалети. О *Зрого* в статье прямо заявляется, что все коренные фамилии там были выходцами из Алагирского ущелья. Интенсивное переселение отсюда началось якобы в середине XIX века, что было вызвано малоземельем. В числе причин миграции фигурирует притеснение и угнетение со стороны грузинских феодалов, а также эпидемия. В советский период в трудах осетинских ученых было модно ругать грузинских феодалов. И в рассматриваемой энциклопедии это проходит красной нитью. Однако с середины XIX века у грузинских князей и азнауров в Двалети уже не было никакого имущества и прав. Так или иначе, это хотя и косвенное признание подтверждает, что Двалети входила в состав Грузии. Следует также подчеркнуть, что данная историко-этнографическая провинция Грузии была казенной/государственной территорией и, соответственно, грузинские феодалы там не имели поместий и крепостных крестьян. Провинцией правил назначенный царем управляющий. *Зрого* известно и тем, что здесь сохранился образец грузинской христианской архитектуры – храм *Зрого*, носивший имя Богоматери Марии. Как установил *В. Долидзе*, этот памятник аналогичен храмам, воздвигнутым в Грузии в X-XI веках. Однако *Л. Чибириков* объявляет

его памятником аланской культуры и лишь отмечает, что памятник подтверждает наличие культурных связей Алании с соседней Грузией. В статье все же зафиксирован один важный момент – что **молиться в храм приходили из Грузии**. Этот этнографический материал засвидетельствован и у А.Цагаевой: «Азилан – Развалины башни и церкви в окрестностях с. Зарамаг. Местные старожилы утверждают, что в эту церковь приходили молиться грузины»¹⁹. В каких случаях приходили грузины молиться в этот храм? Разве в равнинной Грузии не было церковей Богоматери Марии? Причем из равнины в горы паломник должен был пройти трудный многодневный путь. **Грузины ходили молиться на такое большое расстояние в тех случаях, когда их предки были переселенцами. Потомки мигрантов не забывали святилища предков**. Приведенный материал еще раз свидетельствует о том, что Двалети была ареалом расселения этнических грузин до того, как сюда в XVI веке переселились осетины из Алагира.

То, что Двалети была ареалом расселения грузин, подтверждается и в статье об одном из ее ущелий – *Мамисонском*. Мамисони – это ущелье *Жгеле* грузинских источников, о чем свидетельствует и осетинское название одного из его центральных сёл – *Згил*. Згил – осетинский фонетический вариант грузинского Жгеле. В статье подчеркивается, что освоение Мамисони осуществлялось путем внутренних миграционных процессов, а переселение происходило из Алагирского ущелья. Однако поселение мигрантов в двалетском ущелье Мамисони/Жгеле датируют XIII-XIV веками, т.е. «удревляют» миграцию осетин. В действительности осетины начали селиться в Двалети в XVI веке, после того, как произошло перенаселение осетинских ущелий в горной части Северного Кавказа. В Энциклопедии пере-

¹⁹ А. Дз. Цагаева. Топонимия Северной Осетии, часть II, Орджоникидзе, 1975, С. 278.

числяются фамилии жителей ущелья Мамисони / Жгеле, среди которых не трудно распознать фамилии грузинского происхождения: *Туаев (Тваури/Таваури), Багаев (Багаури), Моуравов...* Среди фамилий переселенцев из ущелья Жгеле в Дигори засвидетельствованы ***Гамахаровы***.

В статье о двалах (ТУАЛ, ДВАЛ) прямо говорится, что они «по своему происхождению принадлежат к числу древнейших ветвей осетинского этноса. Согласно *Б. Вахушти*, территория Центрального Кавказа к востоку от верховьев Терека была названа Двалетией легендарным родоначальником осетин Урбаносом (*Уобоси* Леонтия Мровели) на своем, т.е. осетинском, языке. Это сообщение свидетельствует о том, что средневековая грузинская историография уже знала об этнической основе данного термина». Со всей серьезностью заявляем, что здесь мы имеем дело с намеренным искажением источников, приписыванием летописцам такого, о чем они не сообщали. **Нагорный Кавказ, согласно Вахушти, был заселен лишь потомками Леаноса и Кавкасоса, там не обитал пре-док осетин – Урбанос.** Урбанос был сыном царя хазар, который «отдал сыну своему Урбаносу и (также) пленников Картлии и Сомхетии. **Он же перебил потомков Кавкасоса и поселился тут со своими и с теми пленниками и назвал (страну) Овсети**»²⁰. Вот и все. Урбанос упоминается Вахушти не в том контексте, в каком бы хотелось осетинским авторам. Вахушти говорит как раз о том, что Урбанос был жителем долин, он перебил местных кавказцев и там поселился «со своими». Таким образом, одной части Центрального Кавказа название Двалети не было дано на осетинском языке Урбаносом (легендарным родоначальником осетин). Логически абсурдным является и то утверждение, будто средневековой грузинской историографии было известно об осетин-

²⁰Вахушти Багратиони. География Грузии. Тб., 1997, стр.107. – Груз.

ской этнической основе термина *Двалети*. Там же выдается за правду еще одна ложь, автор которой Л.Чибириков больше всех преуспел в подобных фальсификациях. Оказывается, *Леонтий Мровели* рассуждает о двалах в посвященном осетинам специальном фрагменте. Однако Леонтий вовсе не рассуждал о двалах и не посвящал осетинам специального фрагмента. Летописец отмечает лишь то, что осетины приходили в Грузию через Двалети. Согласно авторам «Картлис цховреба», одним из главных проходов на Северный Кавказ был «двалетский путь». В той же статье автор преподносит еще одну ложь: «Двалы-осетины (туал-ос) известны ранним арабским авторам». Реальность же такова: *А.Алеман* собрал воедино все арабские источники, перевел их (наравне с другими источниками) и издал с комментариями. Заявление о том, что ранним арабским авторам известны *двалы-осетины (туальцы-осетины)* не соответствует действительности. Лишь один арабский автор, *Ибн Руста* (его труд относится к 903-913 годам) упоминает *тулас*, что *А.Алеман* восстанавливает как *Tuwal-As*. Ученый предполагает, что «*Tuwal-As* должно быть, *Twalta* или южные осетины, возможно, еще одно из аланских *Tuwal-As* племен»²¹. Предположение – ещё не аксиома. Итак, арабские авторы нигде не упоминают *туальцев-осетин (двалов-осетин)*. В той же статье отмечается, что Двалети на севере граничит с Урстуалта (Белой Двалети). Это Магран-Двалети грузинских источников, охватывавшая только крайнее верховье Диди Лиавхи. Она представляла собой совокупность девяти горных сёл. Автор же составными частями Урстуалты объявляет также ущелья Кешелта (Чеселт) и Кударо. В связи с Двалети необходимо сказать еще об одном обстоятельстве, хотя оно не относится к Энциклопедии. Историк

²¹Аугуст Алеман. Аланы в древних и средневековых письменных источниках. – М.: С. 344.

З.Ванеев, не будучи в состоянии доказать осетинское происхождение двалов, писал, что «двалы» – это географическое понятие и вовсе не связано с какой-либо культурной принадлежностью.

В Грузии осетины жили и за пределами «Южной Осетии» советского периода. Одним из таких регионов было Гуджаретское ущелье исторической области Тори (Борджомский район). В Энциклопедии «гуджаретским осетинам» посвящается отдельная статья. Согласно этой статье, миграция осетин из «Южной Осетии» в Гуджарети, как и в другие районы Восточной Грузии (здесь, разумеется, не имеется в виду «Южная Осетия»), началась в конце XVIII века. Однако в конце XVIII века осетинами не была освоена даже территория т.н. Южной Осетии. Миграция осетин из Двалети и горной части Шида Картли в разные районы Восточной Грузии началась в основном в 80-е годы XIX века. В то же время они поселились и в исторической Тори. По описанию *Иоанна Багратиони*, в Гуджаретском ущелье в начале XIX века были лишь заброшенные сёла. Он перечисляет здесь 18 сёл, и ни к одному из них не приписано слово «жители», а это означает, что ни в одном из них населения не было. Аналогичное положение наблюдалось во всем Борджомском районе. Заселение исторической Тори жителями Западной Грузии началось в 30-е годы XIX века и закончилось в 80-е годы того же столетия. О миграционных процессах в этом регионе существует довольно много архивных материалов. Таким образом, миграция осетин в Гуджарети состарена в Энциклопедии фактически на 80 лет.

Одним из больших сёл ущелья Жгеле/Мамисони в Двалети было село *Тебе* (по-осетински ТИБ). Здесь расположен замечательный архитектурный ансамбль – оборонительные, культовые, хозяйственные строения. Село Тебе состоит из нескольких участков. Название одного из них – *Тимцина* – является грузинским топонимом. Он состоит из двух компонентов: **Тим**

(Тиб)+цина, что означает «передний Тиб», «передний участок Тиба». Первоначальная грузинская форма была **Тебцина**²². Подчеркивается, что «Вначале XVIII в. царевич *Вахушти* справедливо писал о Тибе как о селе большом, башенном». Ничего такого Вахушти о Тебе не говорит, он вообще не упоминает это село.

По поводу ущелья Трусо (ТЫРСЫГОМ) отмечается, что оно сейчас входит в состав Грузии. В действительности оно никогда и не находилось за пределами Грузинского государства. В Позднее Средневековье им управляли арагвские эриставы. На рубеже XVIII-XIX веков, по данным Иоанна Багратиони, в Трусо было восемь осетинских сёл. Автор Энциклопедии отмечает тринадцать. Восемь сёл превратились в тринадцать в XIX веке. Разумеется, как и в других местах, осетины-аланы и здесь объявляются древнейшими коренными жителями ущелья, что якобы подтверждают историко-архитектурные и эпиграфические памятники, а также заброшенные сёла. Хотя авторы не могут отрицать того, что современное население является потомками людей, переселившихся в XVI-XVIII веках. На какой источник они опираются, говоря о проживании 400 крестьянских семей осетин в Трусо в 1770-х годах, непонятно. В действительности в 1776 году в Трусо жила 71 осетинская семья, а в 1780 году – 73 семьи. К 1886 году здесь количество осетинских семей достигло 240.

В Энциклопедии имеется статья о могильных камнях. В первом же предложении подчеркивается, что могильные памятники восходят к давнему прошлому, что как и все другие традиции, они связаны со скифами, и что науке известны скифские каменные изваяния, курганные захоронения. Как связаны

²²Р.Топчишвили, Ономастические данные об этнической принадлежности двалов. – Труды Института истории Грузии, III, Тб., 2011, стр. 67-68. – Груз.

скифские каменные изваяния с могильными камнями/памятниками? Известно, что осетины после прихода в горную часть Кавказа хоронили покойников в наземных и полуподземных, а впоследствии – в подземных склепах. Склепы принадлежали кавказским автохтонам. Когда в научной литературе говорится об усвоении осетинами кавказской культуры, имеются в виду и склепы. Это была местная культура, потому что автохтонным горским кавказцам такой обычай подсказывала природная географическая среда, ландшафт, малоземелье. Засвидетельствованные на Северном Кавказе могильные камни относятся к более позднему периоду, когда осетины с начала XIX века утратили традицию погребения в склепах. Наше внимание указанная статья привлекла тем, что в ней напечатано изображение найденного в Трусо могильного камня, который «датирован» XIV веком. Изображение этого памятника было в свое время представлено в книге *Б.Калоева*, который окрестил его памятником аланской культуры. Из размещенной на Интернет-сайте информации «узнаём», что, оказывается, надпись выполнена на осетинском языке сирийско-несторианским письмом. Хотя иллюстрация небольшого размера, на ней ясно различается грузинское письмо мхедрули (более отчетливо мхедрули видно на иллюстрации, помещенной на стр.59 книги *Б.Калоева* «Осетины», 1971). Оно ничего общего не имеет с сирийско-несторианским письмом. Об этом могильном камне не существует никаких исследований и, как выясняется, сейчас он «покоится» во Владикавказе. Камень был вывезен из Грузии в советский период. Между прочим, на фотографии из сайта вообще не видно никакой надписи, а в Энциклопедии и других изданиях дана фотография малого формата. В этом случае мы опять имеем дело с явным воровством. Калоев пишет, что камень вывезен из села *Шуатиси* ущелья Трусо. Его датирование 1326 годом вызывает сомнения. И еще об одном обстоятельстве. В статье читаем, что в ущелье Трусо могильные камни изготовляли потомственные

мастера/ремесленники *Гудиевы*, жители села *Окрокана*. Гудиевы по происхождению точно не были осетинами. Это были местные грузины *Гудиа-ур-и*, часть которых довольно поздно обосетинилась в осетинской этническо-языковой среде. У нас имеется относящееся к 1774 году описание села *Мна* ущелья Трусо (село находилось близ села Окрокана). В этом описании наряду с другими грузинскими фамилиями (*Бабеури*²³, *Арджинаури*, *Бададзе*, *Нокараули*, *Шушгиаури*, *Агсуадзе*, *Наскидаури*, *Бадиллаури*, *Варзоури*, *Тадиаури*) упоминается и фамилия Гудиаури. Действительно, в Хеви и Трусо представители фамилий, традиционно связанных с изготовлением могильных камней, были этническими грузинами.

То, что осетинские ученые изменили названия целого ряда грузинских топонимов, общеизвестно. Особенно удивительно, что так недобросовестно относятся к топонимам, засвидетельствованным в письменных источниках, к тем топонимам, написание которых с начала XIX века было официально подтверждено русскими. Верховье ущелья Тетри Арагви – *Гуда*, которое было составной частью Мтиулети, осетинские «ученые» переименовали в *Куды Ком*. До прихода осетин в Гуда проживали мтиулы *Бутхузи*; переселившись в село Млета, *Джабан Бутхузи* позволил обосноваться в Гуда выходцу из Магран-Двалети осетину *Рубаеву*. Наряду с Двалети (Туалгом) и Трусо (Тырсыгом), Гуда в «Энциклопедии» упоминается как Центральная Осетия – это «понятие» в советский период узаконил Б.Калоев. Такие названия упомянутых географических единиц не фигурируют ни в каких документах, их не существовало также в народной речи. Об этом пишет и русский исследователь В.А.Кузнецов: «Историко-географическое районирование Северной Осетии, к сожалению, детально не разработано, но вряд ли есть смысл заменять исторически сложившиеся названия на современно-искус-

²³Бабеури происходили из двалетского села Нара.

ственные типа «Центральная Осетия»²⁴. Насчет Гуда Энциклопедия сообщает, что **«издревле в 11 селениях ущелья проживали осетины, находившиеся под гнетом Арагвских эриставов»**. Откуда взялись эти 11 сёл ущелья Гуда, не могу сказать. В действительности здесь существовало всего пять небольших горских сёл. Это были: *Ганиси*, *Микети*, *Урмис сопели* (*Гамогма сопели*), *Хатис сопели* и *Эрето*. Для уточнения данного вопроса авторы статьи могли бы заглянуть в статистические данные XIX века. Добавим, что в указанных пяти сёлах в 1873 году проживало 49 осетинских семей, а по семейным спискам 1886 года – 65. Во времена Вахушти Багратиони в Гуда жили осетины. Они там поселились в начале XVIII века, а не в древние времена. Согласно этнографическому материалу *Михаила Кеделадзе*, первый осетинский мигрант поселился в Гуда без разрешения. Он бежал из Магран-Двалети от кровомстителей. Жители *Млета* и *Гагасдзени*, заметив в Гуда выходящий из хворостяной избушки дым, пришли его выселять. Осетин попросил считать его заложником и, исходя из горских традиций, они не смогли ему отказать. Осетинский заложник пообещал, что не позволит своим сородичам воровать скот местных жителей. А через некоторое время первый мигрант привел в Гуда *Гадиевых*, *Корaeвых* и представителей других осетинских фамилий. Они поселились в Гуда на тех покосах и пастбищах, которые принадлежали родам Бутхузи и Гагадзе. Укрепившись, осетины отказались повиноваться Бутхузи и Гагадзе, и те, чтобы навсегда не потерять свою землю, пожертвовали ее Богоматери, тем самым обязав осетин платить винную подать. Из этнографических материалов выясняется также, что коренными жителями Гуда, наряду с названными фамилиями, были и *Сисвелаури*, которые оттуда ушли в конце XVII века и поселились в Жинвали. Для этноло-

²⁴В.А. Кузнецов. Христианство на Северном Кавказе.<http://www.kmvline.ru/lib/xrist/index.php>.

гов общеизвестным является тот факт, что Богоматерь Гуда была общей святыней всей Мтиулету, и бездетные молились ей о даровании потомства.

Как известно, в исторической провинции Грузии Шида Картли, где была создана Юго-Осетинская административная область, существуют не только письменные источники и документы, подтверждающие проживание грузин, но и памятники культуры и искусства, которые в Энциклопедии объявляются осетинскими. В качестве примера можно назвать купольный храм Богоматери в *Цунари* (*Хетагурово* советского периода). В Энциклопедии тенденциозно представлен факт миграции в это село осетин, а топоним Цунари объявлен осетинским топонимом. Утверждается, будто такое название ему дали осетины, переселившиеся в конце XVIII века из двалетского ущелья Нара. Но как быть с тем фактом, что это грузинское село упоминается в начале XVIII века и его название является прозрачным грузинским топонимом? В Энциклопедии игнорируется полное единообразие нескольких засвидетельствованных в Двалети христианских архитектурных памятников и аналогичных памятников X-XI веков в Картли и Кахети.

В Энциклопедии немалое место отводится склепам – наземным, полуподземным и подземным погребальным строениям, которые безусловно являются важным источником для определения времени миграции осетин в Грузию. Следует сразу сказать, что ими не подтверждается факт изначального проживания осетин на территории Грузии, и вот почему. Как выясняется, на территории т.н. Южной Осетии склепов немного; в Тагаурском обществе зафиксировано 272 склепа, в Куртатинском ущелье – 116, в Алагирском ущелье – 136, в Дигори – 275, на территории «Южной Осетии» – только 52. Согласно Калоеву, в Двалети и ущелье Трусо, которое до 1859 года было неотъемлемой частью Грузии, не засвидетельствовано ни одного наземного склепа. В Двалети и горной части Шида Картли имеются

лишь полуподземные и подземные склепы, причем и здесь они расположены лишь в самых высокогорных сёлах. В данной связи в Энциклопедии прямо говорится, что малочисленность склепов и их идентичность с североосетинскими подтверждает тот факт, что они «перенесены» с севера на юг. Однако приведенные факты ясно свидетельствуют о том, что с Северного Кавказа в Двалети и горную часть Шида Картли представители осетинского этноса переселились поздно, и на первых порах после миграции лишь частично сохраняли традицию погребения в склепах. Христианское окружение подталкивало их к тому, что человека следовало хоронить в земле. Если представители осетинского этноса поселились на Северном и Южном Кавказе одновременно, то почему у них на протяжении веков были разные обычаи погребения? Факты прямо указывают на то, что осетины, пришедшие в Двалети и горную Шида Картли в XVI-XVII веках, принесли с собой обычай погребения, и поэтому вначале стали строить сравнительно легко сооружаемые подземные и полуподземные памятники; их постройка не требовала таких ресурсов, как сооружение наземных склепов. Таким образом, Южный Кавказ изначально не был ареалом расселения осетин. В Энциклопедии подчеркивается, что подземные склепы представляли собой первоначальный вид склеповых сооружений, с чем трудно согласиться. Напротив, это поздняя разновидность. Мигрант-новосел, не имеющий экономических средств, сооружает склеп, который можно построить сравнительно легко. Склепы и означающее их слово *запазд*, также, как все другие культурные элементы осетин, якобы связаны с иранским миром. Утверждается, что первоначальное появление склепов на Центральном Кавказе относится к скифскому периоду и его связь с иранской культурой очевидна. Однако известно, что традиция погребения в склепе была более характерна для ингушей, чеченцев, балкарцев и карачаевцев. Возникает вопрос – местные этносы кавказского и тюркского происхожде-

ния тоже были связаны с иранским миром, со скифами? Истина же в том, что в данном случае погребение в склепе – явление, характерное для всего горного Кавказа, и оно обусловлено фактором ландшафта: нехватка пригодных для обработки земель вынуждала живущих там людей как можно экономнее использовать землю для умерших. Ввиду малоземелья покойников хоронили и в пещерах: «...крайнее малоземелье в горах Осетии вынуждало жителей в ряде мест использовать и естественные пещеры для захоронения своих покойников. Такие погребальные пещеры обычно располагались высоко в горах вдали от населенных пунктов»²⁵. Да, обычаи людей, их групп, в том числе и этносов обуславливались природной географической средой, ландшафтом. В гармоничном сосуществовании человека с природой формировались хозяйственный быт и материальная культура. Так усвоили осетины после переселения с гор в равнину башенную культуру древних коренных жителей – местных автохтонов Кавказа. Зачастую не удается скрыть подтверждающий это этнографический материал: «Такие башни, разбросанные по всей нагорной Осетии, местные жители считают принадлежностью прежнего населения, т. е. алан»²⁶. Приведенное в конце слово (т.е. *алан*) не соответствует этнографическому факту, его выдумал автор – Б.Калоев. Этнические осетины вообще не имели понятия о существовании этнонима *алан*. Такими фальшивыми интерпретациями убеждают читателя, что в горах прежде/раннее население составляли осетины/аланы. Раз уж речь зашла о башнях, следует отметить еще одну фальсификацию в Энциклопедии: там (стр. 355) сообщается, что башенные сооружения были известны аланам, которые использовали их в

²⁵Калоев Б. Осетинские историко-этнографические этюды. – М., 1999, с. 209.

²⁶Калоев Б. Осетинские историко-этнографические этюды. – М., 1999, с. 21.

борьбе с монголами. Значит, предки осетин аланы использовали башни в борьбе с врагами также и во время проживания в степях Кавказа? Они ведь защищались от татар и монголов в степях. А башни – типичные оборонительные сооружения, характерные для горного Кавказа. Более того: жившие на юге осетины якобы стали строить башни раньше (в XIV-XVI века), чем жившие на севере (XVI-XVIII века). Строительство башен на юге было, оказывается, связано с новым массовым переселением осетин с севера на юг: «Однако сохранившиеся в горах Осетии М. (*масыл*) были построены в самые мрачные и тревожные для осетин времена – борьбы против набегов кабардинцев и леков (дагестанцев) на Осетию в XVI-XVIII вв. Об этом свидетельствуют сохранившиеся на М. (*масыл*) следы использования огнестрельного оружия. У южных осетин интенсивное строительство М. (*масыл*) происходило в XIV-XVI вв., в период нового массового перехода алан-осетин с севера на юг и оседания компактными массами в верховьях р. Б. и М. Лиахви, Ксани, Джеджора». Да, но жившим в верховьях ущелий Диди Лиахви, Патара Лиахви, Ксани и Джеджора разве не нужны были башни? Логика составителя Энциклопедии примитивна: аланы-осетины были носителями всевозможных культур, в том числе и башенной культуры. Однако неужели осетины не восприняли ни одного элемента культуры от местного населения? Нет, характерная для горного Кавказа башенная культура их предкам была присуща и в степях. В науке это – типичный пример лжи, искажения собственной этнической культуры и ее возвеличивания. Почему один и тот же народ строил на севере и на юге башни различного типа? И башни с выступом построены осетинами в горной Шида Картли, в том числе там, где этнические осетины не проживали?

Особое место в «Энциклопедии» отводится святой горе *Бурсамдзели*, название которой является осетинским фонетическим вариантом названия возвышающейся между Шида Картли

и Двалети горы **Брутсабдзели**. Отмечается, что Бурсабмдзели был покровителем осетинского населения ущелий Кешелта (по-осетински Чеселт) и Дзомаги. Этот факт, возможно, и не заслуживал бы внимания, если бы не одно обстоятельство: в «Энциклопедии» сообщается, что однажды Бурсамдзели отправился в Имерети, где пасли его коней. *Автор статьи Ш. Джикаев объявляет Имерети соседним с Грузией районом.* Как называется этот поступок автора и главного редактора Энциклопедии Л.Чибилова? Сегодня они проводят старую русскую имперскую политику, имевшую целью развалить Грузию и расчленивать единый грузинский этнос. Но вернемся к преданию о Брутсабдзели. Очевидно, что мигрировавшие в горы Шида Картли осетины заимствовали его у грузин, о чем свидетельствует и частое упоминание в предании царицы Тамар; автору не удастся отрицать, что существовало и грузинское изложение предания.

В «Энциклопедию» попал «ГОМАРТЫ ДЗУАР, ГОМАРТОБА». Вот именно, Гомартис джвари, где отмечается праздник Гомаретоба, оказывается, представляет собой осетинское святилище. В село Гомарети в конце XVIII века осетины еще не мигрировали, а грузинам пришлось уйти оттуда в 1794 году. Село было собственностью дворян Хмаладзе. Гомаретская церковь в Энциклопедии выдается за памятник осетинской культуры, в статье представлены иллюстрации церкви и ее фрагментов (изображение овна, миниатюрной купольной церкви).

Святилище жителей Мтиулет и Ксанского ущелья **Ломиса** (ЛОМИСЫ ДЗУАР, ЛОМИСОБА) объявляется общей осетинско-грузинской святыней. После поселения в Ксанском ущелье осетины, естественно, тоже стали молиться в Ломиса. В статье утверждается, что по преданию, при возведении храма местные жители – осетины и грузины поспорили, кому должен был принадлежать крест Ломиса. С целью мирно урегулировать возникший спор, строители храма фасадную стену обратили к

югу (к Грузии), а парадный вход пробили в северной стене (направленной к Осетии). Это видоизмененное, переделанное на осетинский лад «предание» создано осетинскими учеными, в частности, Л. Чибировым с целью убедить общество в том, что при возведении святилища/церкви Ломиса в Ксанском ущелье проживали осетины, и что Ксанское ущелье является Осетией. Общеизвестно, что деканозы святилища Ломиса со стороны мтиулов были из рода *Бурдули*, а со стороны Ксанского ущелья деканоз обязательно должен был принадлежать к роду *Павлиа-швили*. Если Ломиса в Ксанском ущелье являлось святилищем осетин, почему у представителей этого этноса не было своего деканоза?

Мало информации содержится в статье КАЛАЧЫ ДЗУАР, *Калакас джвари*, что означает *Крест города / Крест Калака*. Это святилище засвидетельствовано в верховье ущелья Диди Лиави, близ церкви в маграндвалетском селе Эдиси. По утверждению автора, это святилище так называется потому, что поблизости был город царциатов. Но это не соответствует действительности. Название *Калакас джвари* указывает на то, что святыня была перенесена из села Калака в маграндвалетское село Эдиси после миграции населения.

В Энциклопедию в качестве осетинского внесено грузинское святилище *Карасетис джвари*, находящееся в ущелье Проне над селом Корниси, а также религиозный праздник *Карасетоба* (КАРАСЕТЫ ДЗУАР, КАРАСЕТОБА). Естественно, это было местом моления и осетин – после того, как они там обосновались. Когда в Энциклопедии говорится о грузино-осетинских этнокультурных отношениях, следовало бы на первый план выдвигать именно такие факты, а не объявлять грузинское святилище осетинским.

В Энциклопедию не забыли ввести и церковь *Саба-цминда*, о которой дается такое скудное пояснение: «САБА-ЦМИНДА – средневековый православный храм в окрестности г. Цхинвала

(с. Хеити)». Церковь Саба-цминда села Хеити, датированная I половиной X века, тем самым объявляется памятником осетинской культуры. Возникает вопрос: исходя из представленной информации, какое отношение имеет к осетинской этнографии образец средневекового грузинского зодческого искусства?

В сёлах Двалети Тли, Калака и Лисри (ущелье Жгеле/Мамисони) существовало святилище *Самхтоси / Самхтос дзуар*. Оно внесено и в осетинскую энциклопедию. Примечательно, что у этого святилища отмечали праздник *Атенгеноба*. Название святилища и факт празднования Атенгеноба прямо указывают на то, что это была святыня грузинских горцев – двалов. Негрузины, разумеется, не могли создать святилище под названием *Самхто/Сагвто* «священный». Небезынтересно, что церквей под названием *Самхто* в Картли было несколько, например, в селе Читиани Ксанского ущелья.

В верховье ущелья Диди Лиахви, в селе Квемо Сба на вершине горы стоит святилище Золотой крест (СЫЗГЪАРИН ДЗУАР). «Предание приписывает его основание грузинской царице Тамар». Этим подтверждается, что мигрировавшие сюда осетины, как это обычно происходило, усвоили святыни местных грузинских горцев. Согласно Энциклопедии, ТАРАНДЖЕЛОЗ был древнейшим божеством осетинской мифологии. Однако его святилища засвидетельствованы только в Грузии: в ущелье Трусо, в сёлах Тебе и Лисри двалетского ущелья Мамисони/Жгеле, в верховье ущелья Диди Лиахви (сёла Эдиси и Эрмани). Ни слова не говорится о том, что Таранджелос – это тот же Мтаварангелози («Архангел»). Находящаяся в ущелье Трусо церковь Архангела – это обычная грузинская базилика, ее фотография помещена в книге.

На стр. 629 напечатана фотография *храма Цунарской Богоматери*. Село Цунари впоследствии переименовали в Хетагурово. Оно якобы было основано в конце XVIII века, и первыми переселенцами стали пришедшие из Нара *Бигуловы, Гоциевы,*

Хасиевы, Хетагуровы, Мамиевы. Они же будто бы дали название селу. Цунари, оказывается, восходит к осетинскому *Цунар* и означает «Малая Нара». Отмечается, что история основания Цунари является замечательной иллюстрацией миграционных процессов, ставших более интенсивными с конца XVIII века до 30-х годов XX века. Отъявленная ложь – что в Цунари осетины поселились в конце XVIII века. Согласно описанию Иоанна Багратиони, в Цунари в начале XIX века все еще было грузинское население²⁷. Также и в 1818 году осетины не жили в Цунари. В 1830 году там проживало 9 осетинских семей, а к 1886 году их количество возросло до 40. По архивным данным осетины сюда мигрировали из Двалети в 1824-1825 годах (8 семей пришли из Нара, 1 – из Зрамага). Этот материал хранится в архиве²⁸. Вторая ложь состоит в том, будто селу название дали осетины. Как тогда быть с тем фактом, что Цунари упоминается в документе 1712 года, согласно которому, это село (наряду с Рустави, Корниси и другими сёлами на территории т.н. «Южной Осетии») издревле принадлежало Урбнисской церкви?²⁹ Помимо этого, Цунари является грузинским, а не осетинским топонимом. Это прозрачный грузинский топоним, который означает «забракованное место». По народному преданию, село было так названо после того, как царица Тамар забракела построенный здесь храм. До миграции осетин в *Цунари* жили **Бегелури, Мамисашвили, Мчедлидзе...** Эта последняя фамилия переселилась из Цунари в Никози.

«ЧЫРЫСТИЙЫ ЦЪУПП – вершина Христа. В этой статье отмечается, что осетины издревле называли гору Казбек *Сона*, а

²⁷И.Багратиони, Описание Картли и Кахети, Тб., 1986, стр.42. – Груз.

²⁸Центральный государственный исторический архив Грузии, ф.254, опись I, д. №1244, стр. 203-204..

²⁹ История Грузии в топонимии, том второй, Тб., 2010, стр.213-214; Хроники, III, стр.44-46. – Груз.

село у ее подножия – *Сонай каус*. Еще во время путешествия Пушкина по Военно-Грузинской дороге коренными жителями большинства сёл якобы были осетины. Из других народов на трассе поселились грузины (обслуживали дорогу) и армянские торговцы. Православное духовенство назвало перевал Крестовым; приведено его осетинское название. Здесь налицо большая путаница. Где Мкинварцвери, и где – Крестовый перевал! Неправда, что большинство жителей расположенных на дороге сёл были осетинами. Грузины якобы поселились здесь позже. Неясно, какое село называли осетины *Сонай кау*. У подножия Мкинварцвери находится село Гергети, и это название, по-видимому, относится к нему. Одним словом, авторы «Энциклопедии» претендуют и на Хеви как на один из ареалов изначального расселения осетин. Поэтому и пишут столько лжи.

«В Восточной Алании преобладало грузинское влияние, простиравшееся преимущественно на горные ущелья Северной Осетии. Памятники грузинской церковной архитектуры в Северной Осетии – храм *Зруджы зарен Майрам* в Зругском ущелье, XI в.; храм в с. *Тли* Мамисонского ущелья, XI в.; руины храма в с. *Нар*, возможно XI в.; руины в с. *Рехах*, XI- XIII вв.» Этот отрывок мы привели потому, что в Энциклопедии наконец-то признается, что на исторической территории Грузии – Двалети, которая в этот раз объявляется территорией исторической Восточной Алании, представлена грузинская церковная архитектура. При этом, можно заметить, что Двалети объявляют то Центральной Осетией, то – Северной Осетией. В рассматриваемом отрывке Двалети относят к территории Северной Осетии. Рядом с этой статьей помещена статья («Христианство у алан») о церквах св.Георгия маграндвалетского села Эдисы и села Гери (Джери), находящегося в ущелье Патара Лиахви. Там же представлена и фотография «христианского храма» в селе Донифарс. А вот об этом храме сказать ничего не можем. Между грузинскими церквами и Донифарсом различие, как между небом и зе-

млей. На стр.652 помещена фотография барельефа церкви села Касагджини ущелья Диди Лиахви, к которой прилагается надпись: «Следы раннего христианства». Над окном изображены фигуры двух быков. Аналогичные фигуры часто встречаются на грузинских церковных архитектурных памятниках. Стр. 653: «Данные топонимики подтверждают участие кавказского компонента в этногенезе осетин. Многие из названий горной Осетии являются наследием древнего кавказского субстрата». Можно сказать, что это частично соответствует действительности. На Северном Кавказе много местных кавказских топонимов, особенно в Двалети и горной Шида Картли. Однако насколько они подтверждают, что в этногенезе осетин принял участие кавказский элемент? С уверенностью можно сказать, что осетины сформировались как этническая общность до прихода в горы Кавказа. Следовательно, их этногенез происходил в другой, степной среде. Кавказские субстратные топонимы подтверждают лишь то, что осетины заняли ареал расселения живших в горах других этносов. Так было в Двалети и горной Шида Картли, где наличие грузинского населения подтверждается не только ойконимами.

В Энциклопедии несколько статей посвящается отношениям осетинского и разных кавказских народов. Одна из них относится к осетино-вайнахским отношениям. Перечисляются общие фамилии ингушей и осетин. Согласно статье, в ущельях Джариахи и Терека ингуши являются пришельцами, заставшими там осетин: «С переселением ингушей в Джерахское ущелье и долину р. Терек возник целый ряд смешанных осетино-ингушских сел, развивались родственные связи двух народов». Можно с уверенностью сказать, что ущелья Джариахи и Терека были ареалом расселения ингушей. Сама столица Северной Осетии, Владикавказ, построена на месте ингушского села Заурег. Известно, что осетины из Тагаурского ущелья, поселившись на

левом берегу Терека, платили ингушам подати за пользование их землёй.

Отдельная статья посвящается осетино-русским отношениям. Здесь процитируем лишь самое начало статьи. Отметим, что подобного нонсенса, способного поразить серьезных русских ученых, наверное никто бы, кроме Л.Чибирова, не написал: «осетинско-русские взаимоотношения восходят к I тыс. до н. э.».

В осетинской науке последнее время наблюдается тенденция объявлять целый ряд грузинских фамилий осетинскими. Такие фамилии попали и в «Энциклопедию». Например, Казбеги объявляются этническими осетинами, в то время, как общеизвестно, что эта грузинская фамилия возникла во второй половине XVIII века, и что она отделилась от фамилии Чопикашвили – потомки Казибега Чопикашвили превратили имя отца в фамилию. В Энциклопедии приводится выполненный художником Г.Гагариным портрет Михаила Казбеги с подписью «Алдар Казбек». *Алдар* поясняется как социальный термин, обозначающий феодалов Восточной Осетии. Вывод: Казбеги были восточноосетинскими феодалами. Где они жили? – В Хеви. Еще один вывод: Хеви – это Осетия. А привилегированный слой алдаров в Раннем Средневековье сформировался, оказывается, в результате контактов с феодальной Грузией и Кабардой. Но разве Кабарда как территориальная единица существовала в Раннем Средневековье? Кабардинцы ведь были этносом, возникшим после монгольских нашествий вследствие дивергенции адыгов, а их переселение осуществилось уже после господства монголов.

В то же время авторами игнорируется тот факт, что некоторые этнографические реалии осетины явно переняли у грузин. Тенденция такова: Грузия и грузины должны упоминаться как можно реже. Например, в Энциклопедии представлена статья АГЪУЫЗ. По преданию, некоторые осетинские фамилии вос-

ходят к этому фольклорному герою. В статье читаем, что это имя в форме Алгуз фигурирует в поэме Иоанна Ялгузидзе «Алгузиани», написанной на рубеже XVIII-XIX веков. На каком языке она написана? Об этом «Энциклопедия» молчит. Молчит, потому что данная поэма написана на грузинском языке.

Типичным образцом заимствования у грузин предметов материальной культуры является арба. И это естественно – после переселения в равнинную Шида Картли осетины усвоили многие элементы грузинской материальной культуры и хозяйственного быта. Но об этом в Энциклопедии ничего не сказано. Об арбе говорится: «Появление У. (уардон) в Южной Осетии зафиксировано не ранее кон. XIX - нач. XX в.» (стр. 517). Там же помещена иллюстрация с подписью: «Тип арбы (багалаг) в горах Южной Осетии». Во-первых, в горах арба нигде не использовалась и, во-вторых, это народное транспортное средство, характерное для переходной полосы Грузии (предгорье, возвышенность) – арба *ачача*. Осетинам не стыдно говорить об усвоении русских транспортных средств после переселения в равнину Северного Кавказа, но об усвоении грузинской арбы и заимствовании у грузин арбы ачача ни в коем случае не должно быть известно молодым соотечественникам. Подобного рода примеров можно привести много, но остановимся еще на одном. В сфере духовной культуры осетины позаимствовали у грузин поклонение святым крестам и иконам, а также термин *деканоз*, обозначающий служителя святыни.

В «Энциклопедию» попало и такое слово/термин как АХАЛ-КАЛАК, которое толкуется так: «в Нартовском эпосе название укрепленного города, взятого *Батрадзом*.» Составитель «энциклопедии» Л.Чибиров владеет грузинским языком не настолько плохо, чтоб не смог выяснить, каково значение слова *Ахал-калаки* («Новый-город»), к какому языку оно принадлежит и откуда вошло в осетинский язык. То, что в осетинский язык из грузинского проникло немало лексических единиц, по-

дтверждается, например, термином *ахо*, имеющим в осетинском языке то же значение, что и в грузинском (Сулхан-Саба Орбелиани: «Ахо – расчистка под пашню»). Такие факты от читателя преднамеренно скрывают, чтобы замаять влияние грузинской культуры на осетинскую. Подтверждением тесных грузино-осетинских взаимоотношений является также традиция выпечки осетинами новогодних ритуальных лепешек, называемых *басилта*. Во всей Грузии выпекались лепешки с изображением человека – *басила*. Слава Богу, в конце статьи хотя бы отмечается, что под аналогичным названием новогодние фигурки знакомы и грузинам. Авторы «Энциклопедии» считают осетинским такой грузинский продукт питания, как *сулугуни*.

В рассматриваемом издании вообще не отражены грузино-осетинские добрососедские хозяйственные, социальные и культурные взаимоотношения (смешанные семьи, кумовство, торговые контакты, усвоение местных грузинских святынь...).

Согласно «Энциклопедии», **водка** является национальным осетинским напитком. Причем сообщается, что она появилась у осетин после монголо-татарских нашествий. А на это якобы указывает ее арабско-тюркское название *опли*. От читателя скрывают, что аналогичный напиток с тем же названием имеется у грузин, что арабское слово *ики* «водка» в осетинский язык вошло через грузинский, и что изготовлению водки осетины научились тоже у грузин. Перегонный аппарат, изображение которого помещено там же, является грузинским чаном для изготовления водки. Водка не была осетинским национальным напитком, о чем свидетельствуют и приведенные в той же статье слова В.Пфаффа, который писал, что осетины пили водку и пиво только по праздникам. В обычное же время у них не было потребности к крепким напиткам. Сказанное прокомментируем лишь тем, что горный ландшафт просто не давал осетинам возможности принимать алкогольные напитки в непраздничные

дни. Горная среда не позволяла выращивать необходимое для изготовления водки зерно в достаточном количестве.

Довольно большое место отводится статье под названием ГУ-ТОН «плуг». Подчеркивается, что плуг является тяжелым пахотным орудием. Где, в каких сёлах т.н. Южной Осетии использовался *гутон* (груз. *гутани*), в статье не говорится, а это немаловажно. Плуг был орудием для пахоты на равнине, на плоскости. А в горах использовались пахотные орудия только легкой конструкции. Естественно, что переселившиеся на равнину осетины переняли плуг вместе с его названием у грузин. Автор датирует возникновение плуга аланской эпохой (VII-IX вв.). В контексте грузино-осетинских отношений большое значение имеют и другие термины, вошедшие в осетинский язык из грузинского. В качестве примера можно привести слово *деканози*. Согласно «Энциклопедии», в т.н. Южной Осетии слугитель дзуара назывался *деканоз*. В данном случае автора статьи нельзя обвинить в необъективности и предвзятости – отмечается, что термин, обозначающий слугителя святыни, заимствован у грузин. В «Энциклопедию» внесен и такой термин, как *дзара*. Разумеется, это приспособление для прядения шерсти осетины тоже переняли у грузин (груз. *джара* «самопрялка»). Нельзя не отметить, что авторы Энциклопедии почти нигде не разграничивают культуру осетин, живущих в Грузии и живущих на Северном Кавказе. Целый ряд элементов культуры, которые были переняты осетинами у грузин, объявляется достижением общеосетинской культуры. Конечно, не является исключением и «дзара». В «Энциклопедии» встречается статья «Эрдо». Как известно, *эрдо* называлось открытое место, ведущее на крышу дома, откуда заходил свет и выходил дым. *Эрдо* внес в свой словарь и *Сулхан-Саба Орбелиани*. Это древнейшее грузинское слово, которое было заимствовано переселившимися в Грузию осетинами. Однако автор статьи Л. Чибиров по невежеству скрывает от читателя его грузинское происхождение. В Энциклопедии встречаются и такие грузинские

кие слова, как: *камари* «пояс», *каба* «платье», *калати* «корзина», *киса* «кошелек», *коди* «мера сыпучих тел», *ламгани* (намгали) «серп», *лауаси/лауаши*, «лаваши», *мархо/мархуа* (мархва) «пост», *мисхали* «золотник», *чевр/чеури* (кеври) «молотильная доска», *поцхи* «грабли», *бурти* «мяч» (см. статью ПУРТИЙА ХЪАЗТ – «игра в мяч»), *сапон* «мыло», *сасир* (сацери) «сито», *цардах* (чардахи) «чердак», *цуха* (чоха) «чоха», *цалди* «плоский топор», *цади* (мчади) «мчади», *цинда* (ц'инда) «носок», *чусти* «чусты», *чеци* (кеци) «кеци, глиняная сковородка», *чири/кере* (квери) «лепешка», *чир* (кири) «известь»...

Культура полеводства/пшеницы якобы была настолько развитой и престижной у осетин, и настолько большое влияние она имела на грузин, что слово *хорбали* («пшеница») они позаимствовали у осетин. «Престижность культуры пшеницы у алан-осетин способствовала проникновению в грузинский язык номинации «хорбали/хварбали/хуарбали», в основе которой лежит осетинское хор/хуар – хлеб в зерне», с. 259. Вот так! Оказывается, народ земледельцев заимствовал термин *пшеница* и культуру выращивания пшеницы у бывших кочевников.

В связи с тем, что для осетинских авторов научные факты существенного значения не имеют, а их фантазия беспредельна, вспомним один случай. Сравнительно недавно в Москве была издана объемистая книга об осетинах, в которой сообщается, что в Западной Осетии (т.е. у дигорских осетин) было весьма развито пчеловодство, и что эта отрасль хозяйства от них проникла к горцам Западной Грузии – сванам: «Наибольшее развитие пчеловодство получило у западных алан, от них пчеловодство проникло к западно-грузинским племенам – сванам»³⁰. Подобные лишённые логики и неподтвержденные «соображения» или «выводы» следует оставлять без комментариев, однако нельзя не отметить, что пчеловодство в Сванети было развито еще

³⁰Осетины. 2012, М., С. 187.

до обоснования осетин в Дигорском ущелье. По данным античных авторов, в Сванети пчеловодство представляло собой организованную отрасль домашнего хозяйства. Сваны вывозили мёд и воск не только в равнинную Грузию, но и на Северный Кавказ. Отмечается, что сванская пчела отличалась длинным хоботком³¹. В этом историко-этнографическом крае Грузии пчеловодство было настолько развито, что у сванов был даже покровитель пчел – *Джтраг ленчаши*. Изложенное в «Энциклопедии» имеет подтексты: а) сваны представляли собой «племя», б) Сванети была отрезана от единого грузинского этнического мира, в) горцы Западной Грузии имели хозяйственно-экономические связи не с остальной Грузией, а с Северным Кавказом. г) Грузины по культурному развитию отставали от других народов (в данном случае, осетин). Согласно «Энциклопедии», «В Алании П. было настолько распространено, что оказало большое влияние на развитие его и в Закавказье. Как писал проф. А. И. Робакидзе, некоторые формы славянских ульев проникли в Грузию через посредство алан». – стр. 366

Также, как и в других случаях, здесь словам грузинского автора дается неверная интерпретация – Ал. Робакидзе нигде не упоминает ни Закавказье, ни Грузию. Он пишет о многообразии форм грузинских пчельников и отмечает, что «вырезанная из цельного дерева посуда... более характерна для хозяйственного быта осетин, и возможно представляет собой раннюю форму славянского корыта, которое проникло на Кавказ через посредство алан»³². Думается, что приведенный из труда известного грузинского ученого отрывок в комментариях не нуждается. Но следует повторить, что Ал. Робакидзе нигде не говорит ни о Южном Кавказе, ни о Грузии. Он упоминает вообще Кавказ. Ес-

³¹Р. Гуджеджиани, Пчеловодство. – Этнографи /этнология Грузии. Под общей редакцией Р.Топчишвили, Тб., 2010, стр.523. – Груз.

³² Ал. Робакидзе, К истории пчеловодства. Тб., 1960, стр.86. – Груз.

ли книга грузинского автора будет прочитана внимательно, заинтересованный читатель уверится в том, что пчеловодство в Грузии достигло очень высокого уровня (иначе и быть не могло, так как христианская страна должна была употреблять воск в большом количестве). Между прочим, в той же книге Ал. Робакидзе приводит и цитату из Вахушти, в которой отмечается, что в Осетии хотя и было развито пчеловодство, но не настолько, чтобы мёд производился в достаточном количестве («Есть здесь пчелы и их держат, но не столь много, чтобы хватило им мёда»). К сожалению, у Ал. Робакидзе, когда он писал свою монографию, не было этнографических материалов о пчеловодстве в историко-этнографических областях Грузии, оказавшихся в составе Турецкого государства. Здесь и сегодня широко распространены традиционные, вырезанные из цельного дерева пчелиные ульи, которые в основном размещают на деревьях.

Таким образом, осетинские авторы «Энциклопедии» снабжают читателя фальсифицированными фактами, а подлинные научные факты скрывают. Например, в «Энциклопедии» и упомянутом выше издании³³ ничего не говорится об установленном Василием Абаевым факте – занизмах и сванизмах и, соответственно, о занском и сванском субстрате в осетинском языке.

Выше мы говорили о Западной Осетии (Дигории); в связи с этим следует отметить, что читателя уверяют, будто *царгасата* – представители высшего сословия одной из общин этой провинции – *Стур Дигории* – владели тремя известными сёлами горной Рачи (Геби, Глола, Чиора): «О высоком социальном статусе царгасат говорит тот факт, что с XVII в. царгасата были союзниками грузинских царей из рода Багратиони. Они были признаны грузинскими царями владельцами с правом наследия трех деревень в Имеретии: Геби, Чиори, Глоли»³⁴. По поводу

³³Осетины, М. 2012.

³⁴Осетины, М., 2012, ст. 305.

грузино-осетинских отношений известно лишь то, что население горной Рача нередко грабили дигорские осетины. В качестве доказательства достаточно привести собранные здесь этнографические материалы. Вот и все. Однако, согласно осетинским авторам, за грабежами последовало закрепление за дигорскими осетинами феодальной собственности, а род Багратиони признал их владельцами упомянутых деревень. Для того, чтобы придать этой фальши достоверность, ссылаются на 262-й фонд Центрального архива России³⁵. Большинству ученых, а тем более широкому кругу читателей доступ к хранящимся в архивах документам обычно затруднен. Поэтому главные редакторы книги, З. Цагалова и Л. Чибириков, обязаны были полностью привести текст архивного документа.

Осетинские авторы пишут, что не существовало ни одной отрасли хозяйства, которая бы не была высоко развита у осетин. На стр. 653 «Энциклопедии» читаем: «Одним из древних напитков осетин является сан (вино), которое было известно под таким же названием у скифов». Это типичный пример скифомагии. Тот, кто это написал, к науке не имеет никакого отношения. И когда же изготовляли предки осетин вино – во время кочевой жизни, или после обоснования в горах? Вахушти Багратиони отмечал лишь употребление осетинами пива, хотя это не был повседневный напиток, его варили лишь на праздники (также, как в нагорной Восточной Грузии): **«Варят немного и пива, но у них не водится хмель, и его привозят из Картли, Рача и Черкезии»**³⁶.

В «Энциклопедию» неожиданно попал и такой термин, как **садоводство**. О нем читаем следующее: «Садоводство – один из видов хозяйственной деятельности осетин, корни которого уходят в аланскую эпоху». Как и в других случаях, сведения о су-

³⁵опись 1, дело 1, лист 110-111.

³⁶ Вахушти Багратиони, География Грузии, Тб., 1997, стр.113. – Груз.

ществовании традиции садоводства в Осетии приписываются разным авторам, в том числе, Вахушти Багратиони: «Вахушти (XVIII в.) также зафиксировал знакомство горцев-осетин с садовыми культурами». Известно, что та или иная форма хозяйства обуславливается природно-географической средой, ландшафтом. В горах, а тем более в высокогорье, где проживали осетины до конца XVIII века, садоводства не существовало (в том числе, и в горской Грузии). Вахушти хорошо это знал и в связи с Осетией отмечал: «...плодородность этой страны незначительна, ибо никакие другие зерна не рождаются, кроме пшеницы, ячменя и овса, по причине холода, позднего лета и ранней осени, **но и это не засеивается изобильно по малоземелью и скалистой местности..., ничто более не получается (из урожаяев). И не умеют (производить) вертоградные или садовые фрукты, но в некоторых местах попадаются барбарис, мирсина, горная земляника и шиповник**»³⁷. Автору статьи хочу напомнить, что барбарис, шиповник и т.п. не являются культурными, садовыми растениями. Следовательно, Вахушти приписывается то, чего он не говорил. В статье читаем: «Земледельческие традиции осетинского народа своими истоками восходят к скифской эпохе (I тыс. до н. э.), что доказано лингвистическими и этнографическими исследованиями (В. И. Абаев, Л. А. Чибириков)». Эти традиции осетины, оказывается, унаследовали от скифов и алан. Автор либо не знаком с историей, либо намеренно пишет все, что ему заблагорассудится. Между прочим, Л.Чибириков не может не знать, что аланы в евразийском пространстве появились в I веке н.э., и только после нашествий гуннов стали обитателями кавказских степей.

В социальном быте осетин видное место занимал ирад/калым. Данный обычай существовал и у других народов Кавказа,

³⁷Вахушти Багратиони, География Грузии, Тб., 1997, стр. 109. – Груз.

особенно у мусульман. Калым или ирад – это выкуп за невесту. В «Энциклопедии» подчеркивается, что калым был распространен среди всех народов Кавказа. И это еще одна ложь – грузинскому народу калым не был свойствен, жених не покупал невесту.

В «Энциклопедии» подчеркивается, что осетины на Южном Кавказе (Грузия упорно не упоминается!) жили с древнейших времен, что они являются потомками пришедших сюда в I тысячелетии до н.э. скифов (а также сарматов, алан). Авторам должно быть известно и то, что первоначальным ареалом расселения ираноязычных племен была Средняя Азия, откуда они доподлинно происходят. Поэтому не отрицаются и осетинско-среднеазиатские этнокультурные связи, которые: «прослеживаются и в элементах орнамента. Орнамент осетин наиболее близкое сходство имеет с орнаментом казахов Приаралья, каракалпаков, части туркмен, киргизов и узбеков» (с. 256).

Несколько слов следует сказать об осетинских танцах. О них говорится в чрезвычайно возвышенных тонах, причем утверждается, что *симд* фигурирует и в источниках: «Симд – один из наиболее древних массовых танцев осетин, ставший со временем вершиной национального танцевального искусства, народной хореографии вообще. С. – подлинная жемчужина осетинского народного танцевального искусства, по красоте и величию он занимает первое место среди осетинских народных танцев». **«Как свидетельствуют источники, осетины и их предки исполняли трехъярусный С. (СИМД), что, по всей вероятности, соответствовало трехчленному делению общества на воинов, жрецов и тружеников (пахарей, скотоводов) в мифологии и реальном быту ираноязычных племен Северного Кавказа и их потомков».** Свидетельствуют какие источники? Об этом ничего не сказано. Фактически, нигде не отмечается, что **симд в современном виде создали грузинские хореографы в 1938 году после указания из центра / из Москвы. По указанию сверху, для**

осетин нужно было поставить массовый танец. И сегодня среди грузинских танцоров многие являются очевидцами того, как *Джано Багратиони* поставил «осетинский народный танец – симд». Целый ряд элементов был введен в симд из грузинских танцев. Этот танец проник в народ именно со сцены. Сценический симд танцует равное количество юношей и девушек. А хорошо осведомленный в осетинской этнографии писатель *Коста Хетагуров* писал, что в Осетии танцуют только мужчины, но не женщины: «Танцами наши предки занимались, видимо, не особенно охотно, так как дошедшие до нас виды этого развлечения очень несложны; они были скорее выражением экстаза пирующих мужчин, чем развлечением молодежи. Девушки танцевали очень редко, а женщины совершенно не принимали участие в танцах, исключая разве расходившейся на свадьбе своего внука старушки»³⁸. Возникает вопрос: неправду писал Коста Хетагуров? То же самое он пишет о песнях: «Обычай не позволяет петь девушкам и женщинам. Требование это нарушается, однако, вдали от жилья, где-нибудь на мельнице, в лесу, за сбором ягод, орехов, кореньев и пр.; вполном уединении от мужчин, в своей исключительно женской компании, расходившиеся на свободе молодые осетинки очень охотно отдаются этому развлечению. Надо заметить, что девушка, даже при этих обстоятельствах, не принимает в нем участия. Песни так же, как танцы, очень ограничены по числу, разнообразию мотивов и содержанию»³⁹.

В начале «Энциклопедии» помещен перечень основных источников. Научная литература и источники подобраны тенденциозно. Стороной обошли те труды, в которых высказаны

³⁸К. Л. Хетагуров. Особа (Этнографический очерк) - <http://hetagurov.ru/tvorchestvo/proza/publicistika/osoba.htm>].

³⁹К. Л. Хетагуров. Особа (Этнографический очерк) - <http://hetagurov.ru/tvorchestvo/proza/publicistika/osoba.htm>].

научные мнения, не согласующиеся с ложными и предвзятыми взглядами авторов. Таковы, например, наши книги. Более того, среди авторов, которыми пренебрегли, оказались и сами осетинские ученые. В первую очередь можно назвать монографию Берозова⁴⁰.

Справедливость требовала должным образом представить в персоналиях грузинских авторов, однако их там упомянуто немного. Причина в том, что грузинские авторы не разделяют взглядов составителей Энциклопедии. Объективность же требовала зафиксировать биографические данные и научные воззрения неугодных им авторов. Например, возникает вопрос: почему в Энциклопедии не представлен *Иосиф Мегрелидзе*, который посвятил двухтомное издание изучению древностей ущелья Лиахви? *Вахтанг Гамрекели*, который является автором монографии о двалах на русском языке; *Нико Отинашвили*, скрупулезно изучивший топонимы ущелья Лиахви; *Вало Гунашвили*, с его историей Ксанского ущелья; *Георгий Отхмезури* – с замечательным исследованием эпиграфических памятников Шида Картли; *Джондо Гвасалиа*, автор книги об исторической географии Шида Картли; *Коба Харадзе*, создавший несколько трудов по топонимике Шида Картли, *Роланд Топчишвили*, автор нескольких книг на грузинском и русском языке о грузино-осетинских отношениях. В персоналиях следовало представить также *Мариам Лордкипанидзе*, *Ноэ Апхазава*, *Гиви Цулая*, *Г. Лазарашвили*, *Солико Лекишвили*, *Левана Тоидзе*...

Естественно, в «Энциклопедии» не смогли обойти стороной такого автора, как *Вахушти Багратиони*. Если что-то удастся написать об истории Осетии и осетин, то это благодаря сведениям, которые сохранили Вахушти Багратиони и авторы «Картлис цховреба». Наряду с признанием заслуг Вахушти, в «Энцикло-

⁴⁰Б. П. Берозов. Переселение осетин с гор на плоскость (XVIII-XX вв.), Орджоникидзе, 1980.

педии» подчеркивается, что у его труда есть и недостатки; особое недовольство у автора вызывает тот факт, что Вахушти считал *Давида Сослана* представителем грузинской царской династии Багратиони, а это якобы является грубым искажением фактов. Говорится также, что в сочинении Вахушти есть и другие ошибки и неточности. Перечень этих «ошибок» и «неточностей» в интересы составителей Энциклопедии, по-видимому, не входит. Вероятно, одной из них считается сообщение о вынужденном уходе осетин в горы Кавказа. Согласно Вахушти, до появления монголов осетины на Кавказе жили только на равнине, и страна была названа Осетией после их перемещения «внутрь Кавказа». Под «неточностью» подразумевается, безусловно, и то, что Вахушти не считал двалов осетинами; для составителей неприемлем также целый ряд характеристик, которые были даны Вахушти осетинскому этносу.

Об отрицательных сторонах «Энциклопедии» можно было бы еще долго говорить, но, думается, и сказанного выше достаточно. Мы коснулись лишь тех проблем, которые относятся к грузино-осетинским отношениям и фальсификации истории Грузии, присвоению грузинской культуры и т. д. После развала Советского Союза у народов Кавказа возник естественный интерес к собственному прошлому и культуре, но это порой весьма тенденциозный и предвзятый интерес. На данную тенденцию указывается в одной изданной в Москве книге⁴¹. В этом отношении особо выделяются осетинские авторы, которые объявляют реальностью несуществовавшее, воспитывая простых осетинских граждан шовинистами, ненавистниками других народов. «Энциклопедия» – выражение ненависти к грузинскому народу. Л. Чибиров в предисловии отмечает, что «Энциклопедия»

⁴¹М. Гаджиев, В. А. Кузнецов, И.М. Чеченов. История в зеркале паранауки: Критика современной этноцентристской историографии Северного Кавказа. Москва, 2006.

окажет существенную помощь политикам, укрепит связи с соседними народами, ослабит этнополитическое напряжение на Кавказе... Мы считаем, что тенденциозно и с подобным устремлением написанная «энциклопедия» не сможет выполнить заявленные цели, напротив, она в этом отношении даст негативные результаты. Результатом деятельности именно Ванеева (который вошел в Грузию с 11-й Красной армией), Гаглойти, Техова, Чибирова, Блиева и им подобных стало развитие национальной идеи среди живущих в Грузии осетин (факт, что осетинские авторы не удовлетворяются научными публикациями, они знакомили и продолжают знакомить со своими соображениями широкий круг читателей. Разумеется, и Осетинская этнографическая «энциклопедия» рассчитана на широкую читательскую аудиторию), что привело к сепаратистскому движению, желанию отсечь коренные территории Грузии, кровопролитию.

То, что горная часть Шида Картли и Двалети были историко-этнографическими областями Восточной Грузии, подтверждается еще одной важной этнографической традицией – праздником *Атенгеноба*. В «Энциклопедии» дается подробная информация об этом религиозном празднике, проводимом в Двалети и горной Шида Картли. Известно, что *Атенгеноба* праздновали только в историко-этнографических краях Восточной Грузии – Хевсурети, Пшави, Тушети, Хеви, Мтиулету, Хандо... В «Энциклопедии» к этим регионам прибавлены Двалети и горная Шида Картли. Как выясняется, ни в одном из обществ Северной Осетии *Атенгеноба* не проводится; этим подтверждается, что представители осетинского этноса в Двалети и горной Шида Картли переняли религиозные традиции у местных жителей. О миграции осетин с Северного Кавказа в горы Шида Картли свидетельствует и другой этнографический материал, зафиксированный в «Энциклопедии». Например, святилища в виде ниш (в «Энциклопедии» они именуются «филиалами»)

встречаются в сёлах Бритати, Галуата, Дзомаги, Эдиси, Эрмани, Кабузта, Кемулта, Ортеви, Ходзи, Челиати, Кешелта...

В «Энциклопедии» напечатан рисунок художника *Григория Гагарина* «Молодой убыхский князь и его аталык» (стр.75). Это название, как и следовало ожидать, скрывается и к рисунку дается такая подпись: «Аталык с воспитанником». Почему помещена указанная иллюстрация в Осетинской этнографической энциклопедии? Ей там, конечно, не место. Это еще один пример воровства, ограбления теперь уже исчезнувших убыхов. Аналогичных ухищрений в Энциклопедии еще много.

Осетинские ученые советского периода, почти все без исключения, была в том надобность или нет, упоминали грузинских князей и дворян только лишь в отрицательном контексте. Их называли захватчиками, насильниками, деспотами. Эта традиция продолжается и в Осетинской этнографической «энциклопедии». А ведь грузинские князья и дворяне предоставляли на своей земле жильё пришедшим с Северного Кавказа осетинам. Более того, сами помогали им приехать. Принятых в собственных усадьбах осетин грузинские князья и дворяне в большинстве случаев не закрепощали, а принимали как беглых; это означало, что они были свободными и в любое время могли уйти. А вновь прибывшие грабили грузинские сёла, похищали все, до чего доходили руки, брали людей в плен. Небезынтересно будет привести один документ 1783 года, в котором говорится о злодеяниях осетина **Чибирашвили** (потомки которого в советский период превратились в Чибировых – Р.Т.): «Это письмо и грамоту удовлетворения за кровь дали вам мы, **Чибирашвили Чоба**... вашему сотнику Палавандишвили Гогиа... так что, **мы вредили грузинам**. Сперва в Мавдистави (Мавда – село в ущелье притока реки Проне – Пца. В 1715 году здесь жили грузинские крестьяне: Читадзе, Тандарашвили, Каконашвили, Мамукашвили, Сухиашвили, Бухайдзе, Шошиташвили, Маханашвили, Чинчаладзе, Паатишвили – Р.Т.) **напали** на посланного

тобой в Цхинвали человека Петре, стреляли **из ружья и промахнулись**; в другой раз твоего человека Абрамишвили Бидзину **я убил**. Третий раз сидели между оврагами Аркнети и Гверети и встретили вас; **ты-то спасся от смерти, с тобой был один пеший человек, его убили, а в тебя не попали**. Прошло после этого некоторое время и ты нас поймал. Ты запросил у нас плату за кровь... **мы не могли заплатить за столько твоей крови и стали твоими крепостными...** [обязанности поручителей]: Если этот Чибирашвили... уйдет куда-нибудь от тебя, мы его притащим, за Самачабло и Рустави или к осетинам или в другое место без вашего согласия если сбежит, мы его к тебе доставим»⁴².

Еще один документ 1793 года касается аналогичных поступков живших в горах Шида Картли осетин: «Пурцеладзе Гогиа и Зураб (дворяне – Р.Т.) жаловались: **Гихкашвили Тотри** из Мипарети, **Гаглоант Лапинашвили**, брат Бабата, Баро, **Гаглоант Дедисшвили** из Кошки и **Джейранашвили Били** из Роки – эти четверо похитили из нашего села нашего брата Соломона, увели и держали взаперти четыре месяца в Кошки; после этого как-то с трудом яго выкупил...»⁴³.

К «Энциклопедии» в конце прилагается список населенных пунктов. Из него видно, как обращаются авторы с грузинскими топонимами, подавляющую часть которых удастся датировать (большинство из них упоминается в грузинских исторических источниках и документах разного периода), и русские варианты которых в XIX-XX веках совпадали с грузинскими. Наверное, следует поблагодарить авторов «Энциклопедии» за то, что они предоставили нам также и соответствующие грузинские названия некоторых из этих топонимов. Село *Абано* Джавского района называли *Абана*. Так же переименовали село *Абано* Каз-

⁴²История Грузии в топонимии, том I, Тб., стр.485. – Груз.

⁴³Памятники грузинского права, т.V, стр. 621. – Груз.

бегского района. Село *Нагутни* ущелий Проне (Знаурский район) называли *Абита*. Село Абреви Ахалгорского района для них - Абреу, Авневи (Знаурский район) - Аунеу, Адзвистави (Цхинвальский район) - Адзисар, Бендери (Меджудское ущелье, Цхинвальский район) - Адзита, Гуршеви (Джавский район) - Ауларга, Надарбазеби (Джавский район) - Алборитыкау, Квемо Сарабуки (Цхинвальский район) - Алборитыкау, Алеви (Ксанское ущелье) - Алеу, Ахалшени (Знаурский район) - Алхасен, Аргвици (Цхинвальский район) - Аргвис, Арцеви (Цхинвальский район) - Арцеу, Аркнарети (Цхинвальский район) - Арчинарет, Аркнети (Знаурский район) - Арчнет, Ашатури (Цхинвальский район) - Асатур, Згубири (Джавский район) - Ахубат, Ацрисхеви (ущелье Патара Лиахви) - Ацырсьхеу...

Название Бабилет дали селу Ортеви (Цхинвальский район), Дзалабет - Джалабети (ущелье реки Квирила), Багата - Дампалети (Цхинвальский район), Багатыкау - Замтарети (Кударо), Багит - Багеби, Бадилата - Схлеби (ущелье Диди Лиахви), Базата - Хახети (Джавский район), Базойта - Безеткари (Цхинвальский район), Баката - Шуа сба (верхове ущелья Диди Лиахви), Барота - Цолда (Ахалгорский район), Бахота - Кларцви (Цхинвальский район, ущелье Патара Лиахви), Бажантыкау - Бежанткари (Ахалгорский район), Беридзуар - Бериджвари (Цхинвальский район), Беркота - Земо Залда (Цхинвальский район), Бестаута - Накалакеви (Цхинвальский район, ущелье Меджуда) и Шембули (Джавский район), Бететыкау - Квернети (Цхинвальский район), Биазыртыкау - Котанто (Джавский район), Бибилта - Гдулети (Ахалгорский район), Биганата - Хопа (Ахалгорский район, Ксанское ущелье) и Земо Цири (Ахалгорский район), Бирагтыкау - Вилда (ущелье Меджуда), Бирнацтыкау - Цолда (Ахалгорский район), Бухауригом - Мухаури (Знаурский район).

Вашловани превратили в Вашлон (Ахалгорский район), соответственно: Велеби - в Велета (Знаурский район), Габилани

– в Габилта (Цхинвальский район), Цру – в Газаатыкау, Ходабула – в Ганитыкау (Знаурский район), Гаристави – в Гаристау (Знаурский район), Чвриа – в Гвриа, Гиоргицминда – в Исакикау, Кного – в Гнухи, Гогианткари – в Годжитыкау, Горгашени превратилось в Далагкау, Гехави – в Джехау, Квернети – в Дзабитыкау, Армази – в Элканта, Дзабоети – в Забуат, Саджваре – в Загойтыкау, Цихисопели – в Залойта, Дзвилети – в Зиулет, Тки субани – в Знаур, Мугриси – в Икатыкау, Икети – в Ичет, Иврети – в Иурет, Пантнаури – в Кардоджыныкау, Хромисцкаро – в Каркуста, Ципрани – Кацлаурта, Бикари – в Кацлаута, Уканцири – в Кокайта, Саджваре – в Кудар, Квиткири – в Куйчир, Пичнари – в Кулдим, Куцховети – в Куцхат, Паткинети – в Паткнет, Джавистави (в грузинских документах иногда упоминается и как Джава) – в Саридтата, Шиукаани – в Сиуката, Дамцвара – в Сихдта, Снекви – в Снек, Шуацхвири – в Суацхур, Джварисубани – в Тагарджын, Гудиси – в Тадата, Мсхлеби – в Танделта, Брили – в Тасойтыкау, Терегвани – в Терегуан, Саканапо – в Токмайтыкау, Иврети – в Туата, Квемо Китриули – в Туатыкау...

Расположенное в Мтиулети, в Кайшаурской долине село Кумлисцихе (рядом с Сетурткари) назвали Уалваз, Шеубани превратили в Уереуцал (Джавский район), Охири – в Уехер, Часавали – в Фазыкау, село Урмисопели в Гуда – в Фалагкау, Хадурини – в Хадуритыкау, Згубири – в Ханиката, Малда – в Хубецта (так же назвали и Паткинети), Цихиати – в Хубиата, Сакорети – в Цабита, Чорчохи – в Цорцох, Чурта – в Цурта, Кемерти – в Чемерет, Кетриси – в Четрыс, Кехви – в Чех и т.д.

Посягательства на грузинские топонимы на территории Шида Картли началось еще на заре советской власти. В 20-е годы XX века здесь путешествовал поверенный Комитета по охране древностей и памятников искусства *Георгий Бочоридзе*, который в своей докладной записке описал ужасающую в этом отношении картину. В 1924 году он пишет: «На местах проживания древнего грузинского населения сплошь поселились осети-

ны и, наряду с искоренением грузинского населения, большей частью исчезают, а частично ужасно искажаются сегодняшним местным населением грузинские названия заброшенных сёл, крепостей, церквей, деревень, мест и др. Во время путешествия я слышал названия нескольких деревень и церквей, которые так искажены, что со временем уже невозможно будет распознать настоящие названия»⁴⁴. В последующий период кое-как удалось сохранить большую часть грузинских топонимов, но после обретения ими т.н. «независимости» осетины уничтожили все исконно грузинские топонимы. Как следует из цитаты, сразу же после установления большевистской диктатуры памятники грузинской культуры и искусствототально разрушались. Вновь приведем слова Г.Бочоридзе: «Я осмотрел большую часть Южной Осетии. В этом уголке Грузии сохранились многие ценные исторические памятники и руины. Среди церквей на первом месте стоят Икорта (ценнейшие резные узоры которой представляют собой замечательный образец древнегрузинского искусства)», Тигва, Монастери и Цунари; среди крепостей – Хетская на скальная башня, восемь башен Корниси, крепости Дзалиси, Ванати и Белоти. Среди руин поразительны огромные развалины строений Лиси, церкви и монастыря Цхракара в Додоти и другие... В церквях было много фресок (особенно в ущельях Проне и Меджуда), но большинство из них сегодня в руинах. Памятники указанного края являются плодом чисто грузинской культуры: если на каком-либо из них имеются надписи, то все они грузинские – выполненные алфавитом асомтаврули, или хуцури, или мхедрули»⁴⁵. Перечисляются разрушенные церкви, монастыри и храмы, которые были разграблены, унесена

⁴⁴Г.Бочоридзе, Церкви, монастыри и древности Картли. К изданию подготовили Заза Схиртладзе и Наталия Читишвили, Тб., 2011, стр. 341. – Груз.

⁴⁵Г.Бочоридзе, упомянутый труд, стр.338.

церковная утварь (разрушать и грабить начали с 1918 года). Приведем еще только один отрывок: «В пору антирелигиозного движения **порвали находившееся в Белотской церкви древнегрузинское боевое знамя**, под которым, по народному преданию, сражался царевич Юлон в начале XIX века. До этого знамени какие-то лица **порвали также древнегрузинские боевые знамена Гери – 2 штуки**»⁴⁶. Да, это тот Гери, который осетины переименовали, назвав *Джеры*, и объявили главным святыщем т.н. «Южной Осетии».

Главнейшей целью представленных в «Энциклопедии» тенденциозно написанных статей и вандального отношения к грузинским топонимам является уничтожение следов грузин в северной части древнейшей области Грузии – Шида Картли, присвоение чужой культуры и истории, искаженное изображение грузино-осетинских культурных взаимоотношений, игнорирование культурного влияния грузин на осетин и вывернутое наизнанку представление этой проблемы. Но это нелегко осуществить, правду скрыть никогда не удастся.

⁴⁶ Г.Бочоридзе, упомянутый труд, стр.340-341.

Roland Topchishvili

Ossetian Ethnographic Encyclopedia within the Context of Georgian-Ossetian Relations

In 2013 in the city of Vladikavkaz the “Ossetian Ethnographic Encyclopedia” was published, editor-in-chief of which was Ludwig Chibirov. It consisted of more than 4 000 entries and involves all the spheres of Ossets ethnology. Personalia occupies an important place in the Encyclopedia. Such editions are quite rare in the ethnological science. That’s why it attracts great attention. Our interest is still more intensified from the viewpoint that the Ossetian people had special cultural relations with the Georgian people, because from the Middle Ages the the process of Ossets intensive migration started to Georgia, in result of which the Georgian-Ossetian relations became stronger.

The Ossetian Ethnological Encyclopedia deserves wide and serious analysis, but this time we’ll discuss it only within the context of the Georgian-Ossetian relations. It should be mentioned that our attitude to the present edition is negative. It cannot be otherwise, because in last 20-3- years the Ossetian historical and ethnographical literature presents the Georgian-Ossetian ethno-cultural relation from biased position. This is seen in discussion of the issue of Ossets migration to Georgia, ethnic identity of Dvals, the issue of Alans settlement in Georgia; these issues are discussed so that no consideration is given to the scientific literature on these problems. Even more, this scientific literature is completely ignored, as if it never existed at all. The Encyclopedia is characterized with distinct tendency of contradictions between Georgia and South Ossetia. Not only in XX century, when this term and the administration unit it designated was formed, but “from the time immemorial”, for example, in the period of King Vakhtang Gorgasali.

It is universally known that in the historical province of Georgia – Shida (Interior) Kartli, where the administrative region of South Ossetia was formed, there exist not only written sources and documents proving the life of Georgians, but the monuments of

culture and art as well, which are presented in the Encyclopedia as Ossetian monuments. Tsunari (in the Soviet period – Khetagurovo) domed cathedral can be cited as an example. In the same village the fact of Ossets migration is presented tendentiously and the toponym Tsunati is declared as an Ossetian toponym. It is said that the Ossets that migrated in XVIII century from Nara Gorge of Dvaleti gave this name to the village. But what can we do with the fact that this Georgian village is mentioned from the beginning of XVII century and this is a transparent Georgian toponym. Full identity of some Christian architectural monuments, proved by the scholars in Dvaleti with the analogous monuments of X-XI in Kartli and Kakheti is ignored. The tendency is in the Ossetian science of recent period to declare quite a great number of Georgian surnames as Ossetian. Such surnames are in the Encyclopedia, for example, Kazbegs are said to be ethnic Ossets. Such elements of Georgian nutrition elements are said to be of Ossetian culture, as sulguni. The Encyclopedia does not present the Georgian-Ossetian good-neighborly, agricultural, social and cultural relations (mixed families, religious personal ties, trade contacts, acceptance of local Georgian places of worship, etc).

After the break of the Soviet Union, a natural interest appeared among the peoples of Caucasia on their own past and culture, but this interest is extremely biased. To this tendency is pointed in the book published in Moscow – “History in the mirror of para-science: Criticism of modern ethno-centrist historiography of North Caucasia” (Moscow, 2006). L. Chibirov mentions in the introduction that the Encyclopedia will render essential assistance to politicians, will strengthen the ties with the neighboring peoples, will weaken ethno-political tension in Caucasia... We consider that the biased Encyclopedia will fail to fulfill the above-mentioned purposes. Just, on the contrary, from this viewpoint it will yield more negative results.